

รวมเด็ก 7 ปี

หลากหลายวิถีทางการพัฒนาภาคประชาชน

สุวัฒน์ ดงแป้น บรรณาธิการ

รวมเด็ด 7 ปี : หลากหลายลีลาการพัฒนาภาคประชาชน

- เรียบเรียง : สุวัฒน์ คงแป้น
- กองบรรณาธิการ : สุธิดา บัวสุขเกษม
สุรินทร์ จตุการ
ประพันธ์ สีดำ
สมพล โชคดีศรีสวัสดิ์
จิรวรรณ ชูชำนาญ
- เลขมาตรฐานสากล : 978-974-09-4073-9
- พิมพ์ครั้งแรก : พฤศจิกายน 2550
- จำนวนพิมพ์ : 3,000 เล่ม
- จัดพิมพ์โดย : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
912 ถนนนวมินทร์ แขวงคลองจั่น
เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240
โทร.0-2378-8300-20 โทรสาร 0-2378-8321
Homepage : <http://www.codi.or.th>
E-mail : codi@codi.or.th

คำนำ

ก่อนจะก่อเกิดสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ในปี พ.ศ.2543 ขบวนการพัฒนาภาคประชาชนได้มีพัฒนาการและเกิดกลุ่มองค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชนที่ดำเนินการพัฒนาที่นำไปสู่การพึ่งตนเองขึ้นทั่วประเทศ ซึ่งกลุ่มองค์กรชุมชนเหล่านี้ ได้ให้บทเรียนหรือเป็นครูที่สำคัญที่ พอช. ได้เข้าไปเรียนรู้ เพื่อนำไปพัฒนาการทำงาน of สถาบันฯ ให้ดียิ่งขึ้น

ไม่เพียงเข้าไปเรียนรู้จากชุมชนเท่านั้น ตลอด 7 ปี แห่งการทำงานของ พอช. ผู้นำองค์กรชุมชนทั่วประเทศ ยังได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการร่วมกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนากฎหมายอีกด้วย เป็นการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาของภาคประชาชนโดยแท้จริง จนถึงปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ดำเนินการอยู่กลั่นกรองมาจากประสบการณ์งานพัฒนาตลอด 30 กว่าปีของภาคประชาชนทั้งเมืองและชนบทซึ่งที่ผ่านมา พอช. ได้ทำการเผยแพร่รูปธรรมงานพัฒนาที่ดีๆ เหล่านี้ออกสู่สาธารณะชนอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้นในโอกาสที่ พอช. ดำเนินงานมาครบ 7 ปี จึงได้รวบรวมรูปธรรมการพัฒนาของภาคประชาชนทั้งก่อนเกิด พอช. และที่เป็นพัฒนาการจากการร่วมกันทำงานระหว่างองค์กรชุมชน พอช. และหน่วยงานสนับสนุนอื่นๆ จำนวน 5 กรณี โดยใช้ชื่อว่า **“รวมเด็ด 7 ปี”**

ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า รูปธรรมงานพัฒนาอื่นๆ มีคุณค่าน้อยกว่าเรื่องที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้แต่อย่างใด หากเป็นเพราะเงื่อนไขเวลาและอีกหลายปัจจัย ที่เป็นข้อจำกัดในการจัดทำ อย่างไรก็ตามก็หวังว่า รูปธรรมเหล่านี้จะเกิดประโยชน์ตามสมควรต่อผู้อ่านในอันที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเองต่อไป

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

สารบัญ

▶ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ / เกษตรกรรมยั่งยืน	7
• ป่าครอบครัวและคนอยู่ป่ายัง : คือความหวังของคนและป่าแห่งพะโต๊ะ	9
• ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อี๊ก (หนึ่ง) ตำนาน..คนรักซ์ป่า	15
• กลุ่มเกษตรปลอดสารคลอโรจินดา ไร่แดงกลางดงเกษตรเคมี	21
• เกษตรประณีต 1 ไร่ เส้นทางวิถีที่ยั่งยืน ชีวิตที่มั่นคง	25
• การต่อสู้อันยาวนานของชาวโพธิ์ศรีสุวรรณ เพื่อมี “ป่าโนนใหญ่” ในวันนี้	31
• “คนริมคลองนาคราช” บูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อการอยู่ร่วมกับป่า	37
• ดูซง...สวนคือชีวิต	45
• ศูนย์กสิกรรมไร้สารพิษวังน้ำเขียว ถอยหลัง 45 ปี เพื่อฟื้นแผ่นดินชุ่มชีวิตผู้คน	51
• กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยองค์กรชุมชน บทพิสูจน์คนกับป่าอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน	57
• “คนเคียงป่า” แห่งแม่วังก์-แม่เป็น	63
▶ ท້อยอาศัย / ที่กำกััน	71
• บ้านมั่นคงปะนาละะ ชุมชนอยู่ร่วมกับป่า พื้นภูมิปัญญา รักษาสิ่งแวดล้อม	73
• “จากคนขี่เมาเป็นแห่งเกาะฟ็อกแลนด์” สู่ต้นแบบ “บ้านมั่นคงประหยัดพลังงาน”	79
• แม่ไร่บ้าน แต่ไม่ไร้มิตรภาพ วันนี้...จึงมีบ้าน	89
• จากบ้าน “หัวคู้” สานสู่ความมั่นคง ของคนจนในชนบท	97
• ชีวิตใหม่ “ไทย-จังโหลน”	103
• เล่าขานตำนานเมืองดอกบัว หนึ่งในเส้นทางสู่ “ปทุมเมืองน่าอยู่”	109
• “สามซุก” ตลาดร้อยปี	113
• ไปดูการปฏิรูปที่ดินโดยชาวบ้านแพะใต้	119
• “โหนดช้างดำ” สิทธิชุมชนของคนสระพัง	123

▶ สวัสดิการชุมชน / องค์กรการเงิน	129
• กองทุนสวัสดิการชาวบ้าน “ร้อยเอ็ด” : ต้นธารแห่งความพอเพียง	131
• กองทุนสวัสดิการตำบลที่บ้านน้ำขาว : การให้อย่างมีคุณค่ารับอย่างมีศักดิ์ศรี	135
• กลุ่มออมทรัพย์คลองเปี้ยะ รากฐานของการสร้างความมั่นคงของชีวิตและชุมชน	141
• ฟันป่าภูขวางเป็นแหล่งอาหารชุมชน จัดสวัสดิการ ดูแลกันยามทุกข์ยาก	151
▶ ฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น	157
• ภูมิความรู้ท้องถิ่น ผู้จัดการทรัพยากรกลุ่มน้ำแม่วาง	159
• ชินดอยบุญไฮตุ้ ดู “ปกากะญอ” ฟื้นฟูชุมชน	165
• บ้านไต่ 7 ก้าว ผู้จัดการพัฒนาอย่างยั่งยืนลุ่มน้ำคลองยัน	173
• บนเส้นทางกรังตนเองของไพศาลี	179
▶ บทเรียนจากต่างแดน	187
• บทเรียนจาก...อินโดนีเซีย จะเลือกผีหรือเลือกคน	189
• ความร่วมมือระหว่างชาวบ้านไทย-ลาว เพื่อแก้ปัญหาความทุกข์จน	197
• พลังสตรีศรีลังกา เปลี่ยนวงแชร์เป็นธนาคารประชาชน	203
• “สหกรรม” ในกัมพูชา	211

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ /เกษตรกรรมยั่งยืน

รวมพืช 10 ชนิด ปริมาณต้นไม้ละสม 451 ต้น
ในพื้นที่ 1 ไร่ ซึ่งสามารถทำให้เป็น 10 ไร่ ได้โดยมี
จำนวนต้นไม้ทั้งหมด เท่ากับเนื้อที่ 10 ไร่ วิธีการนี้เอง
ทำให้ คุณชัยรัตน์ และเกษตรกรคนอื่นๆ ไม่จำเป็นต้อง
เพิ่มพื้นที่ทำกินโดยการบุกรุกพื้นที่ป่าอีก

ป่าครอบครัวและคนอยู่ป่ายัง คือความหวังของคนและป่าแห่งพะโต๊ะ

หลายคนคงแปลกใจว่า “ป่า” ทำไมถึงเป็นของครอบครัว เพราะป่าน่าจะเป็นของทุกคน วันนี้เราจะไปรู้จักกับป่าครอบครัวที่ อ.พะโต๊ะ จ.ชุมพร ซึ่งที่ อ.พะโต๊ะ อาชีพหลักของชาวบ้านคือการปลูกกาแฟ แต่เนื่องจากราคากาแฟไม่แน่นอน ประกอบกับราคาปุ๋ยและสารเคมีในการปราบวัชพืชก็แสนจะแพงเสียเหลือเกิน ทำให้ คุณชัยรัตน์ แฉ่นแก้ว ซึ่งเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านคลองเรือ ต.ปากทรง อ.พะโต๊ะ จ.ชุมพร คิดหาทางออกในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

และด้วยความฉลาดและความช่างสังเกตของคุณชัยรัตน์ ที่เห็นว่าต้นไม้ในป่ามีหลายชนิด ทั้งต้นที่สูงใหญ่ ต้นขนาดกลาง หรือแม้แต่ต้นที่อยู่ใต้ดินทำไมถึงอยู่ด้วยกันได้ และเจริญเติบโตสมบูรณ์เหมือนกันหมดทุกต้น โดยไม่ต้องใช้สารเคมีใดๆ ทั้งสิ้น

จากแนวความคิดนี้ คุณชัยรัตน์ จึงได้คิดที่จะทำสวนผลไม้เลียนแบบป่าธรรมชาติบ้าง โดยการปลูกพันธุ์ไม้หลายๆ ชนิด เสริมลงไปในส่วนกาแฟเดิมคือ ปลูกคละกระจายกันไปบ้าง ปลูกชิดกันในหลุมเดียวกันบ้าง และจากการที่ปลูกพืชต่างพันธุ์ ต่างชนิดกันอย่างหนาแน่นซึ่งจะมีทั้ง พืชชั้นบน ซึ่งจะปลูกพวก สะตอ,

ทุเรียน, หมากร ชลช **ชั้นกลาง** จะปลูก มังคุด, ลองกอง, เงาะ ชลช **ชั้นล่าง** จะปลูก พริก, ผักเห็ด, มะเขือ ส่วน**ชั้นใต้ดิน** จะปลูก ขิง, ข่า, ขมิ้น, กลอย ชลช ซึ่งการปลูกพืชแบบนี้ทำให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ทั้งปี จึงเรียกว่า “เกษตร 4 ชั้น” และที่สำคัญการปลูกพืชหลายชนิดให้ลดหลั่นกันไปตามความเหมาะสมของพืชแต่ละชนิดนั้นยังทำให้เป็นการประหยัดพื้นที่ด้วยคือ จากเดิมที่มีพื้นที่ 1 ไร่ ก็จะเหมือนกับมีพื้นที่ 10 ไร่ได้โดยที่เดียว เราลองมาดูตารางเปรียบเทียบง่าย ๆ กันดีกว่า ว่าคุณชัชวรัตน์เขาทำอย่างไร

พืชที่ปลูก	จำนวน (ตัน/ไร่)	จำนวน สะสม(ไร่)	ปริมาณ ต้นไม้สะสม(ตัน)
1. เดิมใน 1 ไร่ มีกาแพอยู่ 100 ต้น	100	1	100
2. ปลูกสะตอลงในสัดส่วนความห่างของสะตอ	16	2	116
3. ปลูกมังคุดลงในสัดส่วนความห่างของมังคุด	20	3	136
4. ปลูกหมากรลงในสัดส่วนความห่างของหมากร	50	4	186
5. ปลูกกลางสาดลงในสัดส่วนความห่างของกลางสาด	50	5	236
6. ปลูกผักเห็ดลงในสัดส่วนความห่างของผักเห็ด	50	6	286
7. ปลูกลองกองลงในสัดส่วนความห่างของลองกอง	50	7	336
8. ปลูกกระชายลงในสัดส่วนความห่างของกระชาย	100	8	436
9. ปลูกทุเรียนลงในสัดส่วนความห่างของทุเรียน	10	9	446
10. ปลูกไม้ใช้สอยลงในสัดส่วนความห่างของไม้ใช้สอย	5	10	451

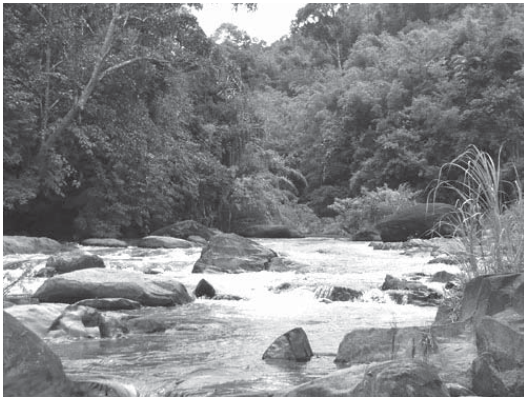
*ข้อมูลจากเอกสารเผยแพร่ของโครงการคนอยู่ป่าฯ

รวมพีช 10 ชนิด ปริมาณต้นไม้สะสม 451 ต้น ในพื้นที่ 1 ไร่ ซึ่งสามารถทำให้เป็น 10 ไร่ ได้โดยมีจำนวนต้นไม้ทั้งหมด เท่ากับเนื้อที่ 10 ไร่ วิธีการนี้เองทำให้ คุณชัยรัตน์ และเกษตรกรคนอื่นๆ ไม่จำเป็นต้องเพิ่มพื้นที่ทำกินโดยการบุกรุกพื้นที่ป่าอีก และสามารถมีผลผลิตอย่างต่อเนื่องตลอดปี เพราะพีชผลแต่ละชนิดจะออกผลไม่ตรงกัน และเท่าที่ทราบนั้น เกษตรกรบางรายไม่ได้มีจำนวนพีชเพียงแค่ 10 ชนิดเท่านั้น แต่บางคนมีจำนวนพีชถึง 140 ชนิดในพื้นที่ 1 ไร่

ในเมื่อมีพีชหลากหลายอย่างในพื้นที่ 1 ไร่ แล้ว จะไม่ให้เรียกว่า “ป่าครอบครัว” ได้อย่างไรละ

ที่นี้นอกจากจะมีป่าครอบครัวที่สมบูรณ์แล้ว ยังมีโครงการ “คนอยู่-ป่ายัง” ซึ่งคุณพงศา ชูเนม หัวหน้าหน่วยจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จ.ชุมพร เล่าให้ฟังว่า โครงการคนอยู่-ป่ายัง นี้เป็นโครงการจัดการชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร โดยจะเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการโครงการคนอยู่-ป่ายัง โดยจะมีหน้าที่ในการจัดการชุมชนด้านต่างๆ เช่น การใช้สอย การอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ซึ่งแต่ละหมู่บ้านโครงการจะมีกติกาสุมชนเป็นแบบแผนการดำเนินงานของคณะกรรมการ มีเวทีชาวบ้านเป็นสถานที่ทำกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรชาวบ้านเสมือนเป็นสภาของหมู่บ้าน โดยจะมีเจ้าหน้าที่ของหน่วยจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ เป็นที่ปรึกษาและแนะนำ

โครงการนี้เป็นแผนงานการจัดการลุ่มน้ำของส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้ ซึ่งดำเนินการในลักษณะวนศาสตร์ชุมชน อันเป็นไปตามแนวพระราชดำรินองคัลสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เกี่ยวกับให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างสันติ

คุณพงษา เล่าให้ฟังอีกว่า การดำเนินโครงการ ทำมาได้อย่างเข้าปีที่ 13 แล้ว (ปัจจุบัน 2550) ซึ่งผลเป็นที่น่าพอใจเป็นอย่างมาก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ บ้านคลองเรือ ซึ่งตั้งอยู่ที่ หมู่ 2 ต.ปากทรง อ.พะโต๊ะ จ.ชุมพร มีเนื้อที่ทั้งลุ่มน้ำ 10,625 ไร่ โดยเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม 1,875 ไร่ ซึ่งได้ทำการฟื้นฟูแล้ว มีพื้นที่ทำกิน 1,508 ไร่ มีประชากร 53 ครอบครัว รายได้เฉลี่ยต่อครอบครัว 45,000 บาท/ปี (พ.ศ.2537) ซึ่งโครงการคนอยู่-ป่ายัง เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2537 โดยหน่วยจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ เพราะเห็นว่ามีการบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำกันมากขึ้น และหากปล่อยทิ้งไว้โดยไม่ดำเนินการใดๆ ป่าคลองเรือคงจะหมดไปเป็นที่สุด

นอกจากที่บ้านคลองเรือแล้ว โครงการคนอยู่-ป่ายัง ยังมีที่บ้านหลักเหล็ก ซึ่งที่บ้านหลักเหล็กนี้เดิมมีสภาพป่าที่สมบูรณ์ แต่ได้มีชาวบ้านและคนงานเหมืองแร่ในขณะนั้นได้เข้ามาบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อทำไร่ข้าวและทำสวนกาแฟ ในช่วงปี พ.ศ.2528-2531 เพราะเป็นช่วงที่ราคากาแฟสูง หน่วยจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ

เห็นว่าหมู่บ้านหลักเหล็กเป็นหมู่บ้านกลางป่า แนวโน้มที่ชาวบ้านจะบุกรุกป่ามีมากขึ้นเรื่อยๆ จึงได้เข้าไปดำเนินโครงการคนอยู่-ป่ายังพร้อมกับบ้านคลองเรือและยังไม่เพียงเท่านี้โครงการฯ ยังได้ขยายไปยังบ้านกลางตาง, บ้านห้วยค้ออีกด้วย

ผลจากการดำเนินโครงการฯ ทำให้ปัจจุบันนี้การบุกรุกแผ้วถางป่าบ้านหลักเหล็ก บ้านคลองเรือ บ้านกลางตางและบ้านห้วยค้อ ได้หยุดลงอย่างเด็ดขาด เกิดองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง, ชาวบ้านทำตามกติกาชุมชนที่วางไว้ได้อย่างสมบูรณ์, เกิดจิตสำนึกร่วมในการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากร เช่น บางครั้งรวมตัวต่อต้านกลุ่มนายทุนอิทธิพล นักการเมือง กลุ่มลักลอบตัดไม้ ชุมชนเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการฯ และให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมเป็นอย่างดี มีการแบ่งพื้นที่ทำกินกับเขตป่าอนุรักษ์อย่างชัดเจนและที่สำคัญโครงการคนอยู่-ป่ายัง และการทำเกษตร 4 ชั้น หรือป่าครอบครัวนั้น ยังเป็นการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้อย่างน่าพอใจ เพราะทำให้ชาวบ้านที่มีหนี้้นอกระบบน้อยลง เกิดความมั่นคงในการประกอบอาชีพ มีรายได้เสริม จนอาจจะเป็นรายได้หลักได้นอกจากการทำกาแฟเพียงอย่างเดียวและยังได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านรักษาป่ายอดเยี่ยม จนได้รับคัดเลือกให้รับพระราชทานธงพิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ อีกด้วย

ได้อุรักษ์ป่า แถมมีเงินใช้ตลอดปีอย่างนี้หากเกษตรกรคนใดสนใจที่จะศึกษาดูงานก็เชิญได้นะครับ ชาวบ้านที่นี่เขาบอกว่า ไม่หวงวิชาความรู้ติดต่อได้ที่ หน่วยจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ โทร.077-509035,509030

ป่าไม่ต้องปลูกก็ได้

ไม่ตัดก็ฟื้นตัวได้ตามธรรมชาติ

ถ้าไม่เข้าไปทำลาย

ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อีกร (หนึ่ง) ตำบล...คนรักป่า

สุธิดา บัวสุขเกษม

“**ทรัพยากรป่า**” คือผลผลิตที่ “**ธรรมชาติ**” สรรค์สร้างขึ้นมาเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสิ่งมีชีวิตนานาพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยพื้นฐานในการหล่อเลี้ยงชีวิตอย่าง อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ล้วนแล้วมาจาก “ป่า”

“**บ้านทุ่งยาว**” หมู่ที่ 7 ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นอีกแห่งที่สะท้อนถึงสามัญสำนึกของการหวงแหนป่าไว้เพื่อลูกหลาน ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เรื่องป่าชุมชนแห่งหนึ่งของภาคเหนือ

ย้อนอดีตไปเมื่อ 90 ปีก่อน ชาวบ้านจากบ้านป่าสัก บ้านสันคะยอม และบ้านหลุก อพยพครอบครัวหนีความแห้งแล้งเข้ามาหากิน ทำไร่อ้อยพอยังชีพ บุกเบิกตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบกว้างใหญ่ที่ตั้งอยู่ระหว่างเชิงเขา มี “แม่น้ำสาร” ซึ่งเป็นลำน้ำที่มีต้นกำเนิดมาจากดอยผาซ้อและดอยน้ำจำไหลผ่าน ด้วยความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงได้ชวนกันอยู่ต่อจนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ พื้นที่ของหมู่บ้านถูกล้อมรอบด้วยป่าเบญจพรรณ มีไม้สักเป็นไม้สำคัญของที่นี่ รวมทั้งยังมีสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่านี้ด้วย ในปัจจุบันมีประชากร 1,044 คน 286 ครัวเรือน

ปี พ.ศ.2466 พ่อหลวงเครื่อง พยัคฆ์ศักดิ์ ได้เป็นต้นคิดในการขุดเหมืองฝายส่งน้ำจากลำน้ำแม่สารเข้าสู่ทุ่งนา ปรากฏว่ามีน้ำซับไหลออกมาตลอดปี ชาวบ้านจึงเรียกป่านี้ว่า “ป่าน้ำจ๋า หรือป่าน้ำผุด” จึงได้ประกาศให้พื้นที่ประมาณ 60 ไร่ในเขตป่าแห่งนี้เป็น “เขตป่าน้ำจ๋า” ห้ามจับจองพื้นที่และห้ามตัดไม้ทุกชนิดเพื่อรักษาให้เป็นเขตป่าต้นน้ำลำธาร

ก้าวอย่างแห่งความเปลี่ยนแปลง

ท่ามกลางสถานการณ์ของชุมชนที่เปลี่ยนไปจากเดิม การเข้าถึงของความเจริญที่เดินทางมากับถนน การเข้ามาสัมพันธ์กับชาวบ้านทั้งในส่วนของรัฐและนายทุน มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างไม่เห็นคุณค่า ส่งผลให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วย

ประกอบกับในปี พ.ศ.2466 ได้มีการสร้างทางรถไฟสายเชียงใหม่-กรุงเทพ ตัดผ่านที่บ้านหนองหล่ม ซึ่งอยู่ติดกับบ้านทุ่งยาว ส่งผลให้ป่าไม้บริเวณรอบๆ ป่าน้ำจ๋า ถูกสัมปทานตัดไม้ทำเหมืองแร่ถ่านไฟ และทำพื้นที่ในการตักน้ำให้กับรถจักรไอน้ำ และยังมีมีการลักลอบตัดไม้สักเป็นจำนวนมาก เพื่อส่งออกรองจากข้าว ทำให้ไม้สักมีราคาสูง เป็นที่ต้องการของตลาด จึงทำให้ป่าบริเวณดังกล่าวถูกทำลายลง คงเหลือแค่ต้นไม้ต้นเล็กๆ เท่านั้น

ในสมัยพ่อหลวงสม มूलศักดิ์ ผู้นำชุมชน ได้มีการตั้งกฎเกณฑ์การลงโทษผู้ที่ทำการฝ่าฝืนลักลอบตัดไม้จะปรับต้นละ 20 บาท การวางกฎเกณฑ์นี้ยังไม่ได้มีการบันทึกอย่างเป็นทางการจนกระทั่ง พ.ศ.2496 พ่อหลวงเขียว สมโชติ ได้มีการวางกฎเกณฑ์การรักษาป่าร่วมกันกับชาวบ้าน และทำการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

เรียกว่า “สัญญารักษาป่า” ซึ่งจัดทำขึ้นเมื่อวันที่ 15 เมษายน 2496
มีใจความในสัญญาดังนี้

“ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ตกลงสงวนที่ดินไว้แห่งหนึ่ง ที่ดินแห่งนี้ติดต่อกับ
ตั้งแต่เขตปลายลงมาถึงสวนของนายฟู ศิริติง เนื้อติดแม่สาร ได้ติดต่อย
ประมาณ 50 ไร่ ที่ดินรายนี้สงวนไว้เป็นรากฐานของบ้านทุ่งยาว เพราะมีน้ำ
จำเป็นตันท้องน้ำ มีไม้ตะเคียน ไม้สัก และไม้อื่นๆ ปกคลุมอยู่หนาแน่น เพราะ
ฉะนั้นจึงออกกฎควบคุมไว้ ต่อไปนี้

1. ถ้าผู้ใดทำไร่หรือบกกิน* ทางฝั่งแม่น้ำสาร ทำให้ฝั่งพังหรือน้ำเซาะ
เข้ามาทำให้เสียหาย ปรับไม่ต่ำกว่า 50 บาท

2. ถ้าผู้ใดตัดฟันไม้ในป่านี้เป็นต้นว่าไม้สักและไม้อื่นๆ ปรับไม่ต่ำ
กว่าต้นละ 50 บาท หรือมากกว่านั้น (แล้วแต่ไม้จะใหญ่หรือเล็ก)”

พ.ศ.2511 “บ้านทุ่งยาว” ประสบกับภาวะความแห้งแล้ง ไม่มี
ร่มไม้ได้พักพิง ไม่มีผักป่า ไม่มีเห็ด และไม่มีแม่มะทิ้งไข่มดแดง ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนมาก เหตุการณ์ในคราวนั้น
เหมือนเป็นการเตือนภัยให้กับชาวบ้านทุ่งยาวได้รับรู้ พ่อหลวงสนั่น สิ้นธ ซึ่งมีความเชื่อว่า “ป่าไม่ต้องปลูก
ก็ได้ ไม่ตัดก็ฟื้นตัวได้ตามธรรมชาติ ถ้าไม่เข้าไปทำลาย” จึงได้ประชุมชาวบ้านและตกลงกันว่าจะทำการขยาย
พื้นที่รักษาป่าออกไปจากป่าน้ำจำ จำนวน 60 ไร่ เป็น 800 ไร่ ขยายไปจนถึงหลังโรงเรียนบ้านทุ่งยาว ต่อมาได้มี
มติของชาวบ้านในการขยายพื้นที่รักษาป่าจากหลังโรงเรียนบ้านทุ่งยาวไปจนถึงบ้านหนองหล่ม รวมพื้นที่
ประมาณ 2,000 ไร่ ในสมัยของพ่อหลวงประจวบ กันไชยสัก หมู่บ้านทุ่งยาวได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้าน
อนุรักษ์ป่าตัวอย่าง ในปี 2520 สร้างความภาคภูมิใจให้กับชาวบ้านทุ่งยาวมาโดยตลอด

* บกกิน หมายถึง การขุดดิน

กรมป่าไม้จะประกาศเขตป่าบ้านทุ่งยาวให้เป็นวนอุทยานแห่งชาติ แต่ชาวบ้านไม่เห็นด้วย เพราะทุกวันนี้ชาวบ้านต่างร่วมกันจัดการดูแลรักษาป่าด้วยตัวของพวกเขาเองได้ จึงเกิดการตื่นตัวของแนวคิดป่าชุมชนร่วมกันไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และชาวบ้านทุ่งยาว ท่ามกลางกระแสสังคมที่ไม่เชื่อถือในประสิทธิภาพการรักษาป่าของรัฐ

การจัดตั้งองค์กรป่าชุมชน : แนวทางการรักษาป่าร่วมกับ

พ.ศ.2542 บ้านทุ่งยาว ได้แยกพื้นที่ปศุสัตว์ออกเป็น 2 หมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งเป็นองค์กรที่เป็นทางการขึ้นอยู่กับพื้นที่ปกครองของรัฐ ไม่สามารถมีบทบาทในการจัดการป่าชุมชนได้อีก เนื่องจากพื้นที่ป่าชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าทุ่งยาว หมู่ 7 ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านมีสิทธิในการดูแลรักษาป่าตามกฎหมายเกณฑ์ประเพณี จึงมีการปรับองค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนขึ้นใหม่ ชื่อ “คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว” ซึ่งไม่เพียงแต่มีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมเฉพาะภายในหมู่บ้านเท่านั้น หากยังคงมีบทบาทในการเคลื่อนไหวกิจกรรมกับเครือข่ายป่าชุมชนทั้งในระดับจังหวัด และระดับภาคเหนือ

แหล่งเสียบยงธรรมชาติ

จากการศึกษาอาหารจากป่าของกลุ่มแม่บ้านในด้านการใช้ประโยชน์จากป่า ได้ทำการสรุปเป็นชุด “ประสบการณ์ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ที่ว่า พืช สัตว์ในป่าชนิดไหนที่นำมาเป็นอาหารได้ เป็นหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีพของชาวบ้านที่สะท้อนถึงคำถามที่ว่า ทำไมชาวบ้านถึงรักษาป่า และคนอยู่กับป่าได้อย่างไร ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร พบว่าชาวบ้านได้เข้าไปเก็บหาของป่าที่เป็นอาหารตลอดปี แต่ละเดือนจะมีชนิดของพืชและสัตว์ ที่เป็นอาหารแตกต่างกันตามฤดูกาล คิดเป็นมูลค่า 998,492 บาท ถูกนำไปบริโภคภายในครัวเรือน ร้อยละ 70 และเป็นรายได้ ร้อยละ 30

ชุมชนจะอยู่รอดได้ เพราะได้มีการพึ่งพิงป่าชุมชน ถึงแม้ว่าชุมชนกำลังเผชิญกับภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ ชุมชนก็สามารถปรับตัวได้ เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่นๆ ที่ไม่มีป่าชุมชน หรือไม่ได้มีการดูแลรักษาป่า ดังนั้นการที่ชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษาป่าเพราะป่านั้นได้ให้ประโยชน์แก่ทุกชีวิตในชุมชนไม่ว่าชุมชนนั้นจะตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนหรือเขตป่าอนุรักษ์ก็ตาม

...กว่าต้นไม้แต่ละต้นจะเติบโตสวยงามแผ่กิ่งก้านสาขาสูงเด่นให้เราได้ชื่นชมและสูดอากาศบริสุทธิ์สดใสรสจากต้นสู่ต้นจนกลายเป็นผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์เขียวขจี เป็นจุดก่อกำเนิดของสี่ล้อที่สวยงามเหนือคำพรรณนา ถ้าพวกเราทุกคนร่วมกันรักษ์ในผืนป่าของเรา และช่วยกันดูแลประดับประคอง ต่างฝ่ายต่างพึ่งพาอาศัยกัน โลกกลมๆ ไบนี้ก็ยังคงที่จะมีคน มีต้นไม้ มีสัตว์ป่า สืบไปตลอดกาล...

“

วันนี้ที่คลองจินดา มี “สิ่งห้อย” บินว่อน
เต็มสวนในเวลาค่ำคืน ซึ่งเป็นตัวชี้วัดถึงการ
กลับคืนมาของระบบนิเวศ หลังจากชาวบ้าน
ที่นี่ได้หันกลับมาทำเกษตรปลอดสารพิษ

”

กลุ่มเกษตรกรปลอดสารคลองจินดา ไข่แดงกลางดงเกษตรเคมี

สุธิดา บัวสุขเกษม

อ.สามพราน จ.นครปฐม ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนผักผลไม้มากมายหลายชนิด แต่ส่วนมากเกษตรกรยังคงใช้สารเคมีในการผลิตสินค้าและเพิ่มผลผลิตตามความต้องการของตลาด นอกจากนี้บริเวณแห่งนี้จะเป็นแหล่งทดลองใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีตัวใหม่ๆ ที่ใช้ในการเพาะปลูก เรียกว่าหากใช้บริเวณนี้ได้ผลก็สามารถนำไปใช้ที่อื่นๆ ในประเทศได้ จนทำให้บริเวณนี้มีการใช้สารเคมีในการทำเกษตรกันอย่างเข้มข้น

ตลอดเส้นทางในเขต ต.คลองจินดา อ.สามพราน สองข้างทางเต็มไปด้วยสวนผลไม้มากมายหลายชนิด บ้างก็สวนองุ่น สวนฝรั่ง สวนมะนาว ฯลฯ ซึ่งฟุ้งไปด้วยกลิ่นสารเคมีที่เจ้าของสวนฉีดพ่นเพื่อเร่งผลผลิตให้ทันส่งตามออเดอร์ที่พ่อค้าคนกลางสั่งเข้ามา

สินค้าล้นตลาด สุขภาพทรุดโทรมลง และจากภาวะการผลิตที่ใช้ต้นทุนสูงแต่รายได้ต่ำ จึงมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่ ต.คลองจินดา ได้รวมตัวกันเพื่อปลดแอก ปลูกผักผลไม้ปลอดสารพิษ ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง พลิกฟื้นเรือกสวนไร่นา หลังจากจมอยู่กับสารเคมีมานานนับสิบๆ ปี เพียงเพื่ออยากจะมีสุขภาพที่ดีขึ้น

พี่เสริมศรี ศรีรัตนพิทักษ์ สมาชิกกลุ่มเกษตรยั่งยืนคลองจินดา เล่าให้ฟังว่า สมัยก่อนรุ่นพ่อรุ่นแม่ปลูกพืชผัก ผลไม้ ไม่มีสารเคมีให้ใช้ ต้นไม้ก็โตแถมให้ลูกตกด้วย พอมารุ่นลูกเริ่มหันมาใช้สารเคมี เพียงเพื่อ

อยากได้ผลผลิตที่ดูสวยไม่มีรอยแมลงแทะ จะได้ขายได้ราคาดี ทำกันอยู่ประมาณ 30 กว่าปี พี่ชายคนโต ไม่สบาย ผื่นขึ้นคันตามตัว หายใจไม่ค่อยสะดวก ต้องรักษาตัวอยู่นานเพราะแพ้สารเคมี และยังทำให้สัตว์หรือแมลงบางชนิดหายไปจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมแย่ลง ระบบนิเวศเปลี่ยนไป หลังจากที่พี่ชายไม่สบายเพราะใช้สารเคมี เลยเปลี่ยนแนวคิดหันมาทำเกษตรธรรมชาติหรือเกษตรปลอดสารพิษ โดยค่อยๆ ลดปริมาณการพึ่งพาสารเคมีให้น้อยลง

ในตอนแรกทำเฉพาะสวนของตัวเอง จนกระทั่งปี 2545 ได้รวมตัวกันตั้งกลุ่ม “เกษตรยั่งยืนคลองจินดา” ขึ้น เริ่มจากกลุ่มญาติพี่น้องก่อน ถึงตอนนี้มีสมาชิก 15 ครัวเรือน กระจายกันอยู่ทั้งในพื้นที่หมู่ 1, 7, 13 ของ ต.คลองจินดา ทำกิจกรรมร่วมกันในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ใครมีปัญหาอะไรก็มาคุยกัน โดยแต่ละสวนจะมีรูปแบบการทำเกษตรที่แตกต่างกันออกไป เช่น บางคนใช้สมุนไพร บางคนปลูกพืชแบบผสมผสาน บางคนก็ใช้ปุ๋ยชีวภาพ อยากขยายแนวคิดนี้ให้กับสวนอื่นเหมือนกันแต่เขายังไม่กล้าที่จะทำ เราจึงต้องทำให้เขาเห็นก่อน

“ความภาคภูมิใจที่เราได้เป็นคนอีกกลุ่มที่มีส่วนในการช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม และมีส่วนในการผลิตอาหารที่ปลอดภัยให้คนไทยได้บริโภคกัน แม้ว่าสิ่งที่เราทำอยู่จะเป็นเพียงกลุ่มเล็กๆ แต่เราก็หวังว่าสักวันหนึ่งจะมีคนที่คิดและลงมือทำเหมือนอย่างที่เราทำกันอยู่ในขณะนี้” พี่เสริมศรี กล่าวทิ้งท้าย

จากประสบการณ์ที่ได้จากการรวมตัวกันเป็น “กลุ่มเกษตรยั่งยืนคลองจินดา” จึงได้รับการสนับสนุนจาก สกว. ในการทำวิจัยเพื่อหารูปแบบตลาดที่เหมาะสม เป็นการพัฒนาสินค้าสู่ตลาดเป้าหมาย โดยมหาวิทยาลัยมหิดลได้สนับสนุนให้ชาวบ้านทำงานวิจัย ตั้งแต่ข้อมูลของชุมชน ประวัติการทำเกษตรในอดีต รวมทั้งภูมิปัญญาหรือความทรงจำครั้งอดีตของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน เพื่อบันทึกไว้ให้ลูกหลานได้รู้ความเป็นมา รากเหง้าของตนเองต่อไปในอนาคต

ผลกระทบจากการใช้สารเคมีที่ผ่านมา ส่งผลให้สัตว์หรือแมลงบางชนิดหายไป แต่วันนี้ที่คลองจินดา มี “หิ่งห้อย” บินว่อนเต็มสวนในเวลาค่ำคืน ซึ่งเป็นตัวชี้วัดถึงการกลับคืนมาของระบบนิเวศ หลังจากชาวบ้านที่นี่ได้หันกลับมาทำเกษตรปลอดสารพิษ

นางสาวสุภิญญา น้อยนารถ หนึ่งในสมาชิกกลุ่มเกษตรยั่งยืนคลองจินดา เล่าให้ฟังว่า ตอนเด็กๆ เวลากลางคืนจะเห็นหิ่งห้อยเต็มสวนรวมทั้งสัตว์ต่างๆ นานาชนิด แต่ช่วงหลังชาวบ้านคลองจินดาใช้สารเคมีอย่างหนักในช่วง 20-30 ปีมานี้ หิ่งห้อยเริ่มหายไป เห็นแค่ตัวสองตัวเท่านั้นเอง

“หลังจากหันมาทำเกษตรธรรมชาติ สัตว์หรือแมลงต่างๆ ที่หายไปเริ่มกลับคืนมา รวมทั้งหิ่งห้อยที่หายไปก็กลับคืนมา เวลากลางคืนจะบินกันเป็นฝูงเห็นแสงเหลือร่องเรื่องๆ สะท้อนคลองในสวน นกบางตัวคาบเมล็ดพืชมาช่วยเราขยายพันธุ์ต้นไม้ให้ด้วย ทำให้หวนคิดถึงสมัยเด็กๆ เราคิดว่าถ้าเราพึ่งพาอาศัยกัน สัตว์หรือแมลงต่างๆ เขาสามารถรับรู้ได้ เมื่อมีสถานที่ปลอดภัย มีใครบ้างจะไม่มาพักพิง”

นายบุญเสริม แก้วมัลย์ หนึ่งในสมาชิกกลุ่มเกษตรยั่งยืนคลองจินดา เล่าเพิ่มเติมว่า บนความหลากหลายในการนำมาใช้ปลูกพืชปลอดสารนับว่าเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สำคัญ ควรค่าแก่การถ่ายทอดและขยายไปสู่กลุ่มหรือคนรุ่นหลัง เช่น ในการทำเกษตรแบบผสมผสานควรเว้นระยะการปลูกให้พอดี การปรับใช้ต้นไม้ในสวนเป็นหลักให้กับไม้เลื้อยอย่างชะพลู ต้นขจร นำสมุนไพรมาใช้เป็นยาฉีดพ่นกันแมลง ใช้ปุ๋ยชีวภาพบำรุงดินและต้นไม้ เป็นต้น

ทุกวันนี้สมาชิกของกลุ่มสามารถลดการใช้สารเคมีได้ถึง 50 - 90% แม้กระทั่งหิ้งห้อยซึ่งเป็นตัวชี้วัดที่ชัดเจนของคนคลองจินดา ก็ได้ส่งสัญญาณบอกเหตุแล้วว่าที่แห่งนี้จะกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์และคงความสมดุลให้กับธรรมชาติเหมือนอดีตที่ผ่านมา และการคืนวิถีการผลิตเดิมของเกษตรกรคลองจินดาเช่นนี้จะแพร่ขยายไปสู่ที่อื่นๆ ต่อไป

“เมื่อก่อนตอนเป็นคนกินเหล้า ดูดบุหรี่ แต่พอหันมาทำเกษตรปราณีต ทำงานอย่างเพลิดเพลิน จนลิ้มดูดบุหรี่ไปเลย ตอนบ๊ากก็เลิกได้แล้ว ตอนเข้าลูก เมีย ก็มาช่วยเก็บผัก พุดคุยกันอย่างมีความสุข พมว่ามีน้อยคนที่มีความสุขเท่าผม

เกษตรปราณีต 1 ไร่ เส้นทางสู่วิถีที่ยั่งยืน ชีวิตที่มั่นคง

สุวัฒน์ คงแป้น

“เราต้องคิดว่า เราคือ ผู้แพ้สงครามเกษตรเชิงเดี่ยว ใช้สารเคมีจนดินเสื่อมหมดแล้ว เป็นหนี้สินพันตัวหนีมาพื้นแผ่นดินใหม่ มีพริก มะเขือ ผักชนิดต่างๆ ไก่บ้าน ปลาในบ่อ เป็นพลทหาร จะระดมพลออกรบเมื่อไหร่ก็ได้ มีพืชสมุนไพร ผักพื้นบ้านเป็นยา ใช้รักษายามเจ็บไข้ มีลูกยก กล้าวย เป็นนายสิบ มีไม้เป็นนายร้อย มียางนา ตะเคียนทอง เป็นนายพัน นายพล โดยมีเจ้าของสวนเป็นจอมทัพ สะสมกำลังอยู่ในพื้นที่เล็กๆ เพียงหนึ่งไร่ ไม่ต้องหวังร่ำรวย เอาแค่พออยู่พอกิน หวังสร้างทรัพย์สินทางปัญญาเป็นมรดกให้ลูกหลาน ทำอย่างนี้เท่านั้น ที่จะนำพาชีวิตครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติไปสู่ชัยชนะได้”

นี่คือ คำพูดของพ่อคำเดื่อง ภาษี ปราชญ์ชาวบ้าน แห่งอำเภอแดนดง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่เปรียบเปรยให้เห็นถึงแนวทางการทำเกษตรปราณีต 1 ไร่ ซึ่งรัฐบาลชูให้เป็นแนวทางหนึ่งของการแก้ไขปัญหาความยากจน

พ่อคำเดื่อง เล่าให้ฟังว่า ก่อนจะทำเกษตรปราณีต 1 ไร่ ก็ทำเกษตรธรรมชาติในพื้นที่ 50 ไร่ มาก่อนปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ตั้งแต่การปลูกไม้ ชุดบ่อเลี้ยงปลา ปลูกพืชนานาชนิด ซึ่งชีวิตก็อยู่ได้อย่างมีความสุข

* เกษตรปราณีต 1 ไร่ ดำเนินงานโดยชาวบ้านเครือข่ายภูมิปัญญาไทย

“ช่วงนี้สถานการณ์ด้านหนี้สิน และความล้มเหลวจากเกษตรเชิงเดี่ยวมันรุนแรงขึ้น ก็มาคิดว่า จะทำอะไรให้คนที่จะหนีจากวงจรอุบาทของเกษตรเคมี ได้เห็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น ครั้นจะให้ดูการทำในพื้นที่ขนาดใหญ่ บางคนก็ท้อ ทำไม่ไหวแน่ๆ ก็มาคิดถึงการทำเกษตรปรมาณู 1 ไร่”

“ใครมีพื้นที่เท่าไรก็แล้วแต่ ก็ให้กัน 1 ไร่ มาทำเกษตรปรมาณู โดยคนที่จะเข้าสู่โครงการเกษตรปรมาณูจะต้องมีการปรับตัวจัดการใน 4 แนวทางด้วยกัน”

• พอคำเตื่อง

ประการแรก ต้องปรับแนวคิดเสียใหม่ในทุกๆ เรื่อง ทั้งแนวความคิดการทำเกษตรที่พึ่งพาทางธรรมชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่พึ่งการตลาด ปรับชีวิตให้พออยู่พอกิน ไม่หวังผลอย่างรวดเร็ว และอีกหลายๆ อย่าง

พอคำเตื่อง บอกว่า การปรับแนวคิดนี้สำคัญที่สุด และทำยากที่สุด เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านถึงกับตั้งเป็นไฟท์บังคับที่จะต้องทำ เราเรียกว่าการอบรม **“วปอ. ภาคประชาชน”** เน้นหนักไปในทางปรับแนวคิดด้านการเกษตรก่อนลงมือทำ แต่ถ้าใครปรับได้ก็จะเกิดแรงบันดาลใจ ทำงานอย่างแข็งขัน ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นมากมาย

ประการถัดมา ต้องจัดการกับความรู้ด้านดิน น้ำ และพืชเสียใหม่ ความรู้สมัยใหม่ที่เราหลงใหลมานาน มักจะบอกว่า การปลูกพืชแต่ละต้นต้องมีระยะห่าง ต้องดายหญ้า ต้องอะไรต่อมิอะไรอีกมากมาย แต่ที่ธรรมชาติสอนเรานั้น บอกว่า

ไม่ต้องถึงขนาดนั้น สมมติว่า เราปลูกกล้วย โคนกล้วย เราก็กปลูกพริก ปลูกมะเขือ หรือปลูกไม้ยืนต้นอย่าง ตะเคียนทอง ยางนา ฯลฯ พืชแต่ละอย่างป้องกันแดดให้กันและกัน ดูน้ำและธาตุอาหารที่ต่างกัน และ ยังเป็นการจัดการที่ดินทุกตารางนิ้วให้เกิดประโยชน์สูงสุด

“อย่างเรารดน้ำลงไป พวกพริก มะเขือ มีรากอยู่ผิวดิน ก็จะรดน้ำผิวดินไปใช้ ก่อนที่น้ำจะซึมไปให้พวก ตะเคียนทองได้ดูดกิน พวกหญ้าก็เหมือนกันไม่ต้องถอน มันไม่ได้แย่งอาหารหรอก แต่จะป้องกันไม่ให้น้ำ ระเหยเร็วกว่าปกติ เวลาตายก็กลายเป็นปุ๋ยอีก” พ่อคำเดื่องแจงเรื่องการจัดการน้ำให้ฟัง

ปราชญ์จากบุรีรัมย์ เล่าอีกว่า นอกจากนี้ เรื่องสมุนไพรรักษาและผักพื้นบ้านเป็นเรื่องที่เราคำนึงถึงเป็น อย่างมาก ทุกวันนี้คนรู้จักผักไม่กี่ชนิด เฉพาะที่วางจำหน่ายในห้าง ซึ่งไม่ค่อยแน่ใจเรื่องความปลอดภัย แต่ที่นี่ ทุกอย่างปลอดภัย เพราะเราปลูกเอง เราปลูกแบบธรรมชาติ

พ่อคำเดื่องชี้ไปที่ต้นยางนา และ ตะเคียนทอง แล้วพูดว่า “มีคนอาชีพไหน บ้างที่กล้าพูดว่า ในอนาคตลูกหลานจะมี บ้านที่สร้างจากไม้ตะเคียนทอง แต่เรา พูดได้ เพราะเราปลูกมันขึ้นมาเอง มีใคร บ้างที่กล้าพูดว่า ได้สร้างอนาคตที่มั่นคง ปลอดภัยให้กับลูกหลาน แต่พวกเราทำ เกษตรปราชญ์ 1 ไร่กล้าพูด”

ด้านนายสำเร็จ เย็นรัมย์ ซึ่งให้ดูพืชนานาชนิดในแปลงเกษตรปราชญ์ ที่ต้นลงแรงมาร่วมปีกว่า พื้นที่รอบๆ สระจะปลูกผักบุ้ง และพืชพื้นบ้าน ถัดมาก็ปลูกมะระ ผักหวาน กัลฉ่าย และพืชต่างๆ อีกหลายชนิด ทุกวันจะขายผักได้วันละไม่ต่ำกว่า 300 บาท โดยมีคนมารับซื้อถึงสวน และยังมีตลาดปลอดสารพิษในหมู่บ้านอีกด้วย

“เมื่อก่อนตนเป็นคนกินเหล้า ดูดบุหรี่ แต่พอหันมาทำเกษตรปราชญ์ ทำงานอย่างเพลิดเพลิน จนดื่มดูด บุหรี่ไปเลย ตอนนั้นก็เลิกได้แล้ว ตอนเช้าลูก เมีย ก็มาช่วยเก็บผัก พุดคุยกันอย่างมีความสุข ผมว่ามีน้อยคนที่มีความสุขเท่าผม”

“อยากให้ลูกหลานคนรุ่นหลังได้เรียนรู้ ก็บอกลูกให้ชวนเพื่อนๆ นักเรียนมาเที่ยวที่สวน ก็มากันครั้งละหลายคน มาตกปลาในบ่อ ปิ้งปลา ตำส้มตำกินกัน แล้วแจกพันธุ์ไม้ให้ทุกคนไปปลูกที่บ้าน เราตั้งใจว่าเด็กๆ จะกลับไปชวนพ่อแม่หันมาทำเกษตรปราชญ์”

ส่วนนางกตัญชลี เกลาพิมพ์ เล่าว่า เมื่อก่อนตนกับสามีทำงานรับจ้างอยู่ในโรงงานทำถุงมือในตัวเมือง มีรายได้รวมกันตกเดือนละเกือบ 20,000 บาท แต่ก็หมดไปกับค่าใช้จ่ายต่างๆ ทั้งกินอยู่ ค่าเช่าบ้าน ฯลฯ ก็เลยกลับมาอยู่บ้าน พร้อมหนี้สินติดตัวร่วม 200,000 บาท

“ทราบข่าวว่า เขามีการอบรม วปอ. ภาคประชาชน ก็เข้าไปอบรมกับเขาด้วย พออบรมเสร็จก็ลงมือทำเลย จำได้ว่า ตอนนั้นพิตมากถึงกับไปซูดยางนาตอนกลางคืน เพื่อนำมาปลูก แรกๆ ก็ปลูกใน

พื้นที่หนึ่งงานรอบๆ บ้าน ตอนหลังก็หันมาทำปราชญ์
หนึ่งไร่ ปลูกทุกอย่างทั้งผักชนิดต่างๆ พืชบ้าน ต้นไม้
ยืนต้น พวกยางนา ตะเคียนทอง ตอนนี้อยู่ที่พืชล้มลุกให้
ผลผลิตแล้วหลายรุ่น อีกทั้งยังมีรายได้จากการ
เพาะชำยางนาและพืชต่างๆ ชาย สามารถนำเงินไป
ปลดหนี้ได้แล้วแสนกว่าบาท คาดว่าหนี้ที่เหลือจะหมด
ในไม่ช้านี้”

พ่อค้าเคื่อง เล่าเพิ่มเติมอีกว่า แนวทางการทำ
เกษตรปราชญ์ เป็นการหันไปหาปัญญาดั้งเดิม ต้อง
เร่งทำในตอนนี้อย่างไรก็ตามหากคนรุ่นเราล้มหายตายจาก ก็จะไม่มียอดด้านความรู้ ตกทอดถึงลูกหลาน ตอนนี้อยู่เรามี
แปลงนำร่อง 250 แปลง ทั่วทั้งภาคอีสาน ทุกเดือนเราจะประชุมกัน แลกเปลี่ยนความรู้กัน นำพันธุ์ไม้แปลกๆ
มาแลกเปลี่ยน เราจึงได้ความรู้ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

เรื่องนี้ต้องทำให้เป็นกระแส เราตั้งเป้าหมายไว้ว่า ภายในปี 2560 ทั่วทั้งภาคอีสาน น่าจะมีพื้นที่เกษตร
ปราชญ์ 1 ล้านครอบครัว หรือประมาณหนึ่งใน 10 ของประชากรในภาคอีสาน

“ไม่น่าเชื่อว่า ทรัพยากรทุกอย่างที่สั่งสมมานับล้านๆ ปี ไม่ว่าจะ ดิน น้ำ ป่า แร่ต่างๆ ถูกใช้หมดโดยคนที่
มีชีวิตอยู่ในช่วง 100 ปีนี้เอง ไม่ค่อยมีคนคิดถึงรุ่นลูกรุ่นหลานว่าจะอยู่กันอย่างใด ดังนั้น ที่เรามาทำเกษตร
ปราชญ์ 1 ไร่ เท่ากับ เรามาร่วมกันสร้างมรดกให้กับลูกหลาน ทั้งมรดกความรู้ด้านการเกษตร ความรู้ด้านการ
ครองตน ที่ดินที่สมบูรณ์ และวิถีชีวิตที่ดีงาม”

“ การใช้ประโยชน์จากป่านี้ชาวบ้านสามารถ
เข้าไปทำมาหากินได้แต่ต้องไม่ทำเพื่อการค้า ”

การต่อสู้อันยาวนานของชาวโพธิ์ศรีสุวรรณ เพื่อมี “ป่าโนนใหญ่” ในวันนี้

ประพันธ์ สีดำ

ได้มีโอกาสไปศึกษาวิถีแห่งชีวิตและธรรมชาติ ที่ป่าโนนใหญ่ ป่าผืนสุดท้ายที่ชาวอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษแลกรมาด้วยการต่อสู้อันยาวนาน ทำயที่สุดพวกเขาก็มีป่าที่อุดมสมบูรณ์ไว้ให้ลูกหลานได้ภาคภูมิใจในวันนี้

เบื้องต้นที่ได้สัมผัสกับผืนป่า สังเกตเห็นได้ว่าต้นไม้แม้จะขึ้นหนาทึบ แต่ประมาณอายุแล้วไม่น่าจะเกิน 20 ปี หรือกล่าวได้ว่าล้วนเป็นพีชรุ่นใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในราว 20 ปีมานี้เอง

ป่าโนนใหญ่แห่งนี้เดิมทีอยู่ในพื้นที่ของป่าโนนลานเนื้อที่ทั้งหมด 16,000 ไร่ ปัจจุบันได้แยกตัวออกมาเป็นป่าชุมชนที่ต่อเนื่องกับป่าอนุรักษ์ รวมเนื้อที่กว่า 2,200 ไร่

ย้อนอดีตผืนป่าแห่งนี้เป็นแหล่งอาหารอันอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านได้พึ่งพาอาศัยในการดำรงชีวิตมาช้านาน เพราะมีทั้งพืชผัก แมลง รวมทั้งยาสมุนไพรที่ขึ้นอยู่อย่างจัดกระจายทั่วทั้งป่า

นางทองพูน เกษศิริ หญิงชราวัยกว่า 62 ปี แห่งบ้านหนองแคน กิ่งอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ เล่าถึง “ป่าโนนใหญ่” ในอดีตให้ฟังว่า ถ้าจะพูดว่าผืนป่าแห่งนี้ คือ ศูนย์กลางของแหล่งอาหาร

คงจะไม่ผิดนัก เพราะผู้คนจาก 2 ตำบล 9 หมู่บ้าน ได้เข้าไปใช้ประโยชน์อย่างหลากหลาย มีทั้งผลไม้ป่า สัตว์ แมลง เห็ดและพืชผักหลายชนิด ส่วนต้นไม้ก็นำมาสร้างเป็นที่อยู่อาศัย กิ่งก้านก็นำไปทำฟืน เวลาเจ็บไข้ ได้ป่วยก็มีผลหมากรากไม้เป็นยาสมุนไพรช่วยรักษา จนเรียกได้ว่าป่าโนนใหญ่ได้สร้างความเป็นพี่เป็นน้อง อยู่กันอย่างเกื้อหนุนจนเจ็บและเสียสละต่อกันจนก่อให้เกิดความรักและความสามัคคี ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย

ด้วยที่เป็นป่าอันอุดมสมบูรณ์ อันตรายจึงคืบคลานเข้ามาหาป่าโนนใหญ่พร้อมๆ กับความโลภของผู้คิด จะเอาแต่ผลประโยชน์ใส่ตน เริ่มจากในปี พ.ศ.2475 เมื่อมีพ่อค้าขายถ่านเข้ามาจ้างวานให้ชาวบ้านโค่นต้นไม้ เผาถ่านเพื่อนำไปขาย และพร้อมๆ กับการเปิดพื้นที่ป่าไม้เพื่อการเกษตร พอนานๆ เข้ากระแสนปลูกพืชเชิงเดี่ยวก็เข้ามาถึงผืนป่า ป่าก็ถูกหักล้างเพื่อปลูกปอ พอดินเริ่มเสื่อมปลูกไม่เจริญงอกงามก็ผันมาปลูกมันสำปะหลัง ในที่สุดก็เกิดปัญหาในทำนองเดียวกันคือ ดินเสื่อมสภาพ

จากป่าที่เคยเสื่อมโทรมจากการถูกบุกรุกเพื่อเปิดพื้นที่ทำมาหากิน ทำให้ผืนป่าลดลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งมีการเข้าพื้นที่ป่าของนายทุนจากกรมป่าไม้ เพื่อปลูกป่าเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นยูคาลิปตัสเพื่อทดแทนป่าที่ถูกทำลาย แต่หารู้ไม่ว่ามันเป็นเพียงละครหน้าฉากเท่านั้น เบื้องหลังชาวบ้านต่างก็รู้ว่าความจริงนั้นนายทุนไม่ได้เข้ามาเพื่อปลูกป่าทดแทน แต่มีแผนการอันแยบยลที่เข้ามาตัดต้นไม้และการเปิดพื้นที่เพื่อขุดดินลูกรังไปขายโดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐช่วยเป็นหูเป็นตาให้

จนในที่สุดกระแสของการต่อต้านเริ่มมีให้เห็น สืบเนื่องมาจากนายทุนที่ได้รับการสัมปทานเริ่มตัดทวงผลประโยชน์จากป่า ทำให้ชาวบ้านต้องได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของกลุ่มคนเหล่านี้ จนเกิดการต่อต้านอย่างรุนแรง ชาวบ้านจึงต้องออกเดินขบวนเพื่อกดดันให้รัฐบาลยกเลิกสัญญาการสัมปทานป่าไม้

ผลที่ได้ คือ ทางภาครัฐไม่สามารถยกเลิกสัญญาการสัมปทานป่าไม่ได้ จนทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันหลายๆ หมู่บ้าน เคลื่อนไหว กัดดันอย่างหนักโดยการใช้วิธีเข้าไปรื้อถอนต้นยูคาลิปตัสที่นายทุนปลูกไว้ ไม่เพียงเท่านั้นยังจุดไฟเผาโรงเรียนเพาะชำ จนทำให้ชาวบ้านถูกจับกุมแต่เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่มีหลักฐานที่เพียงพอจึงจำเป็นต้องปล่อยตัว

แต่กระแสของการต่อต้านยังมีอยู่เนืองๆ ชาวบ้านมีการชูประเด็นของการอนุรักษ์ป่าขึ้นมาเป็นพักๆ แม้เจ้าหน้าที่จะเข้ามาเจรจาแต่ก็ไม่เป็นผล จนในที่สุดก็ได้เจ้าหน้าที่จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น มาประสานใจให้สองฝ่ายเปิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น จนสามารถตกลงร่วมกันได้ด้วยสันติวิธี

การต่อสู้ที่กินเวลายาวนาน ทำให้เราได้เห็นพลังแห่งความสามัคคีของคนในชุมชนที่ช่วยกันกอบกู้ผืนป่าโนนใหญ่ให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้งประมาณปี 2528

ก้านัลสมเด่น บัวศรี เล่าถึงชีวิตหลังความขัดแย้งอันยาวนานว่า ป่าโนนใหญ่เปรียบเสมือนตายแล้วได้เกิดใหม่ ถึงแม้ว่ามันจะเสื่อมโทรม สภาพไม่ต่างอะไรกับการเสร็จศึกหลังการสู้รบของกองกำลังทหารนับพัน นายถอยทัพออกไปทิ้งไว้แต่ซากปลักหักพัง

ชาวบ้านจึงช่วยกันทำนุบำรุงฟื้นฟูด้วยการปลูกป่าทดแทน เป็นระยะเวลากว่า 10 ปี ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ก็กลับคืนมา นอกจากนั้นทุกๆ ปี ยังมีการทำแนวกันไฟในช่วงหน้าแล้ง จนเกิดความหลากหลายของพืชและสัตว์ได้ฟื้นชีวิตและอพยพกลับมาอีกครั้ง

หลังจากนั้นชาวชุมชนโพธิ์ศรีสุวรรณจึงได้มีการวางกฎระเบียบร่วมกันว่า ชาวบ้านทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องเป็นเจ้าของร่วมกัน ก็มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาของแต่ละหมู่บ้านเพื่อรักษาป่าในขอบเขตของแต่ละหมู่บ้านของตน ไม่เข้าไปก้าวก่ายกัน ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่านั้นชาวบ้านสามารถเข้าไปทำมาหากินได้แต่ต้องไม่ทำเพื่อการค้า จนทำให้ป่าโนนใหญ่ค่อยๆฟื้นชีวิตกลับคืนสู่ธรรมชาติอีกครั้ง

ปัจจุบันชุมชนป่าโนนใหญ่มีเนื้อที่กว่า 2,200 กว่าไร่ ลักษณะของป่าเป็นป่าดิบแล้งและผสมผสานไปด้วยป่าเบญจพรรณหรือแม้แต่ป่าเต็งรัง มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น พื้นล่างปกคลุมด้วยเถาวัลย์และต้นกันครก นอกจากนี้ยังมีป่าบุงป่าทามที่เป็นสัญลักษณ์ถึงความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า ยิ่งต้นไม้เกิดขึ้นหนาแน่นเท่าไรยิ่งทำให้ป่าไม่มีความชื้นสูง ต้นไม้ยิ่งคายน้ำออกมา รากของต้นไม้ที่แทรกตัวไปกับดินจะทำให้ดินร่วนซุย เป็นสาเหตุที่ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และน้ำที่ไหลมาจากป่ายังช่วยพัดพาเอาแร่ธาตุลงสู่ไร่นา

นอกจากนี้ในป่าโนนใหญ่ ยังเป็นแหล่งกำเนิดของสายน้ำที่ไหลมารวมกันเป็นลำธารเล็กๆ หลายๆ สายกลายเป็นแม่น้ำ ลำคลอง จนเกิดเป็นสายน้ำที่เรียกว่า “ห้วยทับทัน” ที่เป็นสายน้ำหลัก (สายน้ำใจ) ของชาวบ้านที่ช่วยหล่อเลี้ยงชีวิตของเกษตรกร ในเขตจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดสุรินทร์มาเป็นเวลาช้านาน

นางบุญมา บุตรราช ชาวบ้านอีเซ กล่าวว่า เมื่อก่อนเวลาเข้าไปหาเห็ดหรือเก็บผักจะใช้เวลาเพียงไม่กี่ชั่วโมงก็ได้มาเป็นกระบุงตะกร้า แยกให้ลูกกินแล้วส่งไปโรงเรียน ตนก็หาบเห็ดไปขายหรือบางทีก็นำไปแลกข้าวกลับมา แล้วว่าจะได้อะไรไม่เคยจำกัด หากลับก็เก็บผักตามถนนแล้วแวะรับลูกจากโรงเรียน เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เงินที่ได้ก็จะเก็บไว้เป็นค่าโรงหม้อหรือนำมาซื้อกะปิ น้ำปลาและของใช้ในครัวเรือน บางครั้งก็นำไปทำบุญที่วัดในช่วงวันเทศกาล

ทุกวันนี้ตนไม่ได้หาเพื่อขายแต่หาเพื่อกินในครอบครัว เพราะถ้าเราหามากคนที่เข้าไปทีหลังก็ไม่มีกิน เราต้องแบ่งกันหา ทุกคนที่เข้าไปไม่ใช่คนร่ำรวย แต่เป็นญาติพี่น้องเราทั้งนั้น

ป่าโนนใหญ่ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งอาหารของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ของเด็กนักเรียนที่ได้เข้ามาเปิดประตูสู่ผืนแห่งการเรียนรู้ ได้รับความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทางธรรมชาติของผืนป่าแห่งนี้โดยทุกๆ โรงเรียนที่ตั้งอยู่รอบๆ ป่าจะบรรจุไว้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน

นางสาวจินตนา แสงแก้ว นักเรียนชั้น ม.4 ร.ร.ไตรมิตร กลุ่มเยาวชนคนรักโนนใหญ่ กล่าวว่า การที่ตนได้เข้ามาศึกษาวิถีชีวิตทางธรรมชาติ จากผืนป่าแห่งนี้ก็ได้รับความรู้เรื่องระบบนิเวศหลายอย่าง เช่น ปลวกที่อาศัยอยู่ตามพื้นดินจะมีอยู่สองประเภท คือ ปลวกที่ชอบกินไม้และทำลายบ้านเรือน

เรียกว่า ปลวกทำลาย ส่วนปลวกประเภทที่สอง คือ ปลวกที่สร้างจอมปลวกจะกินเศษพืชและเศษอาหารที่เน่าเปื่อยในรัง แบ่งออกเป็นห้อง มีห้องปลุกเชื้อรา ถ้าปลวกกินไม่หมดก็จะทำให้เชื้อราโผล่ขึ้นมาเหนือดินเป็นเห็ดโคน หรือที่เรียกว่า เห็ดปลวกนั่นเอง

นอกจากนี้ปลวกยังมีความสำคัญในการย่อยสลายซากพืชใหญ่ๆ หรือต้นไม้ใหญ่ๆ ให้เล็กลงจนเป็นขนาดจิ๋ว จากนั้นเชื้อราก็จะมาแปรสภาพจนเป็นอินทรีย์สารจนเกิดเป็นปุ๋ยของพืช เรียกว่าเป็นการหมุนเวียนของสิ่งมีชีวิต ดังนั้นกลุ่มของเราจึงมีการบวชจอมปลวก โดยการนำเอาผ้าสีรุ้งมาผูกไว้กับจอมปลวก เพื่อป้องกันไม่ให้ถูกทำลายจากชาวบ้านที่อยู่ต่างถิ่นอีกด้วย

ทุกวันนี้มีนักเรียนเข้ามาเรียนรู้ทุกวันตั้งแต่ประถมจนถึงมัธยมปลาย โดยเฉพาะวิชาชีววิทยา อาจารย์จะเข้ามาสอนและชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิต การเรียนรู้พื้นที่จริงถือได้ว่าเป็นความเข้าใจสูง เพราะเราได้สัมผัสจริงๆ

ไม่เพียงประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับจากป่าโนนใหญ่อย่างมากมายดังกล่าวเท่านั้น แต่การต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งป่าโนนใหญ่และร่วมกันฟื้นฟู จนกลับมาอยู่ในสภาพสมบูรณ์ก็เป็นการสานใจให้คนทั้งกิ่งอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณได้ทำกิจกรรมพัฒนาอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง มีการนำการจัดทำแผนชุมชนมาเป็นเครื่องมือจนก่อให้เกิดการพัฒนาที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอาชีพต่างๆ มากมาย อาทิ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มทอผ้า กลุ่มน้ำดื่ม กลุ่มหัตถกรรมเถาวัลย์ ฯลฯ จนก่อให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งที่ใครๆ ก็ใคร่ไปเรียนรู้

“คนริมคลองนาคราช” บูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อการอยู่ร่วมกับป่า สุนันทวงศ์ เทพชู

การป้องกัน หรือป้องปราม คือการเก็บหินก้อนมาเรียงซ้อนทับกัน ในลักษณะที่คล้ายคลึงกับการสร้างเขื่อนหินทิ้ง ซึ่งระหว่างหินต่อกันนั้นเอง คือการกักเก็บน้ำ เพื่อไม่ให้เกิดการรินไหลเป็นไปอย่างรวดเร็วนัก เป็นการชะลอและเก็บความชื้นไว้กับธารต้นน้ำให้มากขึ้น

คลองนาคราช หรือคลองป่าพะยอม 1 ใน 12 สายน้ำ ที่ไหลลงสู่ทะเลสาบทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง ไหลผ่าน 3 อำเภอ คือ อำเภอศรีบรรพต อำเภอป่าพะยอม และอำเภอควนขนุน เป็นแหล่งน้ำใช้ของผู้คนพืช และสัตว์มาอย่างยาวนาน ไหลผ่านพื้นที่ราบสูงลงสู่ที่ราบต่ำ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นเขตพื้นที่ชนบทยากจน

ชุมชนริมคลองนาคราช หลายกลุ่มบ้านล้วนผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของ “เกษตรกรน้ำฝน” เป็นสำคัญ หากแบ่งตามสภาพพื้นที่โดยไล่เรียงมาตามพื้นที่ลาดไหล่เขา ลงสู่ที่ราบลุ่มจรดปากน้ำที่ไหลออกสู่ทะเลสาบทะเลน้อยตลอดระยะทาง 42 กิโลเมตร ก็พบว่าชุมชนเครือข่ายของลำคลองสายนี้ยังชีพอยู่ด้วยการทำสวนยางพารา ทำนาและการประมงพื้นบ้านเป็นหลัก ลำคลองนาคราชจึงนับเป็นเส้นเลือดใหญ่ของชุมชนเครือข่ายมาแต่อดีตจวบปัจจุบัน

สืบสาวเล่าความตามตำนานสายน้ำ ผู้เฒ่าผู้แก่และคนรุ่นอายุ 40 ปีขึ้นไป ตามย่านชุมชนริมน้ำ ต่างบอกกล่าวและยืนยันเป็นเสียงเดียวกันว่า

“คนรุ่นเราโตมาจากน้ำคลอง น้ำกิน น้ำใช้ มาจากคลองสายนี้กันทั้งนั้น”

และบอกอีกว่า สภาพลำคลองในอดีตนั้นมีลักษณะกว้างใหญ่ มีน้ำไหลรินอยู่สม่ำเสมอ สองฟากของลำคลองก็อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณธัญญาหาร ทั้งประเภทกินได้ เช่น ผักกูด หรืออย่างสมุนไพร พืชสวยงามและประเภทใช้สอย เช่น ไม้ หวาย ครุ้ม-คร้า ฯลฯ ว่ากันว่าสภาพลำคลองหลายแหล่งที่เป็นวังน้ำลึก เคยลึกลงเห็นเป็นน้ำเขียวน้ำดำ มีสัตว์น้ำรวมตัวกันอยู่มากมายหลายชนิด นักพยากรณ์อากาศตามธรรมชาติ อาทิ ดอกชุมเห็ด และสัตว์เล็กๆ เช่น มด ปลวก คือตัวบ่งชี้ฝนฟ้าอากาศที่แม่นยำและเที่ยงตรงอยู่เสมอ

ทว่า ในช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมา คนสวนยางหรือผู้มีอาชีพกรีดยาง ซึ่งตั้งหลักปักฐานแถบตีนเขาของป่าต้นน้ำ กำลังเผชิญกับความล้มเหลวทางการผลิตอย่างรุนแรง หลังจากที่อาชีพนี้ได้รับการส่งเสริมมายาวนานกว่า 30 ปี คุณตาวัน จันทร์แสง ผู้เฒ่าวัย 80 ปี บอกเล่าว่า เดิมทีผู้คนยังชีพอยู่ด้วยการปลูกพืชผลประเภททุเรียน มังคุด และกลางสาด กระทั่งในปี พ.ศ.2480 นั่นเองที่ได้เริ่มปลูกยางพาราขึ้นเป็นครั้งแรก

ด้วยผลผลิตที่ไม่ได้เป็นไปตามที่คาดหวัง บวกกับความต้องการเห็น “น้ำยางเต็มพล็อก” ดังแต่ก่อน จึงได้ร่วม “ปรับทุกข์ และจับเข้าคุยกัน” ถึงทางเลือกในการผลิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ และเข้าใจระบบนิเวศป่าฝนเขตร้อนร่วมกัน

จากสถิติโดยการสัมภาษณ์และเผชิญปัญหาด้วยตัวเองของคณะทีมงาน “โครงการไผ่ร้อยกอ” พอสรุปยืนยันถึงผลผลิตน้ำยางพาราที่ลดต่ำลงเรื่อยๆ โดยเฉลี่ยประมาณการพบว่าในปี 2542 ภายหลังฝนทิ้งช่วงนานถึง 15 วัน ปริมาณน้ำยางจะลดลงจาก 180 ลิตร เหลือแค่ 60 ลิตร นับแต่วันแรกที่ฝนหยุดตก แต่ในปี 2543 กลับพบอัตราในช่วงการผลิตเดียวกัน ปริมาณน้ำยางจะลดลงเหลือเพียง 60 ลิตร ภายหลังฝนทิ้งช่วงเพียงแค่ 5 วัน (ขนาดพื้นที่เดียวกัน)

ด้วยประสบการณ์ที่คุ้นเคยมายาวนานชื่อว่า “ความชื้นที่น้อยลง” เป็นสาเหตุหลักที่มาของ “น้ำยางหด” จากผลการปรับทุกข์ หรือ ประชุมย่อย และประชุมใหญ่ในหลายๆ ครั้ง จึงได้ร่วมกันวางแนวทางแก้ปัญหา โดยแบ่งพื้นที่เป็น 2 ส่วน

เขตพื้นที่สวน : พัฒนาการเพาะปลูก เนื่องจากผู้คนล้วนมีความถนัดในการทำเกษตรอยู่แล้ว แนวทางในการควบคุมเก็บความชื้นเขตพื้นที่สวนยาง จึงได้ยึดหลักเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย และไม่สร้างผลกระทบต่อส่วนรวม โดยการปลูก “พริก” แซมพื้นที่โล่งเตียน ใช้เมล็ดพันธุ์ประจำถิ่นและมีราคาสูงในตลาด เพราะด้วยเหตุผลจากการสัมภาษณ์และพบเห็นข้อเท็จจริง ผู้ร่วมโครงการต่างเห็นพ้องต้องกันว่า “พริกที่เจริญพันธุ์โดยธรรมชาติ” ปราศจากการบำรุงดูแลรักษา ล้วนมีความอุดมสมบูรณ์ อายุการให้ผลผลิตสม่ำเสมอ และยาวนาน ทนทานต่อภาวะฝนแล้งและฝนชุกได้ดี ไม่มีศัตรูและโรคพืชรบกวน ซึ่งต่างจากการเพาะปลูกบำรุงดูแลรักษาอย่างดี มีการใช้สารเคมีบำรุงพันธุ์และปราบศัตรูพืชถึง 8 ชนิด ในขณะที่โรคมัก

วนเวียนรอบกวณถึง 8 ชนิด อีกทั้งอายุการเก็บเกี่ยวสั้นกว่าที่เจริญพันธุ์โดยธรรมชาติหลายเท่าตัว) วิธีการปลูก
จึงอิงธรรมชาติ นั่นคือ หวานเมล็ดพันธุ์ และเว้นระยะห่างพอสมควร เพื่อหลีกเลี่ยงการแย่งน้ำ ธาตุอาหารและ
แสงสว่างระหว่างกัน

หลักพื้นฐานสำคัญ เพื่อปรับปรุงบำรุงดินให้มีความสมบูรณ์ มีวัสดุคลุมอยู่ตลอดแนวสวนยาง ทั้งรักษา
ความชุ่มชื้น และป้องกันไม่ให้น้ำดินถูกเผาโดยแสงแดดอย่างรุนแรง อีกด้านหนึ่งก็เพื่อลดแรงปะทะของน้ำ
ฝนที่ไหลบ่ากัดเซาะ พัดพาน้ำดินซึ่งมีปุ๋ยและธาตุอาหารพืชที่สำคัญจากพื้นที่สวนลงสู่ลำห้วย และลำคลอง

เขตพื้นที่ป่าต้นน้ำ-ริมคลอง : ใช้ภูมิปัญญารักษาป่า จากปรากฏการณ์ “น้ำยางหด” ที่ผ่านมาหลายฝ่ายต่างยอมรับว่า ยังไม่มีมาตรการใดในการช่วยเก็บรักษาความชื้นในดินได้แบบครบวงจร ภูมิปัญญาในคลังสมองผู้อาวุโสในขอบเขตพื้นที่โครงการจึงถูกขุดขึ้นจากกรุ คนริมคลองส่วนหนึ่งจึงได้มองเห็นเส้นทางแก้ไขร่วมกันคนละไม้ละมือ มุ่งมานะทางใจเป็นหนึ่งเดียวกัน ตามแนวทางทดลองที่ร่วมกันคิดและทดลองมาบ้างแล้วในระดับหนึ่ง ได้แก่ การปลูกพันธุ์ไม้ประจำถิ่นริมคลอง และพันธุ์ไม้ชุ่มน้ำในเขตลำธารต้นน้ำ เช่น ไทร จิก สาย ใโป้ ไตปล้อง ยุติการลักลอบล่าพันธุ์พืช และสัตว์เพื่อการค้า และหยุดทำซั้งไปไม้ และป่องหินหรือป่องไร่ โดยอิงหลักธรรมชาติในเขตห้วย-ธารต้นน้ำ

ป่าต้นน้ำอันเป็นที่อภิบาลของเทือกเขาบรรทัดแถบนี้ เป็นเสมือนห้องสมุดทางธรรมชาติ และต้นตอการผลิตทางธรรมชาติของผู้คน มีทั้งความหลากหลายทางกายภาพ และชีวภาพ มีสังคมพืชป่าดิบชื้นครอบคลุมอยู่อย่างหนาแน่นหลายชนิด ได้แก่ หลุมพอ กระบาก จำปาป่า ตะเคียน ยาง เสียดซ้อ เหยียง สะตอ ไข่เขียว พิกุล หรือประเภทพืชชั้นล่างจำพวก หมากพน เต่าร้าง เถาวัลย์ วาน เฟิร์น บอน หลาวชะโอน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ปลาและนกอีกประมาณกว่า 200 ชนิด โดยได้รับความคุ้มครองดูแลจากเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า มาตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2525 (ได้รับการจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ)

ปัจจุบันความสัมพันธ์ของผู้คนกับป่าก็เปลี่ยนแปลงไป แต่ระดับความสัมพันธ์ทางตรงในการเก็บหาของป่าอย่างสะตอ เหยียง สมุนไพรและเถาวัลย์ยังมีอยู่เจือจาง รวมทั้งการลักลอบล่าสัตว์เพื่อยังชีพและนำ

ประสบการณ์นั้นๆ ไร่คูยไวในวงสนทนายังคงคุกรุ่นอยู่เจือจาง สภาพโดยทั่วไปนั้น จะเห็นความสมบูรณ์ของป่าได้ชัดเจน เฉพาะในเขตต้นน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีจุดเริ่มต้นห่างจาก “นาเขา” (สันปันน้ำ) 1-1.5 กิโลเมตร และสภาพป่าได้ลดระดับความสมบูรณ์ ไล่เรียงมาตามลอนลาดลูกคลื่นกระทั่งถึงบริเวณอ่างเก็บน้ำป่าพะยอม

โดยเฉพาะสายนาคราชนั้น ความทุดโทรมของผืนป่ายังเห็นได้ชัดเจนจากร่องรอยการทำไม้ป่าสัมปทาน (ปี 2516 และปิดสัมปทานป่าในปี 2532) ร่องรอยการทำแร่ และจากการสังเกตทิศทางไหลของน้ำ ทั้งที่เปลี่ยนทางและคงสภาพเดิมในหลายสาขา เกิดสภาพแห้งขอดภายใน 2-3 วันหลังจากฝนทิ้งช่วง ซึ่งหากปล่อยให้ป่าฟื้นฟูสภาพตามยถากรรมเช่นนี้ เชื่อว่าจะต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนาน ประกอบกับสายธารน้ำล้นมีความคดโค้งน้อยและระยะสั้น ไม่มีแอ่งกักเก็บน้ำโดยธรรมชาติที่เพียงพอ อีกทั้งแอ่งกักเก็บน้ำธรรมชาติที่มีอยู่ส่วนใหญ่ตื้นเขิน ดังตัวอย่างของ “วังถ้ำ” ที่เคยเลื่องชื่อความลึกดับ ลึกล้ำทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของภูเขาเพชรเหลือเพียงตำนานท่องถิ่นเท่านั้นเพราะถูกตะกอนดิน ทราวยทับถมจนตื้นเขินแค่นั้น

การซังใบไม้ และป่องหิน หรือป่องแร่ จึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่คุณมีโอกาสช่วยเหลือฟื้นลมหายใจให้สังคมพืชป่า โดยแต่เดิมในอดีตผู้คนได้ใช้วิธีการดังกล่าวสำหรับล่อสัตว์น้ำภูเขาจับยังชีพ จึงได้นำภูมิปัญญานี้มาประยุกต์ใช้สำหรับ กักเก็บน้ำฝนไว้เป็นแหล่งซึ่มซับของดิน และรอยต่อของชั้นหิน เป็นการกักเก็บน้ำฝนไว้สำหรับพืชพรรณไม้ป่าทุกชนิดได้ดูดซับเป็นวงจรสร้างความชุ่มชื้น และปรับอุณหภูมิลงสู่เขตพื้นที่สวนเบื้องล่าง เช่น เป็นแหล่งน้ำสำหรับสัตว์ป่าช่วงหน้าแล้ง ช่วยรักษาระดับ และปริมาณน้ำในคลอง

วิธีการซังใบไม้ คือการใช้ซากไม้ หรือไม้ที่ล้มหมอนนอนไพร และใบไม้มาปรับแต่งเป็นแอ่งกักเก็บน้ำ ลักษณะคล้ายกับฝายกั้นน้ำ หากแต่ยึดหยุ่นตามธรรมชาติ นั่นคือยังปล่อยให้สายน้ำรินไหลผ่านซังใบไม้ หรือ

ล้นไหลจากสันส่วนที่ไม่สูงและต่ำเกินไปนัก ทั้งไม่กีดขวางทางไหลของน้ำ หรือสร้างผลกระทบต่อหลักธรรมชาติ ส่วนการป้องหิน หรือป้องแร่ คือการเก็บหินก้อนมาเรียงซ้อนทับกัน ในลักษณะที่คล้ายคลึงกับการสร้างเขื่อนหินทิ้ง ซึ่งระหว่างหินต่อก้อนนั่นเอง คือการกักเก็บน้ำ เพื่อไม่ให้เกิดการรินไหลเป็นไปอย่างรวดเร็วนัก เป็นการชะลอและเก็บความชื้นไว้กับธารต้นน้ำให้มากขึ้นนั่นเอง

สำหรับการเลือกสภาพพื้นที่ในธารต้นน้ำนั้น ต้องเป็นพื้นที่ซึ่งไม่มีความลาดชันมากนัก เพราะจะทำให้การกักเก็บน้ำไว้นั้นกินเวลาสั้นเกินไป

และนี่คือสิ่งที่ชาวพนาล้อม และเครือข่ายริมคลองนาคราช บูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านมาเพื่อเก็บความชื้นให้กับป่าต้นน้ำเพื่อคนอยู่ร่วมกับป่าอย่างรู้คุณค่าของมัน

“ชาวบ้านจะคิดเพียงแค่อาหารที่จะได้จาก
สวนเท่านั้น เพราะการทำเกษตรแบบโบราณไม่ได้
คิดถึงตัวเงิน แต่คิดเพียงจะทำอย่างไรให้มีกินและ
แบ่งปันให้กับคนอื่นได้”

ดูขง.....สวนคือชีวิต ปรัชญาภรณ์

ตั้งแต่ปีใหม่เดือนมกราคม ชีวิตของฉันต้องฝากไว้กับรถตู้แท็กซี่ตลอดเวลา แต่การเดินทางไป จ.ปัตตานี คราวนี้โชคดีหน่อยได้นอนหลับอย่างสบายบนรถไฟ สายกรุงเทพฯ-ปัตเตอ์เวิร์ส ซึ่งกว่าจะถึงที่หมายก็ใช้เวลาร่วม 20 ชั่วโมง เป้าหมายคือ “สวนดูขง” ที่รำลึกกันว่าเป็น “สวนที่มีชีวิต”

หมู่บ้านที่จะไปซื้อบ้านกะรอ ซึ่งทางเข้าหมู่บ้านหากไม่ทราบก็คงคิดว่าหลงเข้ามาในป่าไหนสักป่า เมื่อสอบถามก็ได้ทราบว่า ไม่ใช่ป่าที่ไหนหรอกแต่เป็นสวนผสมผสานของชาวบ้านแถบนี้ เป็นสวนที่มีต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ 2 คนโอบ และมีไม้ต้นเล็กๆ ลดหลั่นกันลงมาจนสภาพดูแล้วไม่ต่างกับป่า

เมื่อไปถึงเจอผู้ชายหมวดเครารุงรังใส่ชุดขาว ใส่หมวกดูแล้วคิดว่าบิลลาเดนหนีมาอยู่ที่นี่ แต่ไม่ใช่ เพราะแถบนี้ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม เมื่อเดินเข้าไปใกล้ฟ้ไกรียง นักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ ซึ่งเป็นไกด์ จำเป็น ก็แนะนำให้อู้งกับแบยา หมุ่มหมวดเครายาวคนนั้น

เป็นธรรมเนียมของคนที่นี่ เมื่อไปถึงบ้านใครเจ้าของบ้านจะยกชาหรือกาแฟมาให้ดื่ม เมื่อแบยาถามว่า กินอะไรดี ฉันก็บอกว่า ขอแต่ะออ (ชาร้อนไม่ใส่นม) ซึ่ง “แต่ะออ” นี้รับรองว่าไปที่บ้านก็ได้กินทุกบ้าน

หลังจากทักทายกันเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็เริ่ม
เข้าเรื่องโดยมี นายมะดามิ่ง อารีชัย หรือแบยา ผู้
ประสานงาน โครงการนำร่องฯ ภูมินิเวศสายบุรี
เป็นผู้พาไปดูสวนดูขง

วิถีชีวิตบ้านกะรอ

นายมะดามิ่ง หรือแบยา เล่าให้ฟังว่า บ้าน
กะรอ จะอยู่ริมแม่น้ำสายบุรี ใกล้ทั้งแม่น้ำและ
ภูเขา วิถีชีวิตเป็นแบบเรียบง่าย การจะดำรงชีวิต

อยู่ได้นั้น ชาวบ้านจะคิดเพียงแค่อำหารที่จะได้จากสวนเท่านั้น เพราะการทำเกษตรแบบโบราณไม่ได้คิดถึงตัว
เงิน แต่คิดเพียงว่าทำอย่างไรให้มีกินและแบ่งปันให้กับคนอื่นได้

เพราะฉะนั้นพื้นที่ที่ครอบครองก็จะปลูกทุกอย่าง ปลูกแบบภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เคยรับรู้สืบทอดกันมา ไม่ได้
ใช้หลักวิชาการอะไร แต่ผลที่ออกมาก็คือไม่ต้องกลัวว่าจะอดตาย มีผัก ผลไม้ ให้กินตลอดปี การดูแลก็ไม่มีอะไร
มาก มีการถางหญ้าและไม่เล็ๆ เพื่อให้เข้าไปเก็บผลผลิตได้สะดวก ซึ่งหญ้าที่ถางนั้นก็จะมีการทับถมกันเป็นปุ๋ย
ในสวนโดยไม่จำเป็นจะต้องพึ่งสารเคมีใดๆ ทั้งสิ้น ไม่ใช่ว่าถางจนโล่งเหมือนกับสวนสมัยใหม่ จนไม่มีพืชคลุมดิน
เหลืออยู่เลย

สวนดูขงคืออะไร?

แบยา เล่าให้ฟังว่า สวนดูขงนั้นเป็นสวนดั้งเดิมของแต่ละตระกูล มีอายุเท่ากับระยะเวลาที่ก่อตั้งชุมชน

ซึ่งสวนดูซงจะปลูกไม้หลากหลายชนิดไว้ในสวน โดยห้ามขายพื้นที่ที่เป็นสวนดูซง แต่ปัจจุบันนั้นสวนดูซงเหลืออยู่น้อยมากเพราะคนรุ่นใหม่ไม่เชื่อฟังคำที่บรรพบุรุษสั่งไว้ ก็จะแบ่งขายที่ดินไป

เบยา ยังเล่าให้ฟังอีกว่า สวนดูซงนั้นคนโบราณตั้งใจให้ลูกหลานที่ย้ายถิ่นฐานไปอยู่ต่างถิ่นได้กลับมาเจอกันปีละ 1 ครั้ง เพื่อแบ่งปันผลผลิตที่ได้จากสวนซึ่งลูกหลานทุกคนที่อยู่ในตระกูลนั้นมีสิทธิ์ที่จะได้รับเหมือนกันทุกคน

ต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของสวนดูซงคือต้นทุเรียนฮายี ซึ่งเป็นทุเรียนพื้นบ้านต้นใหญ่ มีกิ่งก้านสาขามากมาย แถมลูกยังดกอีกต่างหาก คนโบราณเชื่อว่าหากใครไปทำลายทุเรียนฮายี ความสมบูรณ์ของสวนจะลดลง และนอกจากจะมีทุเรียนฮายีแล้ว ก็จะมีพืชผักพื้นบ้านและผลไม้ชนิดต่างๆ เช่น ลางสาด, ลองกอง, มังคุด, ทุเรียน, มะเฟือง, สะตอ และอื่นๆ

ลัทธิอย่างไม่เป็นท่ากับการปลูกพืชเชิงเดี่ยว

จากแผนพัฒนาประเทศที่เปลี่ยนจากการปลูกเพื่อกินมาเป็นการปลูกเพื่อการส่งออก ทำให้หน่วยงานรัฐได้เข้าไปส่งเสริมให้ชาวบ้านกะรอ และหมู่บ้านอื่นๆ ที่เคยปลูกผักผลไม้ไว้กินและแบ่งปันเพื่อนบ้านมาปลูกเพื่อการค้าขาย จากที่ในสวนเคยปลูกพืชเพื่อจะได้กินหลากหลายหรือมีกินทุกฤดูกาลก็หันมาปลูกพืชชนิดเดียว ในสวนที่เคยมีผลไม้หลายชนิด ชาวบ้านก็โค่นทิ้งหมดแล้วปลูกใหม่ โดยสวนไหนปลูกมังคุดก็มังคุดอย่างเดียว ลองกองก็ลองกองอย่างเดียว

เบยา ยังเล่าให้ฟังอีกว่า การปลูกพืชชนิดเดียวหรือการปลูกพืชเชิงเดี่ยวต้องใช้สารเคมีมาก เพราะมีแมลงมาทำลายหรือมีโรคพืชแทรกซ้อนมาก

และยังจะต้องซื้อปุ๋ยอีกเป็นจำนวนมากมาใช้สวนเพื่อเร่งผลผลิต ที่เคยทำเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ ปลูกลองกอง 50 ต้น มีค่าใช้จ่ายประมาณปีละ 10,000 บาท ซึ่งในแต่ละปีนั้นจะต้องลุ้นทุกปีว่าจะชนะหรือแพ้ แต่ส่วนมากจะแพ้เพราะถึงแม้จะได้ผลผลิตเยอะแต่ปลูกเหมือนกันหมดทุกบ้าน ทำให้ราคาของผลไม้ที่ปลูก ราคาตกต่ำมาก และรายได้ยังไม่คุ้มกับการซื้อสารเคมีมาใช้อีกด้วย

และที่สำคัญยังต้องลุ้นกับการเข้าโรงพยาบาลทุกปี เพราะสารเคมีที่เข้าไปในร่างกายระหว่างที่ฉีดให้กับต้นไม้

แบบยา เล่าให้ฟังว่า การทำแบบผสมผสานนั้นนอกจากจะไม่ต้องจ่ายเงินปีละเป็นหมื่นแล้ว ยังดีต่อสุขภาพอีกด้วยเพราะไม่ต้องเสี่ยงต่อสารเคมี

และถึงแม้ว่าการทำแบบผสมผสานจะขายได้อย่างละนิดละหน่อย แต่ก็สามารถมีรายได้อย่างต่อเนื่อง และตลอดปี ผลผลิตที่ได้ก็บริสุทธิ์ 100% ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและต่อดิน

การดูแลก็แค่ดูแลนิดๆ หน่อยๆ ก็สามารถอยู่ได้ มีเวลารว่างไปทำอย่างอื่น ไปพูดคุยกับเพื่อนบ้าน แลกเปลี่ยน ข่าวสารของคนในชุมชน แต่หากปลูกแบบเชิงเดี่ยวนั้นต้องใช้สารเคมีดูแลตั้งแต่การต่อกิ่ง, ตัดแต่งกิ่ง, เร่งดอก ต้องดูแลยิ่งกว่าลูกอีก และที่สำคัญบางปีต้องผิดหวังเพราะออกดอกสวยแต่ไม่ติดผลเลยก็มี

มีแต่ลุ้นกับลุ้นว่าจะแพ้หรือชนะในแต่ละปี แต่ปลูกแบบผสมผสานนั้นไม่ต้องกลัวว่าจะแพ้ เพราะมีแต่ชนะเท่านั้น

ทำไมถึงกลับมาทำแบบผสมผสาน

แบบยา เล่าให้ฟังว่า สาเหตุที่ตนและเพื่อนๆ หันกลับมาทำเกษตรแบบผสมผสานนั้น เพราะมีพื้นที่ในการผลิตน้อยลง จึงจำเป็นต้องปลูกหลายอย่างเอาไว้ ถึงแม้บางอย่างจะขายไม่ได้ ราคาตก แต่อย่างน้อยก็จะได้เก็บไว้กิน ที่สำคัญไม่มั่นใจในการปลูกแบบชนิดเดียวอีกแล้ว ง่ายๆ คือความมั่นใจลดลงหรือแทบจะไม่มี ความมั่นใจอีกแล้ว ราคาตก ทำอะไรไม่ได้เลย เครียดอีกต่างหาก เพราะต้องยืมเงินมาซื้อปุ๋ย หรือสารเคมีใส่ ตั้งใจว่า ผลผลิตออกจะได้ใช้หนี้แต่ราคาตกขายได้ไม่คุ้มทุน

และที่สำคัญแบบยา ยังบอกอีกว่า การปลูกแบบผสมผสานนั้น เป็นระบบที่ธรรมชาติให้มาอยู่แล้วเหมือนในป่าที่พืชทุกชนิดมีการพึ่งพิง โอบอุ้มซึ่งกันและกัน ไม่มีพืชชนิดไหนอยู่ได้อย่างเดียวๆ ไม้ใหญ่พึ่งไม้เล็กในการคลุมดิน ในขณะที่เดียวกันไม้เล็กก็พึ่งไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงา จึงอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข มนุษย์ไม่ปรับตัวเข้ากับธรรมชาติแต่พยายามฝืนธรรมชาติ จึงทำให้โลกไม่สงบสุขอยู่เช่นทุกวันนี้

หลังจากพูดคุยกับแบบยาจนเข้าใจระบบเกษตรแบบผสมผสานมากขึ้นแล้ว แบบยาก็ก็นำไปดูสวนดูซังที่บรรพบุรุษปลูกไว้ให้กับลูกหลานได้มีกินมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อไปถึงสวนก็ต้องตกใจว่าทำไมทุเรียนถึงได้ต้นใหญ่

ขนาดนี้ เกือบ 2 คนโอบ เชื่อแล้วว่ามีอายุเกือบร้อยปี และต้นอื่นๆ ก็ใหญ่พอกัน และยังมีไม้กินใบไว้เป็นผัก
เหนาะ น้ำบูดู อาหารยอดฮิตของคนแถบนี้อีกด้วย

แล้วสวนกับป่าต่างกันตรงไหน สุดท้ายมันก็เป็นทำให้ชาวบ้านเข้าไปฟังฟัง เก็บผักผลไม้มากิน หรือเก็บ
สมุนไพรมารักษาโรคเหมือนกัน

ฉันมีแต่เมล็ดเพลิดเพลินกับการเดินดูสวน(ป่า)ดูขง เมื่อดูนาฬิกาเวลาเกือบ 4 โมงเย็น จึงต้องรีบนั่งรถกลับ
มาหาดใหญ่เพื่อเดินทางกลับกรุงเทพฯ ด้วยการลุ้นระทึกกว่าจะทันรถไฟหรือเปล่านั้น แต่ก็ต้องขอบคุณพี่ขับรถตู้ที่
ทำเวลาให้อย่างเต็มที่ จนมาถึงสถานีรถไฟหาดใหญ่ก่อนรถออกไม่ถึง 3 นาที

ศูนย์กสิกรรมไร้สารพิษวังน้ำเขียว ถอยหลัง 45 ปี เพื่อฟื้นแผ่นดินชุ่มชีวิตผู้คน สุวัฒน์ คงแป้น

ปลูกพืชปลอดสารพิษทำเพียง 2 ไร่ ที่เหลือเอาไว้ปลูกข้าว ก็มีงานทำตลอดทั้งวันตลอดทั้งปี ไม่ต้องจ้างลูกจ้าง ไม่ต้องซื้อปุ๋ย ทำกันสองคนตายาย สปีดคาร์หนึ่งมีรายได้พินกว่าบาทส่งให้ลูกเรียนสองคนได้สบาย เพราะกับข้าวไม่ต้องซื้อ กินพืชเราเอง ที่บ้านก็เลี้ยงไก่บ้านไว้พอเป็นกับข้าวได้ ชีเปิดซีไก่นำไปตากแดดไว้เป็นปุ๋ยพืกรู้จักด้วย

“วังน้ำเขียว” อำเภอหนองไผ่ของจังหวัดนครราชสีมา เป็นที่รู้จักกันทั่วไปเมื่อมีการจัดประชุมคณะรัฐมนตรีสัญจรขึ้นที่นี่ในปี 2540 สมัย พล.อ.เซาวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรี การประชุมครั้งนี้ทำให้ชาววังน้ำเขียวได้รับอานิสงส์ไปหลายอย่าง ทั้งในเรื่องดินและสาธารณสุขโรคอื่นๆ

ชาวบ้าน “น้ำซับ” อ.วังน้ำเขียว เล่าให้ฟังว่า พวกเขาทำมาหากินอยู่บนที่ดินพื้นที่มานานแล้วแต่ก็มีปัญหาเรื่องการบุกรุกป่าสงวนมาตลอด จนกระทั่งรัฐบาลออก สปก.4-01 มาให้ เมื่อ 10 ปีก่อน ก็ค่อยๆ ทำมาหากินได้อย่างโล่งใจหน่อย แต่ก็มีปัญหาตามมาเมื่อมีนายทุนกว้างซื้อที่ดินของชาวบ้านในราคาถูกเพียงไร่ละไม่กี่พัน เนื่องจากสภาพดินไม่ดี ปลูกผักปลูกหญ้าไม่ค่อยงาม

นายอำนาจ หมายถึงอดกลาง ประธานโครงการกิจกรรมไร้สารพิษวังน้ำเขียว เล่าว่าเข้ามาสร้างหลัก
ปักฐานที่หมู่บ้านน้ำซับหลายปีแล้ว ตอนมาอยู่ใหม่ๆ ภูเขาแถบนี้เป็นภูเขาหัวโล้นป่าไม้ถูกทำลาย ชาวบ้าน
ดั้งเดิมมีอาชีพทำไร่ข้าวโพด ที่ดินเสื่อมสภาพ เนื่องจากใช้ปุ๋ยเคมีมากเพื่อเร่งผลผลิต

แต่ด้วยความเชื่อที่ว่าต้นไม้ป่าไม้จะเติบโตได้เองด้วยวัฏจักรของมันหากไม่มีคนคอยทำลาย จึงได้ลงมือ
ทำไร่ปลูกผักโดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมี อาศัยเศษผักเศษหญ้ามาผสมกับกากน้ำตาลหมักทำปุ๋ยชีวภาพเพราะปุ๋ย
ชีวภาพนอกจากจะทำให้ดินร่วนซุย ช่วยบำรุงดินแล้วยังผสมน้ำเชื้อจางใช้พ่นไล่แมลงได้อีกด้วย

ทำอย่างนี้มาร่วมปี เห็นว่าได้ผลดีต้นทุนในการปลูกก็น้อยเพราะไม่ต้องเสียเงินไปซื้อปุ๋ยเคมี ก็เลย
ชักชวนชาวบ้านมาทำบ้าง แรกๆ ชาวบ้านก็ไม่แน่ใจว่าจะได้ผลก็พยายามชี้แจงทำความเข้าใจ พาไปดูของจริง
ที่ไร่ทำให้หลายคนเริ่มสนใจหันมาทดลองทำกัน

อีกอย่างหนึ่งชาวบ้านที่เดิมปลูกข้าวโพด ต้องซื้อปุ๋ยเคมีมาใช้ ปีไหนราคาข้าวโพดไม่ดีก็ขาดทุนเป็นหนี้
เป็นสินกัน ตอนนี้มีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการปลูกผักปลอดสารพิษทั่วทั้งอำเภอวังน้ำเขียว

แรกๆ เราเน้นให้ชาวบ้านปลูกกันน้อยๆ พออยู่พอกินผลผลิตที่เหลือก็นำมารวมกันที่กลุ่มเพื่อกลุ่มจะได้
นำส่งไปขายมีตลาดประจำอยู่ที่ เลมอนฟาร์ม เดอะมอลล์โคราช ตลาดบางกะปิ กรุงเทพฯ อย่างเลมอนฟาร์ม
บอกให้เราไปส่งทุกสาขาแต่เราผลิตไม่ทัน ส่งได้เพียงสองสาขาเท่านั้น

พี่อำนาจเล่าอีกว่า เราจะส่งผักให้ลูกค้าทุกวันจันทร์ พุธ ศุกร์ ชาวบ้านนอกจะมาส่งผักให้กับศูนย์แล้ว

ยังจัดเวรช่วยกันคัดแยกกล้วยช้ำ เพื่อส่งให้ลูกค้า สัปดาห์หนึ่งก็จะจ่ายเงินค่าผักให้สมาชิกทำให้สมาชิกมีรายได้หมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา

เศษผักที่เหลือเราก็จะนำไปหมักทำปุ๋ยชีวภาพ และอบรมให้สมาชิกทุกคนทำปุ๋ยชีวภาพใช้กันตอนนี้ทุกคนทำเป็นและนำไปใช้กันทุกครอบครัวทำให้ลดต้นทุนได้มาก

นายเฉลิม พันธุ์ทิพย์ สมาชิกของศูนย์กิจกรรมไร่สารพิชวังน้ำเขียว เล่าว่า เดิมปลูกข้าวโพด 10 กว่าไร่ มีค่าใช้จ่ายสูง ไหนจะค่าจ้างแรงงาน ไหนจะค่าปุ๋ยหากปีไหนราคาตกก็ต้องเป็นหนี้เป็นสิน ตอนนี้นั้นมาปลูกผักปลอดสารพิษทำเพียง 2 ไร่ ที่เหลือเอาไว้ปลูกข้าว ก็มีงานทำตลอดทั้งวันตลอดทั้งปี ไม่ต้องจ้างลูกจ้าง ไม่ต้องซื้อปุ๋ย ทำกันสองคนตายาย สัปดาห์หนึ่งมีรายได้พันกว่าบาทส่งให้ลูกเรียนสองคนได้สบาย เพราะกับข้าวไม่ต้องซื้อ กินผักเราเอง ที่บ้านก็เลี้ยงไก่บ้านไว้พอเป็นกับข้าวได้ ชี้เบ็ดชี้ไก่อก็นำไปตากแดดไว้เป็นปุ๋ยผักได้อีกด้วย

นายบุญมา ศรีเหนียว เล่าว่าปลูกผักเพียง 2 งาน อยู่ตัวคนเดียวเลยทำไม่มาก อย่ามองว่าแค่สองงานจะน้อยทำกันทั้งวันเลยที่ทุกตารางนิ้วมีค่าหมด ปลูกหลายอย่าง ตอนนี้นำผักผักเมืองหนาวด้วยเพราะที่นี้กลางคืนอากาศหนาวหม่ผ้ากันตลอดปี มีเงินเหลือด้วย

เมื่อก่อนปลูกมาหลายอย่างแล้ว มันลำบากหลังบ้าง ข้าวโพดบ้าง ค่าใช้จ่ายสูง ขาดทุนไม่มีเงินเก็บเวลาทางศูนย์มีการอบรมให้ความรู้ จะไปทุกครั้งได้ความรู้ดี นี้ก็อบรมมาเก่าครั้งแล้ว

ที่อำนาจ หมายยอดกลาง เล่าว่าตอนนี้ทางศูนย์ได้สร้างแปลงสาธิต เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนและผู้สนใจ เพราะการปลูกพืชโดยใช้ปุ๋ยชีวภาพไม่ใช่เป็นเพียงการลดค่าใช้จ่ายให้กับเกษตรกร เงินทองไม่รั่วไหลเท่านั้น แต่ยังเป็นการบำรุงดิน ด้วยการนำของเหลือใช้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อธรรมชาติอีกด้วย

นอกจากนี้การปลูกฝังความคิดเหล่านี้ให้เกิดกับลูกหลานของเรา เป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นทุกๆ เดือนทางศูนย์จะให้ลูกหลานของสมาชิกทั้งหมดได้เข้าร่วมอบรมให้ความรู้ในการปลูกผักปลอดสารพิษชี้ให้เห็นโทษของการใช้ปุ๋ยเคมี โดยให้มีการลงมือปฏิบัติกันจริงอีกด้วย รวมทั้งได้นำแนวคิดในการชุบพื้นดินชุบชีวิตต้นไม้ด้วยปุ๋ยชีวภาพเผยแพร่ขยายไปสู่ชาวสวนรายใหญ่ ตอนนี้ได้แพร่หลายในหลายอำเภอเช่นที่ปากช่อง, สีคิ้ว เป็นต้น

ในอดีตเมื่อ 45 ปีก่อน คนไทยหากินกับธรรมชาติเพียงพออยู่พอกิน ปลูกข้าวเพราะกินข้าว หาปลาเพราะกินปลา ผลผลิตที่เหลือกินเหลือใช้ ก็นำไปแลกเปลี่ยน (Barter system) กัน ซื้อขายกันภายในชุมชน

แต่พอประเทศเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นหลักในการพัฒนาประเทศตั้งแต่ปี 2503 เป็นต้นมา การศึกษาก็เริ่มปรับให้คนเรียนเพื่อออกไปหาเงินต่างถิ่น ดึงคนออกจากชุมชนการเพาะปลูกก็ต้องทำกันมากๆ เพื่อขายคนกินข้าว แต่ต้องปลูกข้าวโพด ปลูกมันสำปะหลัง ขายได้เงินแล้วจึงจะนำไปซื้อข้าวกันอีกที การเพาะปลูกก็ต้องจ้างแรงงาน ต้องซื้อปุ๋ยเคมีมาใส่เพื่อเร่งผลผลิต ทำให้ดินเสื่อมสภาพ และเป็นอันตรายต่อคน แต่ยกความผิดให้ฉี่หนู ปีไหนราคาผลผลิตตกต่ำก็ต้องเป็นหนี้เป็นสิน

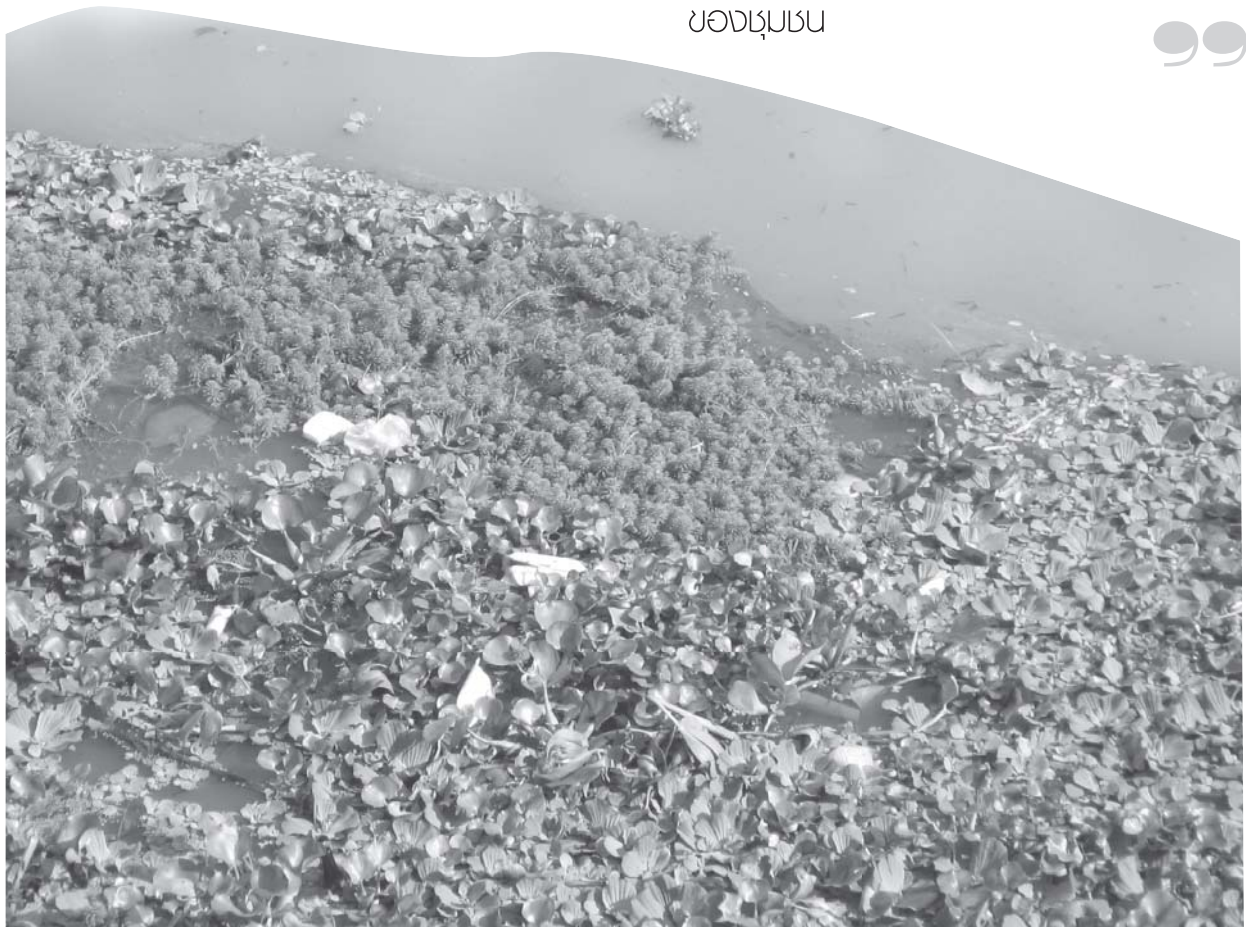
หลายๆ ท้องถิ่น เริ่มหันไปมองภูมิปัญญาไทยที่สั่งสมกันมาเป็นเวลานาน เริ่มหันไปมองการทำมาหากินกันแบบในอดีต 45 ปีที่หลงทางคือบทเรียนอันเจ็บปวดที่ภาครัฐสร้างบาปให้กับชาวไร่ชาวนาทั่วประเทศ การกสิกรรมแบบพื้นธรรมชาติ จึงถูกนำมาใช้อีกครั้ง การทำปุ๋ยชีวภาพใช้เอง คือ ภูมิปัญญาไทย ที่บรรพบุรุษค้นพบจากธรรมชาติ แต่ถูกมองข้ามมานาน

ศูนย์กสิกรรมไร้สารพิษ อำเภอวังน้ำเขียว เป็นตัวอย่างหนึ่งที่กล้าเดินถอยหลังไปเมื่อ 45 ปีก่อน จึงไม่เป็นเพียงศูนย์กสิกรรมตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเท่านั้น แต่ได้พลิกฟื้นแผ่นดินที่ทรุดโทรมให้หันมารับใช้ประชาชน โดยอาศัยกฎธรรมชาติได้อีกครั้งหนึ่ง

“

ทุกคนในชุมชนจะต้องเคารพกฎกติกา
ที่ชุมชนวางเอาไว้ ช่วยกันสอดส่องดูแล
ไม่ให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายทรัพยากร
ของชุมชน

”

กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ คลองครามการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยองค์กรชุมชน บทพิสูจน์คนกับป่าอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน

สุวัฒน์ คงแป้น

คลองคราม เส้นเลือดสำคัญของอำเภอกาญจนดิษฐ์และอำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานีมีต้นกำเนิดมาจากเขาคีโหมดในป่าสงวนแห่งชาติป่าชัยคราม-ป่าวัดประดู่อันเป็นรอยต่อระหว่างจังหวัดสุราษฎร์ธานีและนครศรีธรรมราช ไหลไปลงคลองท่าทองก่อนที่จะลงสู่อ่าวไทย จึงเป็นลำคลองที่เชื่อมระบบนิเวศ 3 ลักษณะ จากภูเขาไปยังพื้นราบและทะเล

ตลอดสายน้ำมีประชากรอาศัยอยู่กว่า 5,000 ครอบครัว ในอดีตน้ำในคลองครามมีปริมาณมาก ใสสะอาด มองดูเป็นสีครามมีลำธารน้อยใหญ่ลักษณะคล้ายน้ำตก กระจายอยู่เต็มพื้นที่ก่อนที่จะไหลรวมกันเป็นคลองครามแต่จากสถานการณ์ป่าไม้ที่ลดลงในช่วง 15 ปี ที่ผ่านมาส่งผลให้ปริมาณน้ำในคลองคราม ซึ่งเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของชุมชนลดลงกว่า 50%

หากสืบสาวราวความกันแล้ว ในอดีตไม่มีชุมชนในเขตพื้นที่ต้นน้ำ เนื่องจากเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ และไม่มีเส้นทางคมนาคม จะมีก็แต่ชาวบ้านรอบนอกป่า ที่ได้อาศัยประโยชน์ในการเข้าไปหาของป่าเป็นครั้งคราว เช่น หาน้ำผึ้ง ล่าสัตว์ป่า เก็บสมุนไพร เป็นต้น

ในปี 2511 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเข้าไป เคลื่อนไหวในพื้นที่ที่มีการสร้างเขตงานที่ 511 และ 23 อย่างถาวร หักร้างถางป่า ทำไร่ ทำนาบริเวณบ้านหน้าถ้ำในปัจจุบัน ซึ่งต่อมามีราษฎรเข้าร่วมเนื่องจากได้ รับการบีบบังคับจากทางราชการ จากนั้นตั้งแต่ปี 2523 เป็นต้นมาก็มีราษฎรจากอำเภออัสสัม ปากพนัง จังหวัด นครศรีธรรมราช เข้ามาตั้งบ้านเรือนประมาณ 60 ครอบครัวตามนโยบายของทางการที่เปิดโอกาสให้ราษฎร จับจองพื้นที่ป่าบริเวณรายรอบค่ายพักของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

ในปี 2528 หลักจากที่พรรคคอมมิวนิสต์หยุดการเคลื่อนไหวแล้วบริษัททำไม้ที่ได้รับสัมปทาน (เจ้าของ เป็นหนึ่งในห้าเสื่อสุราษฎร์ธานี) ซึ่งหยุดทำไม้มาระยะหนึ่งเนื่องจากถูกต่อต้านจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่ง ประเทศไทย ก็เข้ามาตัดไม้อีกครั้งหนึ่ง พร้อมปรับปรุงถนนเข้าพื้นที่เพื่อสะดวกต่อการชักลากไม้

ในปี 2531 รัฐบาลประกาศยกเลิกสัมปทานมีการปิดป่าทั่วประเทศ แต่ก็มีบริษัทเอกชนรายย่อยจำนวนมาก ลักลอบเข้าไปตัดไม้แล้วใช้ช้างชักลากออกมา ทำให้ถนนซึ่งชาวบ้านช่วยกันซ่อมบำรุงเพื่อใช้สัญจรและ บรรทุกผลิตผลการเกษตรได้รับความเสียหาย จึงได้รวมตัวกันต่อต้านการลักลอบตัดไม้ของนายทุนดังกล่าว มาโดยตลอด จนกระทั่งปี 2535 ไม่มีนายทุนรายใดกล้าเข้าไปตัดไม้ในป่าต้นน้ำคลองครามอีกทั้งขาดต่อไม้ไว้ เป็นสัญลักษณ์แห่งความอภัยสมาตราจนบัดนี้

ปัญหาของชาวคลองครามไม่ได้ยุติเพียงเท่านั้น เมื่ออุทยานแห่งชาติน้ำตกสี่ขีดกำลังจะประกาศขยายพื้นที่ อุทยานทับที่ทำกินของราษฎรชาวคลองครามจึงได้ร่วมกับเครือข่าย “สืบป่าอนุรักษ์สุราษฎร์ธานี” พุดคุยถึงวิธีการ จัดการและอยู่ร่วมกับป่าอย่างเป็นระบบและยั่งยืน รวมทั้งร่วมกันวางแผนชุมชนในการอนุรักษ์ป่า และนี่เองคือ ที่มาของการตั้งกลุ่ม “อนุรักษ์ป่าต้นน้ำ คลองคราม” ขึ้นโดยได้มีการร่างกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกับป่า และ ใช้ประโยชน์จากป่ามีการประสานงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อมาทำงานร่วมกับชาวบ้าน

นายปิติพงศ์ คิดการเหมาะ ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองครามเล่าว่าในปี 2541 เราได้มีการ ทบทวนระเบียบของกลุ่มให้มีความสอดคล้องเหมาะสมกับข้อเท็จจริงและมีความชัดเจนในการปฏิบัติมากขึ้น โดยเน้นไปที่ป่า สัตว์ป่า ลำน้ำ และชุมชนเป็นสำคัญ

ป่าที่เราแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ ไม้มีค่าทาง เศรษฐกิจ ซึ่งยังคงความสมบูรณ์อย่างมาก เช่น ไม้ตะเคียน ชนิดต่างๆ ไม้ยาง ไข่เหี้ยว พะยอม มะม่วงป่า หลุมพอ เป็นต้น ถัดมาเป็นไม้ที่เป็นอาหาร เช่น สะตอ เหยียง เนียง มะไฟป่า ลางสาด กระท้อนป่า ตะโก สังกัดัง สังกะเรียด รวมทั้งไม้พื้นล่างหลายชนิด เช่น ระกำ บุก กากหลา กรูด ผักหวาน

ประการสุดท้ายคือ ไม้ที่ใช้เป็นสมุนไพร เช่น กระแตไต่ไม้ ตริงบาดาล กำล้างหนูมาน กำล้างข้างสาร ราชครูดำ ว่านชนิดต่างๆ เป็นต้น และยังมีอีกหลายชนิดที่ยังไม่ได้มีการศึกษาถึงคุณสมบัติและการใช้ ประโยชน์ให้ครบถ้วน

เรื่องป่านี้เราให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกเนื่องจากป่าเป็นที่มาของทรัพยากรชนิดอื่น ทั้งน้ำและสัตว์ ทางกลุ่มจึงเน้นในการทำความเข้าใจกับชาวบ้านมากเป็นพิเศษ รวมทั้งออกกฎระเบียบข้อบังคับไว้อย่าง เข้มข้น เช่น ห้ามบุกรุกทำลายป่าโดยเด็ดขาด ทุกคนจะสร้างบ้านได้หลังเดียวเท่านั้น และไม้ที่ใช้สร้างก็ให้ พยายามหาไม้ที่ทางบริษัทที่เคยได้รับสัมปทานทิ้งๆ ขว้างๆ มาสร้างก่อนหากหาไม่ได้ จึงอนุญาตให้ตัดไป สร้างบ้านได้ โดยต้องปลูกทดแทน 30 ต้นต่อการตัดไม้หนึ่งต้น ใครฝ่าฝืนปรับ 5,000 บาทต่อต้น

การเก็บพืชผักต่างๆ เช่น เหยียง สะตอ เนียง ให้เก็บได้เพียง 3 ใน 4 เท่านั้นอีกหนึ่งส่วนให้เหลือไว้ให้ สัตว์ป่าได้กินและที่สำคัญห้ามตัดต้นไม้ริมลำธารเพราะจะทำให้ดินพังทลาย

นอกจากนี้ที่ผ่านมากิจกรรมเกี่ยวกับป่านั้นทางกลุ่มได้มีการปลูกป่า 15,000 ต้น ในพื้นที่ว่าง ที่พรรค คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยใช้ปลูกข้าวในอดีต ต้นไม้ต่างๆ ต้นจะมีการทำเครื่องหมายและมีป้ายติดไว้พร้อม ทั้งมีกลุ่มชาวบ้านเดินตรวจเป็นระยะๆ

เรื่องสำคัญถัดมาก็ คือ สัตว์ป่า ซึ่งมีอยู่หลายชนิดจำพวกสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เช่น หมูป่า เสือดำ เสือโคร่ง ลิง ค่าง สมเสร็จ เก้ง ซึ่งสัตว์บางชนิดเป็นสัตว์หายากและใกล้สูญพันธุ์

สัตว์ปีกจำพวกนกหิน นกกางเขน นกเขา นกแก้ง นกปรอด นกแต้วแร้ง เป็นต้น ส่วนสัตว์น้ำและสัตว์เลื้อยคลาน อุดมไปด้วยปลาหลายชนิด รวมทั้ง ตะพาบน้ำ และเต่า ซึ่งมีอยู่อย่างสมบูรณ์ ไม่น้อยไปกว่างูชนิดต่างๆ เช่น งูเหลือม งูเห่า งูจงอาง

เพื่อเป็นการสงวนรักษาสัตว์ป่าเหล่านี้ไว้ทางกลุ่มจึงได้ทำกิจกรรมรวมทั้งมีข้อห้ามให้ทุกคนได้เฝ้าระวัง เช่น การกำหนดเขตวังมัจฉา 3 แห่ง โดยไม่อนุญาตให้จับสัตว์น้ำในเขตวังมัจฉาโดยเด็ดขาด ส่วนการจับปลา นอกเขตวังมัจฉาก็ห้ามใช้ระเบิด ยาเบื่อ หรือไฟช็อตปลา ห้ามจับสัตว์ป่าทุกชนิดยกเว้นสัตว์มาทำลายพืชผล เช่น กระจอก นกกระจาบให้จับได้ แต่จับแต่พอกิน ส่วนการเก็บน้ำผึ้งป่าให้เก็บได้เฉพาะน้ำผึ้งห้ามทำลายตัวอ่อนของผึ้งโดยเด็ดขาด

เรื่องสำคัญประการสุดท้ายของกลุ่มก็คือคนกับชุมชนที่ทุกคนในชุมชนจะต้องเคารพกฎกติกาที่ชุมชนวางเอาไว้ ช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายทรัพยากรของชุมชน และควรร่วมมือกันทำงานร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น เพื่อรักษาป่าไว้ให้ลูกหลาน

ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองครามเล่าถึงรูปแบบการทำงานให้ฟังว่าได้มีการแบ่งพื้นที่รับผิดชอบออกเป็น 4 โซน แต่ละโซนจะมีกรรมการประจำโซนรับผิดชอบระวังรักษาป่า เช่น การออกตรวจป่าตลอดจนตรวจความเรียบร้อยด้านอื่นๆ และทุกเดือนจะมีการสรุปร่วมกัน แต่ละโซนจะได้รายงานให้ที่ประชุมใหญ่ทราบว่ามีอาการลักลอบตัดไม้ ฆ่าสัตว์ หรือไม่ หากปัญหาแก้ได้ในโซน กรรมการโซนก็จะแก้กันไป หากปัญหาแก้ไม่ได้ก็ให้ที่ประชุมใหญ่ช่วยกันแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ

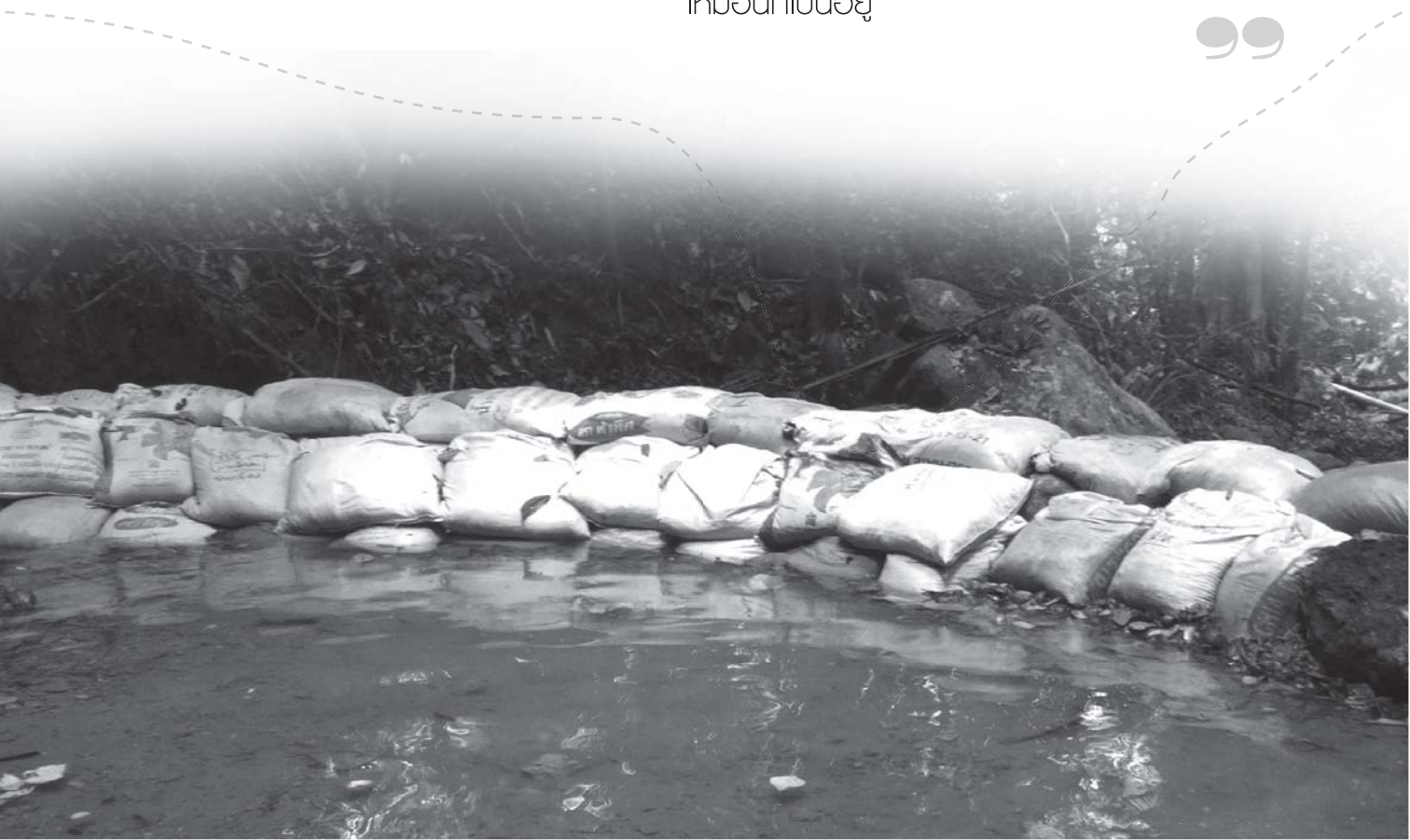
ที่ผ่านมากลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองครามไม่เพียงแต่ทำกิจกรรม เฉพาะในชุมชนตนเองเท่านั้น แต่ยังสามารถช่วยขยายป่าต้นน้ำสุราษฎร์ธานี และเครือข่ายป่าต้นน้ำทั่วประเทศในการผลักดัน พ.ร.บ. ป่าชุมชน และทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง

กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองครามจึงเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านมีจิตสำนึกใ้คุณค่าของทรัพยากรป่าไม้เนื่องจากชุมชนมีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับป่า จากประสบการณ์ของพวกเขาพบว่าเมื่อป่าไม้ถูกทำลายล้างก็จะส่งผลกระทบต่อน้ำต่อสัตว์และท้ายที่สุดจะส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของพวกเขาเอง ป่าจึงเป็นเสมือนบ้านที่พวกเขารักและหวงแหนเท่าชีวิต

“

ยุคใหม่ต้องจัดสรรงบประมาณเหล่านี้ให้
มากขึ้น มีใจสนใจแต่ทำงานก่อสร้างหวังกินเปอร์เซ็นต์
เหมือนที่เป็นอยู่

”

“คบเคียงป่า” แห่งแม่วงศ์-แม่เป็น

สุวัฒน์ คงแป้น

มาถึงที่ทำการกลุ่มออมทรัพย์บ้านเขาหล่นเขาแหลม เมื่อใกล้เที่ยงชายฉกรรจ์ที่รอผมอยู่นั้นมีอยู่ร่วม 30 คน แต่ละคนอยู่ในชุดคล้ายทหาร ถือปืนยาวและวิทยุสื่อสารดูเอาจริงจัง ผมแปลกใจตั้งแต่วินาทีแรกที่เห็น เพราะไม่คิดว่าคนที่นัดหมายเอาไว้ทางโทรศัพท์จะแต่งกายอย่างนี้

ชายชราวัยร่วม 70 ปี ในชุดคล้ายทหารป่า ออกมาแนะนำตัวเองและที่มงานให้ผมรู้จัก จึงรู้ว่าแกคือ ลุงจ๋า คุ่มครอง หัวหน้าโครงการป่าชุมชน แม่วงศ์-แม่เป็น (ปัจจุบันยกระดับเป็นเครือข่ายแล้ว) ซึ่งมีอยู่ทั้งสิ้น 13 ป่า กินเนื้อที่ 27,000 ไร่ ส่วนผู้ชายทั้ง 30 คนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของอาสาสมัครรักษาป่า ซึ่งทั้งหมดมีอยู่ร้อยละกว่าคน

ลุงจ๋า ใช้เวลาร่วม 30 นาที เพื่อเล่าให้ผมฟังเกี่ยวกับป่าชุมชนที่นี่ ก่อนจะพักกินข้าวเที่ยง เอาเมื่อป่ายโมงครึ่ง ซึ่งกับข้าวที่ลุงจ๋ายกมาให้กินก็ไม่มีอะไรพิเศษทั้ง 4 อย่างมีส่วนประกอบของหน่อไม้และเห็ด คงไม่ต้องเล่าหรอกนะว่าเห็ดและหน่อไม้มาจากไหน แต่ที่แน่ๆ รสชาติหวานกรอบจริงๆ

หลังอาหารเที่ยง “เรา” ผมหมายถึงผมและคณะอาสาสมัครรักษาป่าทั้ง 30 คน ก็กระโดดขึ้นรถกระบะ 2 คัน เป้าหมายเบื้องต้นคือป่าชุมชนบ้านเขาหล่นเขาแหลม ผมเข้าไปนั่งใกล้ลุงจ๋า เพราะเจตนาจะสอบถามอะไรบางอย่างไปเรื่อยๆ

สองข้างทางที่รถวิ่งผ่าน เต็มไปด้วยไร่ข้าวโพดที่ใบเขียวแห้ง เพราะใกล้เวลาเก็บเกี่ยว จะมีไร่ฝ้ายและ
มันสำปะหลังอยู่บ้างก็ประปราย สังเกตเห็นว่าในไร่ข้าวโพดมีต้นยางต้นใหญ่ๆ ขึ้นชะลูดเสียดฟ้าอยู่เป็นระยะ
แต่ละต้นใหญ่คนโอบไม่รอบ

ลุงจำเล่าว่าต้นยางที่ยังเหลืออยู่จนถึงวันนี้ เพราะข้างในเป็นโพรง ถ้าตัดก็ไม่คุ้มค่า คนที่ลักลอบตัดไม้
จึงไม่สนใจมัน ถ้าเป็นต้นดีๆ ไม่เหลือให้เห็นหรอก หมดไปตั้งแต่สามสี่ปีก่อนแล้ว

บริเวณที่เห็นอยู่เมื่อก่อนเต็มไปด้วยป่าไม้ ลุง
มาจากอุทัยธานี เมื่อ 30 ปีก่อน มาพร้อมกับเพื่อนๆ
อีก 20 กว่าคน ตอนที่ลุงมาถึง นายทุนตัดไม้ดีๆ
ไปหมดแล้ว แต่ป่าก็ยังที่บอยู่ เข้ามาจับจองคนละ
20-30 ไร่ เพราะไม่มีเจ้าของ ช่วยกันตัดไม้เพื่อ
ปลูกข้าวโพด แต่บางรายไม่อย่างนั้น จับจองตัดป่า
เพื่อเอาที่ไปขายต่ออีกทีหนึ่ง ซึ่งปรากฏว่าแย่งขาย
ตัดราคากัน ถึงกับมีการฆ่ากันตาย คนที่มาด้วยกัน
20 คน ก็ถูกฆ่าตายหมดเหลือลุงเพียงคนเดียว เพราะ
ลุงต้องการทำกินไม่ได้ตัดป่าเพื่อเอาที่ไปขาย

ผมฟังลุงจำเล่าไปใจก็จินตนาการไปถึงอดีต เมื่อ 40 ปีก่อน ที่นี่คงเป็นป่าที่สมบูรณ์มาก สังเกตได้จาก
ต้นยางใหญ่ที่ยังคงยืนต้นอยู่ถึงทุกวันนี้ เดชะบุญที่มันเป็นโพรง มิเช่นนั้นคงเกลี้ยงไปแล้ว

พื้นที่อันโล่งเตียนนับแสนไร่สุดลูกหูลูกตา ขอบฟ้าเบื้องหน้าที่อยู่ติดกัน คือผืนป่าที่เขียวขจีและอุดมสมบูรณ์เป็นป่ารอยต่อ 6 จังหวัดทางทิศตะวันตก และส่วนหนึ่งคือป่าห้วยขาแข้ง มรดกทางธรรมชาติ ที่ยังคงเหลืออยู่อย่างโดดเดี่ยวไร้แนวกันชน

รถกระบะพาเราเลี้ยวขึ้นถนนดำ (ลาดยาง) ภาพเบื้องหน้าที่เห็นทำให้พอสดชื่นขึ้นได้บ้าง มันคือผืนป่าแห่งเดียวที่ยังคงเหลืออยู่ ในบ้านเขาหล่นเขาแหลม เป็นป่าชุมชนแห่งบ้านเขาหล่นเขาแหลม ป่าชุมชนที่ใหญ่ที่สุดใน 13 ป่าที่ชาวบ้านอนุรักษ์เอาไว้

เราแวะเข้าไปในป่าเขาหล่นเขาแหลม ทันทีที่เข้าไปก็สัมผัสได้ถึงความร่มรื่น ลุงจำเล่าว่าป่านี้มีเนื้อที่ 7,000 ไร่ และยังคงความสมบูรณ์อยู่มาก ชาวบ้านช่วยกันดูแลมานานกว่า 5 ปีแล้ว

หลังจากนั่งพักพอหายเหนื่อย ลุงจำก็เริ่มสวมบทบาทวิทยากร แกบอกว่ตอนที่เข้ามาอยู่ใหม่ๆ เมื่อ 30 ปีก่อน น้ำท่าข้าวปลาสมบูรณ์อยู่ได้เป็นปีๆ โดยไม่ต้องซื้ออะไรเลย ใช้น้ำจากลำธาร ของกิน เห็ด หน่อไม้ ผักต่างๆ ก็หาจากป่า แต่ทุกวันนี้ป่าหมดไปน้ำในลำธารก็ไม่มี น้ำกินน้ำใช้ก็ต้องไปซื้อในตลาดซึ่งอยู่ห่างออกไป จึงตั้งคำถามว่านี่มันเกิดอะไรขึ้น...จะเป็นอย่างไรไปไม่ได้...สาเหตุมาจากป่าถูกทำลาย ส่วนหนึ่งต้องยอมรับว่ามาจากพวกเราเอง วันนี้ไม่ต้องไปโทษใครอีกแล้ว มันไม่มีประโยชน์ ต้องมาคุยกันว่าเราจะรักษาป่าที่ยังคงเหลืออยู่ได้อย่างไร? และทำอย่างไรจึงจะทำให้ป่าเพิ่มมากขึ้น ไม่ใช่เพื่อใคร...เพื่อพวกเราเอง

พอคิดได้อย่างนี้แล้ว เราจึงรวมตัวกันในเขตอำเภอแม่วงก์และอำเภอแม่เปิน เริ่มจากการสำรวจสภาพป่าที่มีอยู่ทั้งหมด ก็ได้ข้อมูลว่ายังมีป่ากระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ถึง 13 แห่ง ที่ยังอุดมสมบูรณ์มีอยู่ 7 แห่ง และเสื่อมโทรมอีก 6 แห่ง จึงได้รวมตัวกันที่อะนุรักษ์ฟื้นฟูป่าเหล่านี้เอาไว้ เราเรียกว่า “เครือข่ายป่าชุมชน

แม่วงศ์-แม่เป็น” โดยมี “มูลนิธิ...คนเพียงไพร่” ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนคอยให้การสนับสนุนทั้งงบประมาณ และความรู้ต่างๆ พอเริ่มลงมือทำก็มีการวางกฎกติการ่วมกันหลายอย่าง เช่น มีช่วงเวลาปิดป่า, มีการจัดเวรยามคอยรักษาป่า ทั้งระวังคนและระวังไฟ

ในการทำงานแรกๆ ก็ได้รับการต่อต้านจากชาวบ้านอยู่ตามสมควร ส่วนปัญหากับนายทุนตัดไม้ไม่ค่อยมี เพราะป่าถูกเจาะไขแดงไปนานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดช่วงเวลาการปิดป่านั้น ต้องการให้ป่าได้ฟื้นตัว ไม่ใช่หาของป่ากันตลอดเวลา พวกเห็ด หน่อไม้ ผักต่างๆ ต้องเว้นระยะเวลาให้ได้พักบ้าง แต่ชาวบ้านจะเข้าไปหาของป่าตลอดทั้งปี เมื่อเราปิดป่าก็ต่อต้านบอกว่า “ป่านี้พ่อแม่มึงมาปลูกไว้หรือ? จึงได้ห้ามกันนัก”

ด้วยเหตุนี้เราจึงกำหนดการปิดป่าแต่ละป่าไม่ตรงกันเพื่อให้ชาวบ้านได้ทำมาหากินได้ ป่าก็ได้พักฟื้นด้วย ซึ่งความจริงแล้วการหากินกับป่า พวกเราเห็นตรงกันว่า ไม่ได้หาของป่าเพื่อขายเป็นอาชีพ แต่หาเพื่อกินเพื่อใช้ในครอบครัว แต่สำหรับชาวบ้านยังคงต้องทำความเข้าใจกันต่อไป เมื่อก่อนชาวบ้านตัดหน่อไม้ออกมาขายครั้งละมากๆ มีนายทุนมารับซื้อทำกันเป็นล่ำเป็นสันอย่างนี้ป่าก็หมด เราจึงต้องเข้าไปจัดการ วางกฎระเบียบ ใครฝ่าฝืนก็จับปรับ ทุกวันนี้นายทุนที่หาหน่อไม้ดองก็หายไปแล้ว เพราะเราไม่ยอมให้ชาวบ้านตัดหน่อไม้ครั้งละมากๆ

จำพวกผักก็เหมือนกัน อย่างผักหวานนี้ เก็บกันไม่ถูกวิธี เผาป่าเพื่อให้ผักหวานขึ้น (ธรรมชาติของผักหวาน ถ้าได้เผาป่า ผักจะขึ้นดี ยอดออกสีเหลืองน่ารับประทาน) แต่มันไปทำลายป่าและพืชอื่นๆ หน่วยลาดตระเวนของเรา จึงต้องทำงานหนัก อีกทั้งปัญหาเรื่องฝูงวัวนับพันๆ ตัวที่ปล่อยมาจากสุพรรณบุรี เข้ามาเหยียบย่ำในป่า ทำให้ป่าเสียหาย ดินแน่น เห็ดขึ้นไม่ได้

ส่วนการตัดไม้ในช่วงนี้ไม่ค่อยมี ถ้าใครจะลักลอบตัดและขนออกไปต้องฮั้วกันหนักหน่อย เพราะเรามีกลุ่มอนุรักษ์อยู่ทุกชุมชน มันเป็นข้อดีที่ตรวจสอบกันได้ คนตัดไม้เลยไม่กล้า เพราะสมมติว่าชุมชนนี้ฮั้วได้อีกชุมชนอาจฮั้วไม่ได้ ในที่สุดก็ขนไม้ไม่ได้ เป็นต้น ดังนั้นไม้ในช่วงนี้จะมีก็แต่ไม้ที่เคยตัดกันมานานแล้ว และเก็บไว้ที่บ้าน แต่วันดีคืนดีก็มีการขนไม้เหล่านี้ออกมาขาย มีนายทุนคอยรวมไม้จากชาวบ้านได้หลายๆ เจ้าขนออกไป ดังนั้นทุกป่าเราจะมีด่านตรวจเพื่อป้องกันการลักลอบขนไม้

การปลูกป่าทดแทนก็เป็นกิจกรรมที่เราทำกันอย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นป่าเสื่อมโทรม ป่าไหนกำหนดปลูก ป่าอื่นก็ไปช่วยกัน เรื่องล่าสัตว์และตัดไม้เราห้ามเด็ดขาด แต่ถ้าใครแต่งงานแยกครอบครัวต้องการไม้สร้างบ้าน เราแนะนำให้ใช้ไม้เก่าสร้างบ้าน ถ้าไม่มีจริงๆ เราจะสนับสนุนเรื่องเสาบ้าน แต่ต้องปลูกทดแทน 5 ต้น ต่อเสาบ้าน 1 ต้น

น้ำพรหมมา สุวรรณศรี นักต่อสู้คนสำคัญของเครือข่ายเล่าให้ฟังว่า ที่แม่วงศ์ป่าเสื่อมโทรมมากหลายที่ ไม่มีร่องรอยของความเป็นป่าหลงเหลืออยู่เลย เราจึงต้องการฟื้นฟูขึ้นมาอีกครั้ง มีการปลูกป่าให้ได้ปีละ 100 ไร่ ตอนนี้มีป่าปลูกใหม่แล้ว 300 ไร่ รักษาไว้เป็นป่าชุมชน

นอกจากการปลูกป่าแล้วน้ำพรหมมาเล่าให้ฟังอย่างน่าสนใจว่า ป่าชุมชนของแม่วงศ์-แม่เป็นทั้ง 13 ป่า แท้ที่จริงแล้วจะเป็นแนวกันชนที่จะป้องกันป่าใหญ่ทางด้านตะวันตก อันเป็นมรดกโลกได้เป็นอย่างดี

เราจึงต้องร่วมกันฟื้นฟู แต่ก็ต้องทำให้ชาวบ้านทำมาหากิน ด้วยเหตุนี้เราจึงสนับสนุนให้มีการทำ “นวกเกษตร” ตลอดแนวป่ายาว 10 กิโลเมตร กว้าง 3 เส้น ปลูกจำพวกไผ่ ไม้ผลต่างๆ โดยไม่ต้องไปหากินกับป่า เพราะการหากินกับป่าเราคิดว่าต้องหาเพื่อกินไม่ใช่หาเพื่อขาย ดังนั้นถ้าเราจะทำเพื่อขายก็ต้องสร้าง “นวกเกษตร”

ตอนนี้เริ่มทดลองทำกัน 8 ปีแล้ว โดยมีแปลงของผู้ใหญ่โป่ง คงห้วยรอบ หรือเรียกกันติดปากว่า ผู้ใหญ่แบน เป็นแปลงสาธิตและจะขยายไปสู่สมาชิกที่มีที่ดินอยู่รอบแนวป่า เปิดสมัครให้เข้าร่วมโครงการ ใครเข้าร่วมเราก็จะสนับสนุนด้านความรู้และพันธุ์ไม้ โดยแปรงบของ อบต. มาสนับสนุนเรื่องนี้

ผู้ใหญ่แบนเล่าว่า “นวกเกษตร” ที่ทำอยู่ได้ผลดีมาก แรกๆ ก็ลงไผ่ก่อน ตอนหลังก็ลงไม้ผลจำพวก ลองกอง กล้วย สาด เงาะ มะม่วง สลับกับไม้ป่า จำพวกสักทอง ตะเคียนทอง เป็นต้น ตอนนี้ไผ่ที่ปลูกไว้ตัดหน่อขายเพลินไปเลย ส่วนไม้ผลอีกไม่นานคงจะได้ผล

ส่วนผักหญ้าที่เคยหากินจากป่า เราก็หันมาทำเกษตรผสมผสานในแปลงเล็กๆ ที่บ้าน ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ทำกันขึ้นมาเอง จากเศษผักเศษหญ้าทำให้มีผักกินตลอดปี ไม่ต้องไปรบกวนป่ามากนัก เรื่องเกษตรผสมผสานนี้ เรากำลังสนับสนุนให้ชาวบ้านสมาชิกทำกันทุกครัวเรือน โดยมีกลุ่มปุ๋ยชีวภาพแห่งบ้านตะหลุกมะไฟเป็นแม่ข่าย

พลบค่ำของปลายเดือนพฤศจิกายน ที่แม่เป็นอากาศเริ่มหนาว ก่อนที่จะพัดน้ำพรหมมา สุวรรณศรีบอกว่า จะโฮมสเตย์กับชาวบ้าน หรือจะไปนอนในเมืองก็ให้เลือกเอา ผมก็เลยเลือกนอนในหมู่บ้านเพื่อจะสัมผัสบรรยากาศได้เต็มที่ และรู้ข่าวมาว่าใครๆ ที่มาที่นี่จะเลือกนอนในหมู่บ้านกันทั้งนั้น

ผมตื่นมาตอนหกโมงเช้า เดินออกจากห้องมาสูดอากาศและชมทิวทัศน์ด้านนอก เพราะเมื่อคืนกว่าจะมาถึงที่พักก็มีมืดแล้ว ก้าวแรกที่ออกสู่ภายนอก พบว่าตัวเองอยู่บนเนินสูงมองเห็นทิวทัศน์ได้ชัดเจนมาก สาดสายตาไปเบื้องหน้า มองเห็นปามรดกโลกอยู่สุดขอบฟ้า ไกลเข้ามาเป็นบ้านชาวบ้านที่อยู่กันอย่างกระจัดกระจายกลางไร่ ข้าวโพด สายลมพัดเย็นเฉียวอย่างช้าๆ สัมผัสได้ซึ่งความหนาว

เสร็จจากอาหารเช้า ผมมีเวลาอีกหนึ่งวันที่จะพูดคุยกับแกนนำป่าชุมชน น้ำพรหมมาพาผมไปดูสวนสมุนไพรที่ตั้งอยู่ชายป่าแม่วงก์ และส่วนหนึ่งปลูกไว้ในวัด แกเล่าว่าเมื่อก่อนชาวบ้านที่นี่ใช้หยูกยาจากสมุนไพรที่หาจากป่ากันทั้งนั้น เพราะไม่มีหมอ ก็เลยคิดว่าหากเราเปิดป่าชาวบ้านจะลำบาก ครั้นจะพึ่งแต่ของจากป่าทุกอย่างโดยไม่ฟื้นฟูปลูกเสริมก็ไม่ได้ ไม่นานสมุนไพรก็จะหมดป่า เห็นว่าทั้ง 13 ป่ามีพื้นที่ว่าง ซึ่งเราจะปลูกต้นไม้เสริมทุกปีอยู่แล้ว ว่าแล้วก็เห็นร่วมกันให้ทุกป่าสร้างสวนสมุนไพรป่าละ 5 ไร่ มีการแลกเปลี่ยนพันธุ์สมุนไพรซึ่งกันและกัน ตอนนี้เริ่มทดลองนำร่องไปแล้ว 2 ป่า และเมื่อครบโครงการเราจะมีป่าสมุนไพรในเครือข่าย ซึ่งเป็น-duty ประจำชุมชนถึง 60 ไร่

คำถามสุดท้ายที่ค้างคาใจอยู่ก็คือ งานมากมายอย่างนี้เอาเงินจากไหนมาทำกัน น้ำพรหมมาเล่าว่าแรกๆ ก็ได้งบประมาณสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน ชื่อว่า “มูลนิธิคนเพียงไพร่” แต่เมื่อคนเพียงไพร่หมดโครงการและออกจากพื้นที่ไปแล้ว เราก็อาศัยเงินจากกลุ่มออมทรัพย์มาช่วยอุดหนุน คือ ในเครือข่ายของเรามีกลุ่มออมทรัพย์อยู่ 30 กลุ่ม ทุกกลุ่มมีมติการร่วมกันว่า ผลกำไรของกลุ่มส่วนหนึ่งจะนำไปสนับสนุนด้านสิ่งแวดล้อม ก็ได้เงินส่วนหนึ่งมาเป็นค่าเบี้ยเลี้ยงให้กับอาสาสมัครรักษาป่าทั้งร้อยละกว่าคนจริงๆ แล้วอาสาสมัครเหล่านี้ไม่ได้ต้องการเบี้ยเลี้ยงเลย แต่เราต้องจ่ายเพราะเขาเสียสละมาทำงานเพื่อส่วนรวมเขาขาดรายได้

ส่วนงบประมาณที่จะใช้เป็นโครงการ เช่น นวเกษตร การปลูกป่า ก็อาศัยงบประมาณจาก อบต. มาสนับสนุน ผมคิดว่า อบต. ยุคใหม่ต้องจัดสรรงบประมาณเหล่านี้ให้มากขึ้น มิใช่สนใจแต่งานก่อสร้างหวังกินเปอร์เซ็นต์เหมือนที่เป็นอยู่

สิ้นคำพูดของน้ำพรหมา ทำเอาผมอึ้งจนพูดไม่ออก ไม่คิดว่าจะได้ยินคำดีๆ ความคิดดีๆ จากคนที่เป็นอดีตประธาน อบต. ได้แต่ภาวนาให้มี อบต. อย่างนี้มากๆ งบประมาณจะได้ถึงประชาชนอย่างแท้จริง

ผมลาชาวแม่वंกแม่เป็นทุกคนเอาเมื่อใกล้ค่ำ 2 วันกับการสัมผัสกับชาวเครือข่ายป่าชุมชนแม่वंกแม่เป็น แม้จะเป็นเวลาอันสั้น แต่ก็ได้ตักตวงความรู้จากชาวบ้านกลุ่มนี้อย่างเต็มที่

ชาวบ้านที่กล้ายอมรับอย่างองอาจว่า ครั้งหนึ่งเขาก็มีส่วนในการทำลายป่าเช่นเดียวกับนายทุน แต่ต่างกันเพียงว่า วันนี้เขาไม่ได้หนีไปเสวยสุขที่ไหน ยังคงอยู่กับป่าเพื่อฟื้นฟูป่าขึ้นมา ผากไว้ให้ลูกหลานและแผ่นดิน

ที่อยู่อาศัย / ที่ทำกิน

ที่เราแบ่งอย่างนี้ไม่เพียงเรากำหนดถึงธรรมชาติ
เท่านั้น แต่ยังมีมองถึงอนาคตอีก 50 ปีข้างหน้า หาก
มีความจำเป็นชุมชนหนาแน่นขึ้น พื้นที่ที่เราทำไว้ครั้ง
หนึ่งก็ยังสามารถจัดสรรให้กับลูกหลานได้อีกด้วย

บ้านมั่นคงปะนาเระ ชุมชนอยู่ร่วมกับป่า ปันภูมิปัญญา รักษาสิ่งแวดล้อม

สุวัฒน์ คงแป้น

จากตัวเมืองปัตตานี ผ่านเมืองยะหริ่ง ลัดเลาะตามริมชายฝั่งทะเลไปรวมๆ แล้วประมาณ 35 กิโลเมตร ก็จะถึงที่ตั้งชุมชนปะนาเระ ซึ่งปัจจุบันมีฐานะเป็นเทศบาลตำบล ซึ่งพัฒนามาจากชุมชนชาวประมงเล็กๆ ที่ตั้งรกรากอยู่อาศัยอย่างสงบสุขมานาน

ปัจจุบันปะนาเระมีความเป็นอยู่ที่หนาแน่น หลายหลังคาเรือนมีครอบครัวขยาย บางหลังมีถึง 5 ครอบครัว จากการสำรวจครอบครัวขยายทั้งเมือง พบว่ามีมากกว่า 400 ครอบครัว ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกัน และตั้งกลุ่มเพื่อเข้าสู่โครงการบ้านมั่นคง

นายอับดุล ลาดิฟ โต๊ะเตน ประธานชุมชนบ้านมั่นคงปะนาเระเล่าว่า คนที่จะเข้าร่วมโครงการ ต้องเป็นผู้เดือดร้อน เรื่องที่อยู่อาศัย และมีฐานะยากจนเท่านั้น ที่สำคัญต้องเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพราะบ้านมั่นคงพวกเราต้องสร้างบ้านเอง มีอยู่หลายคนเหมือนกันที่คิดว่าหลงต้องสร้างให้ มาลงชื่อแล้วก็หายไป พอเราไปชวนมาประชุมก็ไม่มา เราจึงต้องตัดสิทธิ์ก็มีบ้างที่ไม่พอใจ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มาพูดคุยอย่างต่อเนื่องก็เข้าใจ เราไม่ได้สร้างบ้านอย่างเดียว แต่เราสร้างชุมชนใหม่ ที่มีการดูแลซึ่งกันและกัน เราเรียกว่า “บ้านที่ให้มากกว่าบ้าน”

พอได้ข้อมูลแล้วเราก็มาร่วมกันกลั่นกรอง ชาวบ้านที่เห็นว่าจำเป็นเร่งด่วนก่อน ก็ได้มา 120 ครอบครัว จึงพากันไปหาที่เพื่อสร้างชุมชนใหม่ ซึ่งได้ที่ที่อยู่ห่างจากตัวเมืองปะนาเระราวๆ 2 กิโลเมตร จากนั้นก็มาร่วมกันวางแผนว่า ชุมชนใหม่ของเราน้ำตาจะเป็นอย่างไร จนได้ความคิดที่เห็นร่วมกันว่า **“ชุมชนอยู่ร่วมกับป่า ฟื้นฟูภูมิปัญญาการศึกษาสิ่งแวดล้อม”**

ออกแบบชุมชนที่เอื้อกับธรรมชาติ

พอได้กลุ่มเป้าหมายที่ลงตัวแล้ว ก็ชวนทุกคนมาวางแผนเริ่มจากการช่วยกันสืบหาที่ดินที่จะซื้อไปสร้างชุมชนใหม่ จนได้ที่จำนวน 30 ไร่ โดยเจ้าของที่ขายให้ราคาไร่ละ 100,000 บาท ที่ดินอยู่ห่างจากที่เดิมเพียง 2 กิโลเมตร สภาพเป็นป่าพรุ ก็เลยชวนกันวางแผนว่าจะใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างไร เพื่อให้คงสภาพความเป็นธรรมชาติให้มากที่สุด ในที่สุดก็ได้ข้อสรุปว่าที่ดินครึ่งหนึ่ง (15 ไร่) จะคงสภาพความเป็นป่าไว้เช่นเดิม อีกครึ่งหนึ่งก็นำมาจัดสรรเป็นที่อยู่อาศัย จะได้ที่ดินครอบครัวละ 200 ตารางเมตร

“ที่เราแบ่งอย่างนี้ไม่เพียงเราคำนึงถึงธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังมองถึงอนาคตอีก 50 ปีข้างหน้า หากมีความจำเป็นชุมชนหนาแน่นขึ้น พื้นที่ที่เรากันไว้ครึ่งหนึ่งก็ยังนำมาจัดสรรให้กับลูกหลานได้อีกด้วย”

เน้นระบบความเป็นชุมชน – ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ประธานชุมชนฯ เล่าอีกว่า ที่ดินส่วนที่นำไปสร้างที่อยู่อาศัย นอกจากจะเป็นบ้านของทั้ง 120 ครอบครัว ดังกล่าวแล้ว ที่ดินที่เหลือจะออกแบบให้มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันเพราะเราเน้นความเป็นชุมชนที่ผู้อยู่อาศัยทุกคนจะต้องคิดร่วมกันใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น มีอาคารศาลาเอนกประสงค์ เพื่อใช้เป็นที่ทำกิจกรรมของคนในชุมชน เช่น ใช้เป็นกลุ่มออมทรัพย์ ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร ศูนย์อนามัย ตลอดจนเป็นที่ประชุม

เรามีมัสยิดเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ทำให้ศาสนา อยู่ในใจของทุกคนจะได้ไม่ทำผิด ไม่ว่าจะต่อตนเอง หรือ ผู้อื่นและสังคม มีโรงเรียนตาลีกา เป็นโรงเรียนสอน ศาสนา สำหรับเด็กและเยาวชน สร้างเด็ก เยาวชนให้อยู่ในกรอบของความดีงาม เพื่อเป็นพลเมืองที่ดีของครอบครัวชุมชน และสังคม มีศูนย์เด็กเล็ก เพื่อให้พ่อแม่ได้มีเวลาทำงาน โดยจะใช้คนในชุมชนเป็นผู้ดูแล มีร้านค้าสวัสดิการ เปิดให้ทุกคนในชุมชนถือหุ้นเป็นสมาชิก ขายผลผลิตจากชุมชนและของที่จำเป็นในชีวิต เงินทองไม่รั่วไหล

งานอาชีพปัจจัยสำคัญที่ต้องคำนึงถึง

นางรอมเลาะ เจะละละ กรรมการกลุ่มออมทรัพย์เล่าว่า ปกติแล้วชาวบ้านปะนาเระ ทำประมงชายฝั่ง เป็นอาชีพหลัก ซึ่งหลังย้ายมาอยู่ที่ชุมชนแห่งใหม่ ผู้ชายก็ยังคงยึดอาชีพประมงอยู่เช่นเดิม เนื่องจากอยู่ไม่ไกลจากที่เดิม แต่ที่พิเศษออกไปก็คือ ณ ชุมชนแห่งใหม่นี้ แม่บ้านจะได้มีอาชีพเสริมทำอยู่กับบ้านอีกด้วย โดยจะมีการสร้างศาลาอาชีพขึ้นภายในชุมชน เพื่อเป็นทั้งที่เรียนรู้ และสร้างงานให้แม่บ้านได้ทำ เป็นงานที่อาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวมุสลิม ใช้วัตถุดิบที่หาได้ภายในชุมชน เช่น การทำข้าวเกรียบ ปลาแห้ง ปลาหมึกแห้ง การทำของที่ระลึก เช่น การทำเรือกอลและ ดอกไม้ประดิษฐ์จากเกล็ดปลา และที่ขาดไม่ได้ก็คือ อาชีพการเลี้ยงแพะ ที่อยู่คู่กับชาวมุสลิมมานาน

ระบบชุมชนที่เอื้อต่อสิ่งแวดล้อม

ไม่เพียงการกันพื้นที่ครึ่งหนึ่ง เป็นพื้นที่ป่าเท่านั้น แต่ในระบบการออกแบบชุมชนและความเป็นอยู่ จะคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมในชุมชนอีกด้วย ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคม เช่น ระบบการบำบัดน้ำเสีย โดยจะมีการใช้ถังดักไขมันทุกครอบครัว ครอบครัวที่อยู่ติดกันจะมีการทำบ่อบำบัดขนาดเล็ก บำบัดน้ำเสียก่อนที่จะระบายลงสู่บ่อรวม ซึ่งจะมีบ่อบำบัดรวมอีกครั้งหนึ่ง เพื่อสามารถนำน้ำไปใช้ประโยชน์ได้

เช่น ใช้รดน้ำต้นไม้ในชุมชน เป็นต้น ซึ่งระบบบำบัดนี้ ขณะนี้มูลนิธิชุมชนไทย ร่วมกับชาวบ้านออกแบบระบบ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

นอกจากนี้ยังคำนึงถึงระบบสิ่งแวดล้อมทางสังคม อีกด้วย การสร้างลานกีฬาให้เยาวชนได้ออกกำลังกาย ห่างไกลยาเสพติด การสร้างสวนหย่อมเป็นที่พักผ่อนของคนในชุมชน การสร้างห้องสมุด ศูนย์ข้อมูล เพื่อให้ชาวชุมชนได้รับรู้ข่าวสารงานพัฒนา ทั้งภายในและนอกชุมชน การตั้งร้านน้ำชา 4 มุมบ้าน เพราะร้านน้ำชาเป็นวิถีปกติของชาวมุสลิม เป็นทั้งที่รับทุกข์ ที่พูดคุย ที่เผยแพร่ข่าวสาร เป็นการสร้างสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นในชุมชน

นางรอมเลาะ เจะละ พูดอย่างภูมิใจว่า การพัฒนาทั้งหมดเป็นระบบที่พวกเราได้มีโอกาสกำหนดชีวิต และชุมชนของเราเอง ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญขึ้น โดยมีหน่วยงานภายนอกไม่ว่าจะเป็นมูลนิธิชุมชนไทย พอช. และราชการในท้องถิ่นคอยสนับสนุน

“อย่างมูลนิธิชุมชนไท เราย่วมงานกันตั้งแต่คราวทำงานเรื่อง “เมืองน่าอยู่” เข้ามาเปิดมิติใหม่ให้ชาวบ้านคิดเองทำเอง พอบ้านมั่นคงเข้ามา ทาง พอช. ก็ส่งเจ้าหน้าที่มาคอยแนะนำ มีสถาปนิกชุมชนมาช่วยออกแบบสนับสนุนเรื่องเงินพัฒนาระบบสาธารณูปโภค และสินเชื่อสร้างบ้านดอกเบี้ยร้อยละ 2 / ปี ทางราชการในท้องถิ่นก็เข้ามาช่วยเราหลายอย่าง เวลาจะจัดงานทางเทศบาลก็ช่วยทั้งหมด”

ตอนนี้แม้เราจะมีภาระเพิ่มขึ้น ต้องผ่อนค่าที่ดินครบคร้วละ 169 บาท เป็นเวลา 15 ปี แต่เราก็คิดว่ามันคุ้ม เพราะไม่เพียงได้บ้านที่มั่นคง มีที่ดินเป็นของเราเองเท่านั้น ที่สำคัญที่สุดเลยก็คือบ้านหลังนี้ ชุมชนนี้ มันเกิดจากความต้องการ ความคิดของพวกเขาอย่างแท้จริง

“ เรามีระบบกลุ่มย่อยให้สมาชิกดูแล
กันเอง โดยแบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม หรือ
6 โซน แต่ละโซนจะมีตัวแทนทำหน้าที่เก็บ
เงินหุ้น ค่าประกันเงินกู้ ซึ่งกันและกัน
ติดตามการส่งคืนเงินกู้ เป็นการดูแล
ตรวจสอบซึ่งกันและกันในหมู่สมาชิก

”

“จากคนขี่เมาแห่งเกาะฟ็อกแลนด์” สู่อันแบบ “บ้านมั่นคงประหยัดพลังงาน”

สุวัฒน์ คงแป้น

ตระวันจวนจะลับเหลี่ยมฟ้า ชาวประมง 5 คน นั่งล้อมวงพูดคุยหน้ากระท่อมโกโรโกโสมันเป็นกระท่อม
หนึ่งในหกหลัง ที่ตั้งอยู่บนแผ่นดินแห่งนี้

ลมบกพัดเบาๆ คลอผิวกายที่อนบนเปลือยเปล่าเผยให้เห็นผิวหนังสีคล้ำ จากการกรำแดดลมและน้ำเค็ม
ของชายทั้งห้า

ชายคนหนึ่งหยิบขวดเหล้าขาวที่นำติดตัวมาด้วย ออกมารินลงในแก้วที่หมองด้วยคราบอะไรบางอย่าง
ยกขึ้นชดรดเดียวหมดแก้ว แล้วรินใหม่ส่งให้เพื่อนร่วมวง

เวลาผ่านไปร่วมชั่วโมง ชายคนที่หกขี่มอเตอร์ไซด์มาจอดใกล้กระท่อม แล้วเดินเข้ามาสมทบ เขาเป็น
คนจากตำบลตะพง ห่างจากที่นี่ออกไปร่วม 10 กิโลเมตร เขามีเรือจอดอยู่ที่นั่นหนึ่งลำ ตกเย็นจะขี่มอเตอร์ไซด์
มาจอดไว้เพื่อออกทะเล ดึกๆ ถึงจะกลับจากทะเล แล้วขี่มอเตอร์ไซด์กลับบ้านเป็นเช่นนี้ทุกวัน

ทุกคนก็มีกิจวัตรไม่ต่างไปจากกัน บ้างก็มาจากตะพงจากแกลง ฯลฯ ไม่มีใครมีบ้านอยู่ที่นี่ นอกจาก
กระท่อมพักชั่วคราวที่สร้างไว้หลมหลมพายุในหน้ามรสุม

ลมบกอ่อนกำลังลง ลมมรสุมพัดเข้ามาแทนที่ และเพิ่ม
ความแรงมากขึ้น จนทุกคนต้องมองออกไปที่ทะเล

“วันนี้สงสัยคว้าน้ำเหลว” คนหนึ่งพูดขึ้น

ลมมรสุมพัดแรงขึ้นเรื่อยๆ จนไม่อยู่ในวิสัยที่จะออก
ทะเลได้ ชายคนหนึ่งทำท่าจะลุกขึ้นเพื่อกลับบ้าน แต่ก็ถูก
เพื่อนดึงมือเอาไว้

“รีบไปไหนวะ ไหนๆ ก็ออกทะเลไม่ได้แล้ว รอให้เหล่า
หมดवादค่อยกลับ” เพื่อนแย้ง

เสียงร้องเพลงดังแข่งกับเสียงมรสุม และล่องลอยตาม
สายลมข้ามแม่น้ำระยอง เข้าไปกระทบหูของผู้คนที่อาศัยอยู่
ฝั่งเมือง

“พวกนี้มันพวกขี้เมา เหมือนนักโทษบนเกาะฟ็อกแลนด์”

น้ำประมุล สุจริตร เล่ามาถึงตรงนี้ สังเกตเห็นได้ถึงความน้อยเนื้อต่ำใจ ปรากฏในแวตตาได้อย่างชัดเจน

“จริงๆ แล้ว เราไม่ใช่ขี้เมาอะไร เราเป็นคนต่างถิ่น เหล้าก็มีบ้างไว้แก้เหงา แต่คนในเมืองเขาไม่เข้าใจ หว่าเราเป็นขี้เมื่องานการไม่ทำ ก็ไม่โทษเขา เพราะบริเวณนี้ไม่เคยมีคนมาอยู่ พอเห็นเรามาอยู่ มากินเหล้า เขาก็ระแวง”

“ตอนที่มารอเพื่อจะออกทะเล ก็มีการดื่มเหล้ากันบ้าง บางครั้งก็ร้องเพลงอย่างสนุกสนาน ประกอบกับ เป็นช่วงที่เกิดสงครามระหว่างอเจนตินากับอังกฤษ เพื่อแย่งชิงเกาะฟ็อกแลนด์ คนข้างนอกจึงเรียกบริเวณ แห่งนี้ว่า “เกาะฟ็อกแลนด์”

นี่คือ ตำนานขนาดย่อของชุมชนแหลมรุ่งเรือง จากคำบอกเล่าของ น้ำประมุล สุจริตร ซึ่งปัจจุบัน คือ ประธานชุมชนแหลมรุ่งเรือง (เขียนปี 2548)

น้ำประมุล เล่าอีกว่า ชาวบ้านที่นี่มาจากตำบลตะพง อำเภอกาหลง และจังหวัดใกล้เคียงมาอยู่กันชั่วคราวเพื่อออกทะเลหาปลา เนื่องจากที่ บ้านเดิมทำมาหากินไม่ค่อยได้ ไปๆ มาๆ ระหว่างที่นี่กับบ้านเกิด โดย แรกๆ ก็มากันไม่กี่คน ต่อมาก็มีคนเข้ามาเพิ่มมากขึ้น อยู่ไปๆ เห็นว่า สะดวกดีก็สร้างบ้านอยู่เป็นการถาวร (ประมาณปี 2526) โดยเริ่มจากหนึ่ง หลังสองหลัง ...ไปเรื่อยๆ จนปัจจุบันมีบ้านอยู่อาศัยอย่างถาวร 67 หลัง และที่ไปๆ มาๆ อีกประมาณ 20 หลัง

ลูกสนุก แสนสุข วัย 50 เศษ เล่าว่า ตอนแรกๆ ไม่ต้องออกเรือไกล ในคลองกันปีก็มีสัตว์น้ำอย่าง
อุดมสมบูรณ์ แต่หากใครอยากได้มากๆ ก็ออกเรือสู่อ่าวทะเล ไม่ไกลและไม่นานก็กลับมาพร้อม ปู ปลา เต็ม
ลำเรือ ปลาหมึกได้ครั้งละ 80-100 กิโลกรัม ปู ปลา ก็ไม่ต่างกัน

แต่ 2-3 ปี ให้หลังต้องออกเรือไกลๆ และใช้เวลาเป็นวัน บางวันก็ได้แค่พอกิน บางวันโชคดีหน่อยก็ได้
มากนำไปขาย หักค่าน้ำมัน (ตกว่าวันละ 250 บาท) ก็พอมีเงินเหลือเก็บ

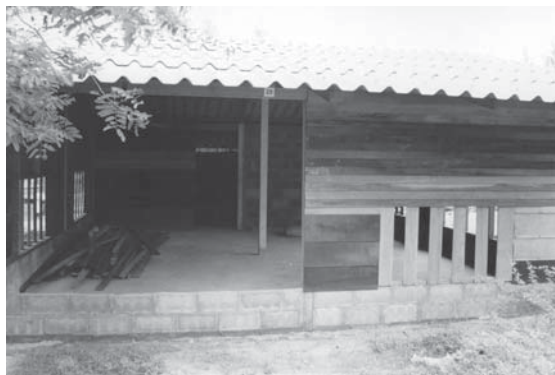
ประมาณปี 2544 การเคหะแห่งชาติ และเทศบาลนครระยอง ได้ส่งเจ้าหน้าที่ลงสำรวจชุมชน โดยเก็บ
ข้อมูลรายครัวเรือน สภาพบ้าน อาชีพ เป็นต้น เพื่อนำข้อมูลไปสู่การวางแผนพัฒนา แต่เรื่องก็ติดขัดและเงียบ
หายไป เนื่องจากหาแนวทางพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านยังไม่ได้ แต่การสำรวจข้อมูลดังกล่าว
ได้นำไปสู่การรับรองชุมชน ให้เป็นชุมชนที่ 22 ของเทศบาลนครระยอง เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2545 โดย
เปลี่ยนชื่อเป็นชุมชนแหลมรุ่งเรืองอย่างเป็นทางการนับแต่นั้นมา

“เหตุที่ตั้งชื่อว่า **“ชุมชนแหลมรุ่งเรือง”** ก็เพราะฝั่งตรง
ข้ามมีชุมชนแหลมเจริญ เราจึงตั้งชื่อว่าชุมชนแหลมรุ่งเรือง เพื่อ
ให้พ้องกันว่า **“เจริญรุ่งเรือง”** อธิบายความหมายมันก็ดีด้วย
หมายถึงความก้าวหน้า ไปในทางที่ดีเป็นชื่อที่เป็นสิริมงคลต่อ
พวกเราทุกคน” นำประมวลเล่า

“ที่ผ่านมาพวกเราต่างคนต่างอยู่ กลางคืนออกทะเล กลาง
วันกินนอนพักผ่อน ไม่มีโอกาสได้มาทำอะไรร่วมกันมากนัก

นอกจากงานประเพณี งานประจำปี มูลนิธิชุมชนไทยก็เข้ามาสนับสนุนให้เราทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มจากทำศาลาเอนกประสงค์ ซึ่งไม่เพียงทำให้ชาวชุมชนแหลมรูงเรื่องได้ทำกิจกรรมร่วมกันเป็นครั้งแรกเท่านั้น แต่ยังสามารถคิดทำกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น การนำแนวป้องกันก้างทะเลหลายของริมฝั่ง การสร้างสนามกีฬาให้กับเยาวชน การทำธนาคารขยะในชุมชน โครงการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ไส้หมสเตรย์และโครงการบ้านปลา เป็นต้น

ต่อมาในปี 2546 ชุมชนแหลมรูงเรื่องได้เป็นหนึ่งใน 10 ชุมชนนำร่องโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งเป็นนโยบายการพัฒนาที่อยู่อาศัยของรัฐบาล

หลังเข้าสู่โครงการบ้านมั่นคง ทางชุมชนได้มีการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มออมทรัพย์รายเดือน และรายสัปดาห์ ซึ่งการออมทรัพย์รายเดือนนั้น เพื่อนำไปใช้ในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย โดยสมาชิกออมหุ้นคนละ 100 บาทต่อเดือน ส่วนการออมทรัพย์รายสัปดาห์นั้น เพื่อนำไปเป็นเงินหมุนเวียนในชุมชน กำหนดให้มีการออมทรัพย์ทุกๆ อาทิตย์ ขั้นต่ำครั้งละ 20 บาท/สัปดาห์

สมหมาย ศรีวิชัย รองประธานชุมชน เล่าว่า เมื่อก่อนไม่เคยรวมกันเป็นกลุ่ม ต่างก็ทำมาหากินของตัวเองเป็นหลัก เย็นมาก็เข้าบ้าน ออกเรือหาปลาเป็นอยู่อย่างนี้มากกว่า 20 ปี แต่พอเริ่มมีการทำโครงการบ้านมั่นคง ทำให้คนในชุมชนมีการพูดคุยกันบ่อยขึ้น มาเจอกันที่ศาลาเอนกประสงค์ทุกอาทิตย์ เพราะต้องมาออมเงินด้วยกัน ทีแรกๆ ก้าวอยู่หลายอย่างคือ ก้าวคนในชุมชนไม่ร่วมมือ ก้าวว่าโครงการจะไม่เป็นความจริง

แต่พอทำไปเรื่อยๆ ผ่าน 3 เดือนไป ก็เห็นความร่วมมือไม่ร่วมมือ ของชาวบ้านมากขึ้น ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมองเห็นถึงประโยชน์ที่ได้จากการออมทรัพย์หลายอย่าง

ในการปล่อยเงินกู้ให้กับสมาชิกนั้น คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์จะไม่ทำหน้าที่เป็นผู้พิจารณาเงินกู้เสียเอง แต่จะใช้มติในการประชุมสมาชิก ซึ่งประชุมกันทุกวันที่ 30 ของทุกเดือน ร่วมกันพิจารณาว่าจะปล่อยเงินกู้ให้กับใคร โดยสมาชิกต่างก็รู้กันว่าใครมีความจำเป็นมากน้อยแค่ไหน

“เรามีระบบกลุ่มย่อยให้สมาชิกดูแลกันเอง โดยแบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม หรือ 6 โซน แต่ละโซนจะมีตัวแทนทำหน้าที่เก็บเงินหุ้น ค้ำประกันเงินกู้ ซึ่งกันและกัน ติดตามการส่งคืนเงินกู้ เป็นการดูแลตรวจสอบซึ่งกันและกันในหมู่สมาชิก” สมหมายเล่าต่อ

หลังจากที่ได้บรรลุเป็นโครงการนำร่องบ้านมั่นคง และมีการทำความเข้าใจถึงโครงการให้พี่น้องชาวจุมนชนได้รับทราบ ร่วมกันตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย ตลอดจนร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ที่หลากหลาย ดังกล่าวข้างต้น กิจกรรมเหล่านี้ทำให้ชาวจุมนชน มีความรักในชุมชน มีความเอื้ออาทร เข้าอกเข้าใจกันมากขึ้น จนนำไปสู่กระบวนการสร้างบ้าน ตั้งแต่การพิจารณาสิทธิ การวางผังชุมชน การร่วมกันพัฒนาระบบสาธารณูปโภค และการสร้างบ้านร่วมกัน

สมหมาย บอกว่า เมื่อก่อนถนนในชุมชนดูไม่เป็นถนน และไม่มีระเบียบ เพราะเราสร้างบ้านเรือนอยู่อย่างกระจัดกระจาย ก็มีน้องสถาปนิกมาช่วยวางผังชุมชน ร่วมกับพวกเรา เราคุยกันทุกวัน จนได้ผังชุมชนอย่างที่ทุกคนพอใจ ก็เลยขยับบ้านบางหลังเพื่อสร้างถนนสายหลักในชุมชน

พอได้ผังชุมชนแล้วลำดับต่อไปก็คือ ช่วยกันออกแบบบ้าน ซึ่งจะมียู 3 แบบ คือ แบบใต้ถุนสูงสามารถใช้ประโยชน์ได้ แบบใต้ถุนเตี้ยและแบบเพคอนกรีต โดยมีการจัดผังบ้านที่มีอยู่อย่างกระจัดกระจายให้เป็นระเบียบมากขึ้น จึงได้มีการเสนอใช้สินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อปี จากโครงการบ้านมั่นคง โดยชาวบ้านจะมีอิสระในการสร้างตามแบบที่ต้องการ บางหลังอาจใช้วัสดุเดิมที่มีอยู่ทำให้บ้านแต่ละหลังใช้สินเชื่อไม่สูง คือ ตั้งแต่ 10,000-60,000 บาท ผ่อนส่งค่าสร้างบ้านประมาณ 161-803 บาทต่อเดือนระยะเวลา 6 ปี

นำประมวล สุขจิตร์ เล่าว่า ในการสร้างบ้านส่วนใหญ่จะสร้างกันเอง เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย เพราะราคาวัสดุสูงกว่าที่เราคำนวณขอใช้สินเชื่อมาก ค่อยทำค่อยเป็นค่อยไปส่วนใหญ่ใช้เวลาหลังจากกลับจากทะเล

หลังจากที่สร้างบ้านเสร็จแล้ว ปัญหาใหญ่ที่ต้องดำเนินการเป็นลำดับต่อไปก็คือ เรื่องที่ดิน “โดยชาวชุมชนได้ตกลงร่วมกันที่จะเช่าที่กรมธนารักษ์ จำนวน 23 ไร่ ในนามชุมชน โดยกรมธนารักษ์ให้ชุมชนเช่าระยะยาว 30 ปี ในราคาต่ำกว่าราคาตลาด 50% ตามที่ได้ทำความร่วมมือไว้กับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน”

นำประมวล เล่าอีกว่า ที่ผ่านมากความเป็นอยู่ของชาวแหลมรุ้งเรื่อง เป็นไปตามยถากรรมไม่มีไฟฟ้า ประปา หรือระบบสาธารณสุขใดๆ ทั้งสิ้น ถึงแม้จะอยู่ในเขตเทศบาลก็ตาม โดยน้ำจืดต้องซื้อมาจากข้างนอก เมื่อก่อนมีคนนำมาขายเป็นแกลลอนๆ ละ 2 บาท แต่ปัจจุบันมีรถลากมาขาย รถละ 150 บาท ได้ปริมาณ 8 โอ่ง ใช้ได้ถึง 3 วัน

ใช้แสงสว่างจากแบตเตอรี่ ซึ่งต้องจ้างชาร์ต จากภายนอก ครั้งละ 35 บาท (ค่ารถ 20 บาท ค่าชาร์ต 15 บาท) ซึ่งการชาร์ตแต่ละครั้งจะใช้ได้ 3 วัน เป็นทั้งแสงไฟให้ความสว่าง ดูโทรทัศน์ ฟังเทปเพลง ส่วนการสัญจรกับเมือง ต้องใช้เส้นทางอ้อมออกไปร่วม 5 กิโลเมตร ซึ่งเป็นถนนลูกรังหินคลุก ทุ้งๆ ที่อยู่ห่างจากเมือง

เพียงช่วงแม่น้ำขึ้น เวลาลูกหลานจะไปโรงเรียนก็
ต้องลุยน้ำข้ามคลองกันปีกออกไป

ประกอบกับปัจจุบันสถานการณ์ด้าน
พลังงานอยู่ในขั้นวิกฤต จึงมีความจำเป็นต้องมี
การคิดค้นพลังงานรูปแบบใหม่ขึ้นมาทดแทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลังงานที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ
และไม่เคยได้นำมาใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่า ด้วยเหตุนี้

กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน กระทรวงพลังงาน และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน จึงได้
ร่วมมือกันในการคิดค้นพลังงานทดแทนขึ้นมาใช้ในโครงการบ้านมั่นคง โดยนำร่องในปี 2547 จำนวน 3 ชุมชน
คือ ชุมชนเก้าเตี้ย บุ่งคุกและแหลมรุ่งเรือง

จากข้อมูลที่ได้จากการสำรวจร่วมกับชาวบ้านก็นำไปสู่การติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์เพื่อรับพลังงานแสง
อาทิตย์ไปเป็นกระแสไฟฟ้าตามบ้านโดยติดตั้งแผง 2 ชุด สามารถชาร์ตแบตเตอรี่ได้พร้อมกันถึง 20 ชุด โดย
ทางชาวบ้านจะเป็นผู้บริหารจัดการเองแล้วเก็บเงินค่าชาร์ตครั้งละ 10 บาท ทำให้ชาวบ้านประหยัดค่าใช้จ่าย
ได้ถึงครั้งละ 25 บาท ดังนั้นในแต่ละเดือนชาวบ้านจะเสียค่ากระแสไฟฟ้าเพียง 60 บาท (เดิมเสียประมาณ
350 บาท) ต่อครอบครัว อีกทั้งยังสะดวกโดยไม่ต้องไปชาร์ตในตลาดซึ่งมีการคมนาคมที่ไม่สะดวก

ส่วนเงินที่เก็บก็เป็นของส่วนกลาง (10 บาท / ครั้ง) ได้เงินประมาณเดือนละ 4,020 บาท (ชาร์ต 6 ครั้ง /
ครอบครัว) ทำให้ชุมชนมีกองทุนที่จะนำไปใช้ประโยชน์ของส่วนรวม และยังจะมีการสร้างแผงโซลาร์เซลล์ตาม
ถนนอีก 5 จุด เพื่อเป็นแสงสว่างตามทางเดินภายในชุมชนอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนหลอดไฟฟ้าในบ้านเป็นหลอดประหยัดพลังงานซึ่งจะทำให้แต่ละบ้านสามารถใช้แบตเตอรี่ต่อการชาร์ตแต่ละครั้งนานขึ้น (ประมาณ 5 วัน) อีกทั้งหลอดประหยัดพลังงานยังมีอายุการใช้งานนานกว่าหลอดปกติถึง 8 เท่า อีกทั้งยังมีการใช้เตาอั้งโล่ประหยัดพลังงานแทนเตาอั้งโล่ปกติหรือทดแทนการใช้แก๊สหุงต้ม ซึ่งจะทำให้ประหยัดเชื้อเพลิงไปได้ร้อยละ 8 ซึ่งกรณีนี้มีความสอดคล้องกับสภาพของชุมชน เพราะเดิมชาวชุมชนก็ใช้เตาอั้งโล่กันอยู่แล้วเนื่องจากถ่านและไม้ฟืนสามารถหาได้ง่ายในชุมชน

เมื่อเปลี่ยนมาใช้พลังงานทดแทนและอุปกรณ์ประหยัดพลังงาน ชาวชุมชนแหลมรุ่งเรืองจะประหยัดค่าใช้จ่ายได้ครบครัวละ 305.50 บาท / เดือน (3,666 บาท / ปี) หรือประหยัดค่าใช้จ่ายได้ทั้งชุมชนเท่ากับ 20,468.50 บาท / เดือน (245,622 บาท / ปี)

อนึ่ง ชาวชุมชนแออัดส่วนใหญ่ไม่ได้รับสาธารณูปโภคจากรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสไฟฟ้าซึ่งต้องซื้อหาจากบ้านใกล้เคียงในราคาที่สูงกว่าปกติมาก ชุมชนแหลมรุ่งเรืองจึงเป็นกรณีศึกษาชุมชนประหยัดพลังงานที่จะขยายผลไปสู่ชุมชนอื่นๆ ต่อไป

การแก้ไขปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย จะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน และเป็นโอกาสดี ที่มีการนำเอาการประหยัดพลังงานผสมกับภูมิปัญญามาใช้ให้เกิดคุณค่า สร้างประโยชน์ให้ชุมชน

แหลมรุ่งเรือง จึงเป็นเสมือนโรงเรียนที่คนจากทั่วประเทศสามารถมาเรียนรู้เพื่อให้เกิดการขยายผลเชื่อมโยงสู่ความมั่นคง

“

ที่ชื่อชุมชนมิตรภาพพัฒนา
เพราะเป็นที่รวมของคนจากหลายถิ่นมา
อยู่ร่วมกันด้วยมิตรภาพ ทำงานต่อสู้
ร่วมกันด้วยมิตรภาพ มีหน่วยงานต่างๆ
หลากหลายทั้งไทยและต่างประเทศมาช่วย
เหลือด้วยมิตรภาพ และเราจะอยู่ร่วมกันใน
โครงการใหม่นี้ด้วยมิตรภาพ กล่าวโดย
สรุป...โครงการของเราสำเร็จได้ด้วย
มิตรภาพ

”

แม่ไร้บ้าน แต่ไม่ไร้มิตรภาพ วันนี้...จึงมีบ้าน สุวัฒน์ คงแป้น

หนุ่มใหญ่ลูกน้ำเค็มวัยใกล้หกสิบ ก้มหน้าก้มตาจับอัฐีก่อนแล้วก่อนเล่ามาเรียงเป็นกำแพงผ้าบ้านอย่างเออาการเอางาน และด้วยความขยันอดทนนี้เอง ที่เอาชนะใจกรรมการตัดสินใจอย่างเป็นเอกฉันท์ให้เป็นหนึ่งใน 3 ครอบครัวสุดท้าย ที่ได้บ้านในโครงการนี้

ก่อนสิ้นนามิ...เขาทิ้งเรือไว้ที่บ้านน้ำเค็มไปจับสาวที่ภูเก็ตอยู่ 3 เดือน พอเกิดสิ้นนามิเรือที่จอดไว้ก็หายไปกับแรงคลื่น เขากลับบ้านน้ำเค็มโดยไม่มีสาวภูเก็ตมาด้วย ส่วนเรื่องบ้านไม่ต้องพูดถึงเขาเป็นคนประจำบศิริพันธ์ เดินทางมาแสวงโชค และเช่าบ้านอยู่ที่บ้านน้ำเค็มคราวยุคเหมืองแร่เฟื่องฟู

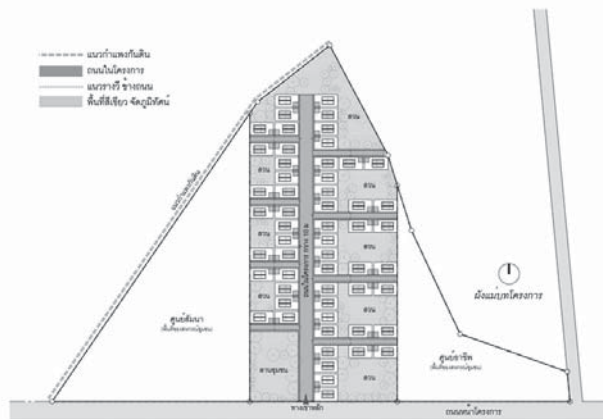
นายอรุณ พัฒนไพโรจน์ ประธานชุมชนมิตรภาพพัฒนา เล่าให้ฟังว่า หลังเหตุการณ์สิ้นนามิได้มีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือหลายองค์กร ทั้งการช่วยเหลือเฉพาะหน้า และการสร้างบ้านพักถาวร โดยมีเงื่อนไขก็คือ จะต้องเป็นบุคคลที่มีที่ดินและเอกสารสิทธิ์ที่ถูกต้อง แต่พวกเราไม่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเองอาศัยอยู่บ้านเช่า จึงไม่ได้รับความช่วยเหลือเหมือนคนอื่นเขา

“เราอยู่บ้านเช่า ของในบ้านเป็นของเรา ซึ่งเสียหายหมดแต่ก็ไม่ได้รับการช่วยเหลือ จะมีก็แต่หน่วย
ป้องกันภัย (ปภ.) ช่วยเหลือตามจริง แต่ไม่เกิน 30,000 บาท นอกนั้นก็ได้รับการช่วยเหลือเดือดร้อนเฉพาะหน้า
จากองค์กรเอกชน”

ต่อมา มีการสร้างบ้านถาวรโดยภาครัฐ กลุ่มคนบ้านเช่า ก็ไม่ได้รับสิทธิจึงรวมตัวกันขึ้น เพื่อจัดทำ
“โครงการบ้านมั่นคง” ซึ่งทำเสร็จแล้วในโครงการที่ 1 จำนวน 50 ครอบครัว

ในระหว่างที่กำลังดำเนินโครงการ “บ้านมั่นคง คนไร้บ้าน โครงการที่ 1” อยู่ ณ ทางศูนย์ประสานงานบ้านน้ำเค็ม ซึ่งเป็นองค์กรชาวบ้านรับทราบว่ายังมีคนที่ยังไม่มีบ้านอยู่อาศัยอีกจำนวนมาก จึงได้ร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือ พอช. และมูลนิธิชุมชนไท เปิดโอกาสให้คนที่ยังตกค้างและอยู่กันอย่างกระจัดกระจายได้มีบ้านเป็นของตนเอง โดยติดประกาศไว้ ณ ศูนย์ประสานงานและตามจุดต่างๆ ที่บ้านน้ำเค็ม โดยระบุให้ชาวบ้านที่เช่าบ้านคนอื่นอยู่และบ้านที่มีครอบครัวขยาย ซึ่งตกค้างจากโครงการที่ 1 มาประชุมปรึกษาหารือกัน

จากประกาศดังกล่าว ปรากฏว่ามีกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมประชุม จำนวน 80 คน โดยการประชุมครั้งนั้นเจ้าหน้าที่จาก พอช. แนะนำให้ทั้ง 80 คน จัดระบบกลุ่มเพื่อจัดการ ดูแลซึ่งกันและกัน โดยเริ่มจากการจัดตั้งการกลุ่มออมทรัพย์และมีการดูแลซึ่งกันและกัน โดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่ม มีลูกทีมกลุ่มละ 6-8 คน ซึ่งใครจะไปอยู่กลุ่มไหนก็ได้โดยสมัครใจ

“คือเราคิดว่าแต่ละคน ใหม่ต่อการทำงานอย่างนี้ การเริ่มต้นจึงต้องอาศัยความเข้าใจซึ่งกันและกัน ดังนั้นใครจะอยู่กับใครจึงเปิดให้เขาจับกลุ่มกันโดยสมัครใจ”

หลังจากที่มีการรวมกลุ่ม ตลอดจนมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์แล้วก็ได้เดินทางไปสู่การพัฒนาที่อยู่อาศัยและการพัฒนาชุมชน เริ่มจากการหาที่ดินเพื่อสร้างชุมชนใหม่ โดยชาวบ้านได้มาประชุมร่วมกันจนได้หลักเกณฑ์ในการเลือกที่ดิน คือ

- 1) ต้องเป็นที่ดินที่ไม่ไกลจากชุมชนบ้านน้ำเค็ม
- 2) ไม่เป็นพื้นที่ที่เสี่ยงภัย
- 3) ใกล้วัด โรงเรียน สถานอนามัย
- 4) ราคาไม่แพงจนเกินไป
- 5) ไม่เป็นที่ตาบอด และ

6) ระบบสาธารณูปโภคของรัฐเข้าถึง จากนั้น แล้วช่วยกันหาที่ดินก็กลับมาสรุปร่วมกัน จนในที่สุดก็ตกลงซื้อที่ดินของนางมณีรัตน์ กรณเนเบอร์เกอร์ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนบ้านน้ำเค็มในราคาไร่ละ 500,000 บาท ที่ดินแปลงนี้มีทั้งหมด 23 ไร่ เป็นที่ดินที่ชาวบ้านซื้อเพื่อสร้างชุมชนใหม่ 10 ไร่ อีก 13 ไร่ มีองค์กรต่างๆ ที่ขอบริจาคเพื่อสร้างศูนย์วัฒนธรรม / สถานที่สัมนานา / ศูนย์พัฒนาอาชีพและตลาดสินค้าชุมชน

จากนั้นก็มีการพิจารณาสีทธิผู้อยู่อาศัย ซึ่งเดิมมีผู้แจ้งความจำนงค์จำนวน 80 คน โดยใช้เกณฑ์

- 1) ต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติของความเป็น **“คนไร่บ้าน”** กล่าวคือ เป็นกลุ่มผู้เข้าบ้าน หรือครอบครัวขยาย
- 2) ไม่เคยได้รับการช่วยเหลือด้านที่อยู่อาศัยจากหน่วยงานไหนมาก่อน
- 3) เป็นผู้ประสพภัยในพื้นที่บ้านน้ำเค็ม และ
- 4) ต้องปฏิบัติและเคารพในระบบของกลุ่ม เช่น ต้องมีการออมทรัพย์หรือร่วมกิจกรรมกับกลุ่ม

อย่างต่อเนื่อง

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวได้นำไปสู่การกลั่นกรองสมาชิกทั้ง 80 คน จนท้ายที่สุดมีสมาชิกเข้าเกณฑ์ดังกล่าวเพียง 56 คน ที่เข้าร่วมโครงการ

ขั้นตอนต่อไปคือ การวางแผนชุมชนและแปลนบ้าน โดยพอช. ได้ส่งสถาปนิกไปประชุมร่วมกับชาวบ้าน แล้วให้ชาวบ้านทั้ง 8 กลุ่มย่อย ไปร่วมกลุ่มกันคิดว่า ต้องการให้ชุมชนเป็นอย่างไร ต้องการมีบ้านแบบไหน จากนั้นสถาปนิกก็นำความคิดของชาวบ้าน ไปออกแบบ แล้วให้ช่วยกันดู กลับไปกลับมาอยู่หลายครั้ง สุดท้ายมีความเห็นว่า บ้านทั้ง 56 หลัง ต้องเป็นแบบเดียวกัน คือ เป็นบ้าน 2 ชั้น 2 ห้องนอน มีห้องน้ำ ห้องครัวและห้องอเนกประสงค์อย่างละ 1 ห้อง สร้างด้วยระบบอินเทอร์ล็อก (อิฐบล็อกประสาน)

บ้านทุกหลังมีขนาดเดียวกัน คือ 30 ตารางวา ตัวบ้าน 4.8 x 7.5 เมตร มีพื้นที่ว่างด้านหน้า 3 เมตร และด้านหลังอีก 4 เมตร เพื่อให้เจ้าของบ้านใช้ประโยชน์ รวมทั้งมีการวางระบบบำบัดน้ำเสียทั้งชุมชน

ที่สำคัญที่สุดคือ การจับสิทธิความเป็นเจ้าของบ้าน ซึ่งการจะกำหนดว่า ใครได้บ้านหลังไหน เป็นสิ่งที่ชาวชุมชนให้ความสำคัญเป็นพิเศษ โดยนำประสบการณ์จากโครงการที่ 1 มาเป็นบทเรียน กล่าวคือ โครงการที่ 1 ได้จัดสิทธิตั้งแต่ต้น ทำให้เจ้าของบ้านมุ่งแต่จะสร้างบ้านของตนเอง ทำให้การช่วยเหลือกันมีไม่มากนัก โครงการที่ 2 จึงนำบทเรียนนั้นมาใช้โดยมีการจับสลากว่า กลุ่มไหนอยู่ตรงไหน จากนั้นให้สมาชิกในกลุ่มช่วย

กันทำงานบ้านทุกหลังในกลุ่มของตนเอง โดยไม่รู้ที่บ้านหลังไหนเป็นของตน บ้านทุกหลังจึงถูกสร้างเสร็จพร้อมกัน โดยจะให้แต่ละกลุ่มจับสลากว่า บ้านหลังไหนเป็นของใครเมื่อสร้างบ้านเสร็จแล้ว

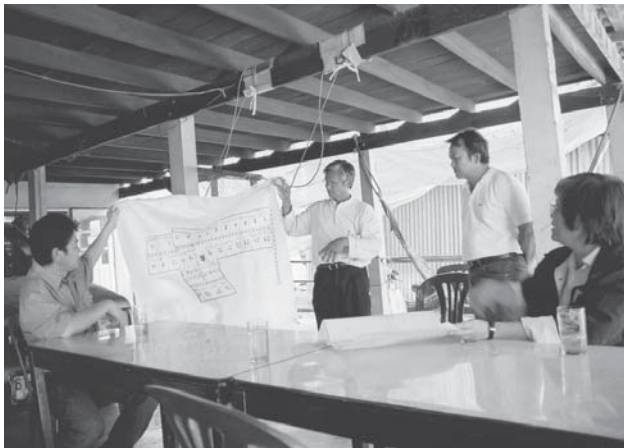
และที่ขาดไม่ได้ก็คือ การจัดระบบก่อสร้าง โดยมีการแบ่งงานกันทำตามความถนัด ความสามารถ และคำนึงว่าสมาชิกมีเวลามากน้อยเพียงไร เช่น ถ้าเป็นการใช้แรงงานก็จะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ส่วนผู้หญิงจะรับผิดชอบเรื่องบัญชีและการเงิน งานเลขานุการและการประสานงาน ฯลฯ

การจัดซื้อวัสดุและจัดจ้าง ก็จะมีการช่วยกันหาซื้อของที่มีการเสลดราคาต่ำสุด แล้วจัดซื้อวัสดุต่างๆ ร่วมกันทั้งชุมชนเพื่อจะได้มีส่วนลด ส่วนการแบ่งงานก่อสร้าง จะจ้างช่างฝีมือมารับเหมา 4 ชุด รับผิดชอบชุดละ 2 กลุ่ม และให้ชาวบ้านในกลุ่มช่วยงานเป็นลูกมือ โดยไม่มีค่าแรงและให้มาทำงานทุกวันจันทร์ - เสาร์หยุดวันอาทิตย์ และยังปรากฏว่าในการก่อสร้างจะมีอาสาสมัครจากต่างประเทศมาช่วยทำงานอย่างต่อเนื่อง โดยจะช่วยงานกลุ่มไหนก็ได้ตามสมัครใจ

“ที่ชื่อชุมชนมิตรภาพพัฒนา เพราะเป็นที่รวมของคนจากหลายถิ่นมาอยู่ร่วมกันด้วยมิตรภาพ ทำงานต่อสู้อันร่วมกันด้วยมิตรภาพ มีหน่วยงานต่างๆ หลากหลายทั้งไทยและต่างประเทศมาช่วยเหลือด้วยมิตรภาพ และเราจะอยู่ร่วมกันในโครงการใหม่นี้ด้วยมิตรภาพ กล่าวโดยสรุป...โครงการของเราสำเร็จได้ด้วยมิตรภาพ” โภชาญ หรือ อรุณ พัฒนาไพโรจน์ กล่าวด้วยความภูมิใจ

วันนี้บ้านใหม่คนไร้บ้านในนามชุมชน “มิตรภาพพัฒนา” เสร็จแล้ว ซึ่งชาวบ้านได้เปิดโครงการไปแล้ว เมื่อวันที่ 14 ก.ค. 2550 ที่ผ่านมา

และวันนี้หนุ่มใหญ่ลายสักลูกน้ำเค็มจากประจวบฯ ก็ยังคงมุ่งมั่นดูแลต่อเติมบ้านอยู่ต่อไป เป็นบ้าน
หลังใหม่ที่มีเพื่อน มีชุมชน และที่สำคัญ บ้านใหม่หลังนี้ คือ เรือนหอที่เขาเริ่มต้นชีวิตใหม่กับสาวใหญ่วัยไล่
เลี่ยกัน ซึ่งเพิ่งจะพบรักและตกลงร่วมหอลงโรงกันเมื่อไม่กี่วันก่อนหน้านี้นี้

“ เพิ่งรู้ดีด้วยนี่เองว่า
การช่วยเหลือตัวเองมันสำคัญ
มันทำให้พวกเรารักกัน
ออกความเห็นร่วมกันเพื่อให้ได้
ตรงกับที่เราต้องการ ”

จากบ้านหัวคู สานสู่ความมั่นคง ของคนจนในชนบท

สุวัฒน์ คงแป้น

ภาพที่ดินที่ถูกแบ่งออกเป็นแปลงๆ ในแต่ละแปลงเต็มไปด้วยพืชผักนานาชนิด อีกมุมหนึ่งของแปลงถูกขุดเป็นสระน้ำสำหรับเลี้ยงปลา และติดกันนั้นเป็นที่ว่างรอบ้านหลังเดิมถูกแบกหามเข้ามาตั้ง แต่กว่าจะมีวันนี้ได้ชาวบ้านหัวคู หมู่ 6 ตำบลพระยาบันลือ อำเภอลาดบัวหลวง พระนครศรีอยุธยา ซึ่งส่วนใหญ่ประสบปัญหาด้านที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินต้องออกแรงช่วยกันทำงานมาเป็นแรมปี

“พวกเราทุกคนครอบครัวไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ต้องรับจ้างทำสวน ทำนา มารุ่นหลังนี้แหละที่ออกไปรับจ้างตามโรงงานมากขึ้น ตั้งแต่เกิดมายังไม่เคยรู้สึกชาติของการมีที่ดินเป็นของตนเองเลย” นี่คือเสียงบอกเล่าจากชาวนาบ้านหัวคู

นายสมหมาย คำให้สุข ประธานโครงการบ้านมั่นคงชนบทบ้านหัวคู เล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านหัวคูอาศัยอยู่บนที่ดินแห่งนี้มานานร่วมร้อยปีแล้ว โดยอาศัยอยู่บนที่ดินของอดีตนายอำเภอท่านหนึ่ง (หลวงประสิทธิ์นกรธรรม) โดยไม่คิดค่าเช่า คนเข้ามาอยู่รุ่นแรกมีเพียงไม่กี่ครอบครัว มีอาชีพรับจ้างทำนาให้หลวงประสิทธิ์ ภายหลังมีลูกมีหลานมากขึ้น บ้านเรือนก็มีมากขึ้น จนปัจจุบันมีอยู่ 47 ครอบครัว เจ้าของที่ดินจึงให้เช่าที่ดินเป็นรายปี แต่ปัจจุบันไม่ยอมให้สร้างบ้านเพิ่ม ชุมชนมีสภาพคล้ายๆ ชุมชนแออัดในเมือง เมื่อถึงหน้า

ฝนน้ำท่วมทุกปี เนื่องจากอยู่ในที่ลุ่ม แต่ต่อมากความฝันของชาวบ้านที่อยากมีที่ดินทำกินเป็นของตัวเองก็เป็นความจริงเมื่อโครงการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของคนยากจนในชนบท (บ้านมั่นคงชนบท) โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เข้ามา

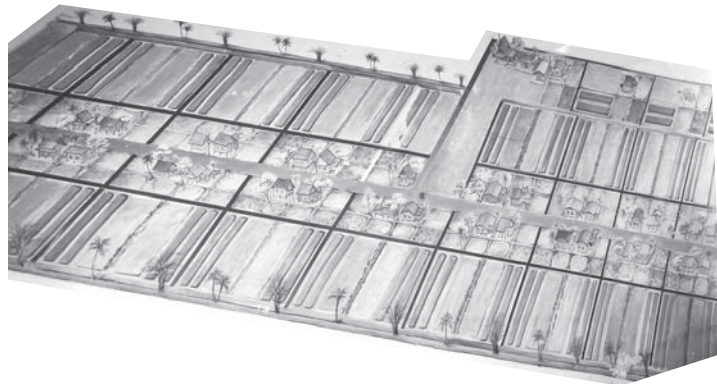
ประธานโครงการฯ เล่าให้ฟังถึงกระบวนการสร้างบ้านมั่นคงชนบทบ้านหัวคู้ว่า ชั้นแรกชาวชุมชนจำนวน 37 ครอบครัวที่ต้องการมีบ้านและที่ดินเป็นของตนเองได้รวมตัวกันตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมา โดยออมครอบครัวละ 1,600 บาท เป็นการออมเพื่อซื้อที่ดิน และตั้ง “คณะกรรมการบ้านมั่นคงชนบทบ้านหัวคู้” ขึ้นแล้วยื่นจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เพราะต่อไปเวลาทำสัญญาต่างๆ ต้องทำในนามสหกรณ์ การทำงานของพวกเราจะมีการประชุมวางแผนกันเกือบทุกวัน โดยแบ่งงานออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือด้านสาธารณูปโภคและสิ่งแวดล้อม ด้านการพัฒนากองทุนและสวัสดิการ และด้านการส่งเสริมอาชีพของสมาชิก

งานสำคัญถัดมาของเราคือ การหาซื้อที่ดิน โชคดีที่หาซื้อที่ดินที่อยู่ติดๆ กับที่เดิมจำนวน 37 ไร่ ราคาไร่ละ 1.7 แสน ซึ่งเราได้แบ่งกันครอบครัวละ 1 ไร่ จำนวน 28 ราย และครอบครัวละ 2 งาน 9 ราย แต่เราจะทำเป็นโฉนดชุมชน การจัดสรรที่ดินหนึ่งไร่สำหรับหนึ่งครอบครัวจะขุดบ่อปลา 50 ตารางวา แล้วเอาดินจากการขุดบ่อมาถมที่สร้างบ้านบนเนื้อที่

50 ตรว. ปลูกข้าว 1 งาน สวนผัก 1 งาน ปลูกไม้ผลและพืชสมุนไพร 1 งาน เลี้ยงเป็ด ไก่ หมู บริเวณบ้านเพื่อเป็นอาหาร เราจะทำเนื้อที่ 1 ไร่ ให้เป็นทั้งที่อยู่และที่ดินทำกินเลี้ยงครอบครัวได้

“ข้าวที่ปลูกเพียง 1 งาน ต่อครอบครัวคงไม่พอ กินตลอดปี แต่เราอยากมีนาเป็นของตัวเอง ทำนา รับจ้างมาหลายชั่วอายุคน ก็ขอมีเป็นของตัวเองบ้างแม้ จะน้อยนิด ส่วนสวนผัก 1 ไร่ ก็จะปลูกเหมือนกัน เพื่อ จะได้มีพลังต่อรองด้านการตลาด ถือเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของครอบครัวเช่นเดียวกับการเลี้ยงปลาในบ่อที่เป็นอาหารและเหลือก็ขาย ”

ชาวบ้านได้ตั้งกฎร่วมกันว่า จะไม่ใช่สารเคมีใดๆ ทั้งสิ้น ในการปลูกผักทุกๆ อย่าง จะใช้วิธีการเกษตรแบบยั่งยืนร่วมกัน

ประธานโครงการเล่าอีกว่า สำหรับงบประมาณในการทำโครงการนั้น เงินซื้อที่ดินเราใช้เงินเชื่อจาก พอช. ในอัตราดอกเบี้ยต่ำมา 4.2 ล้านบาท เป็นเงินออมของเราเองสองล้านบาทส่วน เงินทำถนน ไฟฟ้า และระบบสาธารณูปโภคต่างๆ ศูนย์ประชุมของชุมชน เราได้รับการสนับสนุนจาก พอช. และทาง อบต. สนับสนุนการสร้างถนนภายในชุมชน ส่วนการขุดบ่อ พันธุ์ปลา พันธุ์พืชที่จะปลูก พวกเขาก็ประสานงานขอการสนับสนุนไปยังหน่วยงานในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นเกษตร สปก. อบต ฯลฯ ซึ่งล้วนได้รับการสนับสนุนอย่างดี เราต้องลงทุนเพียงซื้อที่ดินครอบครัวละ 1.7 แสนบาทเท่านั้น

เรื่องใหญ่อีกประการหนึ่งก็คือการสร้างบ้าน เราเห็นร่วมกันว่าจะใช้วิธีลงแขกหามบ้านเก่าไปเลย เพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายแล้วค่อยๆ ต่อเติมกันไปตามสภาพความจำเป็นของแต่ละครอบครัว

ด้านนายอำพร จิตตรีพันธ์ เล่าให้ฟังว่า ใฝ่ฝันมานานแล้วแล้วที่จะมีที่ดินเป็นของตัวเอง ตอนเขามาชวนเข้าโครงการ แรกๆ ก็ไม่เชื่อ ไม่คิดว่าจะมีใครใจดีกับชาวบ้านเช่นนี้ แต่พอเห็นเขาประชุมกันไม่เคยขาด เอาจริงเอาจังก็เชื่อว่าเขาเอาจริงก็เลยเข้าร่วมช่วยเหลืองานมาตลอด

“ขณะนี้ทุกอย่างลงตัวแล้ว ดูเหมือนว่าจะไปด้วยดี แต่กว่าจะมีวันนี้ได้ก็เหนื่อย เพิ่งรู้เดี๋ยวนี้เองว่าการช่วยเหลือตัวเองมันสำคัญ มันทำให้พวกเรารักกัน ออกความเห็นร่วมกันเพื่อให้ได้ตรงกับที่เราต้องการ ดีใจมากที่พวกเราทั้งชุมชนมีที่ดินและบ้านเป็นของตนเอง ที่ดินที่ใฝ่ฝันมาชั่วชีวิต”

ด้านนายไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กล่าวในวันเดินทางมาเปิดโครงการบ้านมั่นคงบ้านหัวคู เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2550 ว่ารู้สึกปิติและเข้าใจหัวอกของคนที่ไม่เคยมีที่ดินของตนเองมาก่อน อย่างชาวบ้านหัวคูการเข้ามาอยู่อาศัยบนที่ดินของตนเอง

จะรู้สึกอบอุ่นมั่นคงและภูมิใจมากกว่าการอาศัยอยู่บนที่ดินของคนอื่นๆ ซึ่งบนที่ดินใหม่แห่งนี้เราจะจัดการอย่างไรก็ได้ เพื่อให้ชีวิตของเรามั่นคง กระทรวงการพัฒนาสังคมฯ ถู้อเรื่องการสร้างความมั่นคงของผู้ยากไร้ทั้งในเมืองและชนบท เป็นทิศทางสำคัญและจะสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาในแนวทางนี้ต่อไป

อนึ่งโครงการแก้ไขปัญหาคความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินของคนจนในชนบท หรือบ้านมั่นคงชนบท ดำเนินงานโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในตำบลได้สำรวจข้อมูลที่ไม่มีที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง แล้วนำไปสู่การวางแผนแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยอาจใช้ที่ดินของรัฐที่ไม่ใช่ประโยชน์ในตำบลหรือการซื้อที่ดินใหม่ แล้วจัดสรรให้กับผู้ยากจนในตำบลในลักษณะโฉนดชุมชน ทำให้คนจนมีชีวิตใหม่ที่มั่นคงในบ้านเกิด โดยไม่ต้องอพยพเข้ามาหางานทำในเมือง ซึ่งปัจจุบันได้นำร่องไปแล้ว 13 โครงการ จำนวน 1,432 ครอบครัวทั่วประเทศ

“

สภาพความเป็นอยู่ของคนกลุ่มนี้ อยู่กันอย่าง
แออัด เพราะไฟฟ้า ประปา และบริการของรัฐเข้าไป
ไม่ถึง เนื่องจากเป็นเขตหวงห้าม ต้องต่อไฟฟ้า และ
น้ำประปาจากบ้านใกล้เคียง

”

ชีวิตใหม่ “ไทย-จังหวังโหลน”

สุวัฒน์ คงแป้น

ย้อนรอย “ไทย-จังหวังโหลน”

ชาวไทยจังหวังโหลนเป็นชาวบ้านที่ย้ายถิ่นฐานจากทั่วทุกสารทิศของเมืองไทย เพื่อมาทำงานหากินอยู่ ในเขตเทศบาลตำบลสำนักขาม อ.สะเดา จ.สงขลา เช่น จากหลายๆ จังหวัดในภาคใต้ ภาคอีสาน ภาคกลาง ภาคเหนือ โดยมีอาชีพหลักที่รถจักรยานยนต์รับจ้าง ค้าขาย และอาชีพบริการ โดยแบ่งลักษณะการอยู่อาศัย เป็น 3 ประเภทหลักๆ คือ

1. **อาศัยอยู่ตามรอยตะเข็บชายแดนไทย-มาเลเซีย** ซึ่งเป็นเขตดูแลของทหาร บ้างก็เช่าที่เดือนละ 500 บาท จากผู้ที่มาจับจองอยู่ก่อนสร้างบ้าน บ้างก็เช่าบ้านจากผู้อื่นเดือนละประมาณ 1,500 บาท รวมทั้งมีการบุกรุกเข้ามาอยู่ใหม่บริเวณรอยตะเข็บที่ห่างเมืองออกไป ซึ่งมีการอยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่นราวๆ 3 ปีที่ผ่านมา โดยทางเทศบาลตำบลสำนักขามมีนโยบายแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกับชาวบ้าน แทนการไล่รื้อหรือการใช้วิธีรุนแรง

สภาพความเป็นอยู่ของคนกลุ่มนี้ อยู่กันอย่างแออัด เพราะไฟฟ้า ประปา และบริการของรัฐเข้าไปไม่ถึง เนื่องจากเป็นเขตหวงห้าม ต้องต่อไฟฟ้า และน้ำประปาจากบ้านใกล้เคียง ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูงกว่าอัตราปกติมาก บ้างก็ซื้อน้ำจากรถน้ำที่มีคนเอามาขาย เมื่อรวมค่าเช่าบ้าน ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำใช้ จะมีค่าใช้จ่ายเดือนละประมาณ 3,000 บาท

2. **กลุ่มบ้านเช่า** โดยเช่าบ้านอยู่ในเขตเทศบาลตำบลสำนักขาม อัตราเดือนละประมาณ 3,500 บาท มีความเป็นอยู่ที่ดีกว่ากลุ่มแรก เนื่องจากมีระบบสาธารณูปโภคและไม่ต้องหวาดระแวงเรื่องการอยู่อาศัย

3. **กลุ่มที่อยู่อาศัยในที่ของกรมป่าไม้** ซึ่งมีอยู่ประมาณ 50 ครอบครัว มีสภาพความเป็นอยู่ไม่ต่างจากกลุ่มแรก เพราะเป็นที่บุกรุก บริการพื้นฐานจากรัฐเข้าไปไม่ถึง

ประชากรทั้ง 3 กลุ่ม ดังกล่าวข้างต้นส่วนใหญ่จะย้ายทะเบียนบ้านจากภูมิลำเนามาอาศัยทะเบียนบ้านของผู้อื่น และย้ายครอบครัวทั้งหมดมาอยู่อาศัยแบบถาวร จะมีอยู่เพียงส่วนน้อยที่ย้ายมาเฉพาะพ่อแม่ โดยลูกยังอยู่กับญาติที่ภูมิลำเนาเดิม

รวมกลุ่มช่วยเหลือเกื้อกูล

ประมาณปี 2546 กลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพขี่จักรยานยนต์รับจ้าง (ซึ่งมีอยู่ถึง 19 วัน ประมาณ 500 คน) ประสบกับปัญหาต่างๆ เช่น การถูกเอาเปรียบจากระบบวิน ค่าผ่อนชำระค่ารถที่สูง เป็นต้น ทำให้รายได้ไม่พอกับค่าใช้จ่าย จึงได้รวมตัวเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมา โดยแยกการออมตามระบบวินๆ ใครวินมัน แต่ทำได้ไม่นานก็ล้มเลิกไป เนื่องจากขาดประสบการณ์ในการจัดการ

ต่อมาอีก 3 เดือน ก็พัฒนาระบบขึ้นมาใหม่ มีระบบการออมร่วมกันไม่เป็นระบบวินอย่างเดิม โดยให้สมาชิกออมกับกลุ่มวันละ 10 บาท โดยออมทุกวันหรือตามที่สมาชิกสะดวกแต่ไม่เกิน 45 วัน เพื่อนำไปจัดบริการให้กับสมาชิกเป็นหลายลักษณะ คือ

1) **นำไปซื้อรถจักรยานยนต์** แล้วขายให้สมาชิก โดยสมาชิกที่ซื้อรถต้องผ่อนกับกลุ่ม ในอัตราที่เท่ากับการผ่อนกับบริษัท ห้างร้าน แต่โดยรวมแล้วสมาชิกจะจ่ายน้อยกว่าประมาณ 3,000 บาท / คัน เนื่องจากไม่มีค่าบริหารจัดการ ปัจจุบันได้ดำเนินการไปแล้วประมาณ 20 คัน

2) **กองทุนข้าวสาร** โดยจัดหาข้าวสารมาบริการสมาชิก และให้สมาชิกผ่อนครั้งละ 20 บาท ซึ่งสมาชิกจะซื้อข้าวสารจากกลุ่มในปริมาณที่ต้องการ บ้างก็ครั้งละ 50 กก. ตามความสมัครใจ

3) **กองทุนน้ำมัน** โดยจัดหาน้ำมันมาบริการสมาชิกที่มีอาชีพขี่จักรยานยนต์ แต่ทำได้ไม่นานก็เลิกไป เนื่องจากราคาน้ำมันมีความผันผวน อีกทั้งน้ำมันจากมาเลเซียมีราคาถูกกว่า ทำให้มีการนำน้ำมันจากมาเลเซียมาใช้

4) การกู้ยืม เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนอื่นๆ เช่น ค่าเทอมลูก ลงทุนค้าขาย เป็นต้น

ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์สัจจะไทย-จังโหลน มีสมาชิกเพิ่มมากขึ้นจากกลุ่มผู้ขับซักรถจักรยานยนต์ ขยายไปสู่กลุ่มแม่ค้าในตลาด ตลอดจนผู้ที่มีอาชีพบริการโดยแบ่งเป็นกลุ่มรถจักรยานยนต์ 250 คน แม่ค้า 200 คน อาชีพบริการ 150 คน และทุกๆ ไปอีกจำนวนหนึ่ง ปัจจุบันมีเงินออมรวมกันประมาณ 4 ล้านบาท โดยมีที่ทำการกลุ่มตั้งอยู่ในเทศบาลตำบลสำนักขาม เปิดทำการให้สมาชิกมาใช้บริการทุกวัน เว้นวันอาทิตย์

และเนื่องจากสมาชิกบางส่วนต้องทำมาหากิน ทางกลุ่มก็จะส่งเจ้าหน้าที่ไปเก็บเงินออมและการชำระสินเชื่อถึงบ้าน หรือที่ทำงานของสมาชิก โดยเดินเก็บทุกเช้าและเย็น

ก้าวสู่การพัฒนาที่อยู่อาศัย

ในปี 2549 ได้มีการประชุมสามัญสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์สัจจะ เพื่อแบ่งปันผลกำไร พร้อมได้มีการสำรวจข้อมูลสมาชิกใหม่ทั้งหมด พบว่าสมาชิกเกือบทั้งหมดไม่มีบ้านเป็นของตนเอง จึงไม่มีความมั่นคงในการอยู่อาศัย ทางกลุ่มจึงมีแนวคิดในการจัดทำโครงการที่อยู่อาศัยให้กับสมาชิก โดยมีขั้นตอนในการดำเนินงานดังนี้

1) จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย พร้อมตั้งคณะกรรมการพัฒนาที่อยู่อาศัยขึ้นมา แล้วมีการออกกฎระเบียบต่างๆ แจ้งให้สมาชิกทราบถึงโครงการที่จะดำเนินงาน แล้วให้สมาชิกสมัครใจ ซึ่งผู้ที่จะ

เข้าร่วมโครงการจะต้องออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยวันละ 40 บาท โดยปัจจุบันมีสมาชิกเข้าร่วมโครงการแล้ว ประมาณ 500 ราย

2) **การจัดหาที่ดิน** โดยกรรมการและสมาชิกช่วยกันหาแล้วนำกลับมาหารือร่วมกัน ซึ่งในที่สุดตกลงซื้อที่ดินจำนวน 21 ไร่ (เจ้าของที่ดินบริจาคเพิ่มให้อีก 1 ไร่ รวมเป็น 22ไร่) ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ห่างจากตัวเมือง ประมาณ 4 กิโลเมตร

3) **ออกแบบผังชุมชนและแปลนบ้าน** โดยคณะกรรมการกลุ่มจะพิจารณาถึงศักยภาพด้านรายได้ของสมาชิกประกอบแล้วจัดทำแปลนขึ้นมาเป็นห้องชั้นเดียวขนาด 4.5 เมตร X 20 เมตร ทุก 9 ห้อง จะเว้นพื้นที่กลางไว้ 4 เมตร ส่วนแปลนภายในสมาชิกสามารถดัดแปลงได้ตามความพอใจ จากนั้นก็นำแปลนมาติดประกาศให้สมาชิกให้ข้อคิดเห็น โดยสมาชิกทั้งหมดพอใจกับแบบแปลนดังกล่าว

4) **การก่อสร้าง** จะบริหารจัดการโดยคณะกรรมการกลุ่มทั้งหมด ตั้งแต่การควบคุมงานการจัดซื้อวัสดุ โดยในการก่อสร้างจะจ้างสมาชิกอัตราช่างฝีมือวันละ 250-300 บาท แรงงานทั่วไปวันละ 180-200 บาท รวมทั้งได้มีการตั้งโรงงานผลิตอิฐบล็อกขึ้นมา เพื่อประหยัดค่าวัสดุและจะเป็นโรงงานที่ผลิตป้อนให้กับโครงการอื่นๆ และประชาชนทั่วไปอีกด้วย

5) **ระบบสาธารณูปโภค** จะมีถนนกลางชุมชนกว้าง 9 เมตร มีท่อระบายน้ำ ซึ่งยังต้องพัฒนาต่อไป ขณะนี้อยู่ในระหว่างการประชุมงานกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนในการสนับสนุนการออกแบบระบบบำบัดน้ำเสีย ส่วนเรื่องไฟฟ้าได้ประสานงานกับเทศบาลตำบลลำน้ำขาม เพื่อประสานงานกับไฟฟ้าส่วนภูมิภาค โดยจะขอการสนับสนุนงบประมาณจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

เป็นที่น่าสนใจว่าในเรื่องของน้ำประปานั้น คณะกรรมการชุมชน หมู่ที่ 6 ซึ่งเป็นสถานที่ที่โครงการตั้งอยู่ จะอาสาสร้างระบบประปาชุมชนให้ แล้วขายให้กับสมาชิกในโครงการโดยรายได้แบ่งกัน 80:20 กล่าวคือ คณะกรรมการหมู่ที่ 6 ได้ 80% อีก 20% เป็นรายได้ของโครงการ ซึ่งอัตรานี้จะมีการเปลี่ยนแปลงในปีถัดไป โดยจะให้รายได้แก่โครงการมากขึ้น ลักษณะเช่นนี้เป็นการช่วยเหลือเอื้ออาทรของชาวบ้านด้วยตนเอง ซึ่งหาได้ยากยิ่งในสังคมปัจจุบัน

6) การพิจารณาสิทธิการอยู่อาศัย โครงการที่ 1 จำนวน 250 ยูนิต มีผู้แจ้งความจำนงและสมัครเป็นสมาชิกออกออมทรัพย์ครบแล้ว ในการพิจารณาว่า ใครจะได้บ้านหลังไหนจะใช้วิธีจับฉลาก โดยผู้ที่สมัครเป็นสมาชิกก่อนจะได้จับก่อน ส่วนบ้านที่อยู่ติดถนนจะให้สิทธิแก่คณะกรรมการในฐานะผู้ริเริ่ม และเสียสละในการทำงาน

ขยายสู่การพัฒนาทั้งเมือง

เนื่องจากสมาชิกแจ้งความประสงค์ต้องการมีบ้านเป็นจำนวนมาก ทางคณะกรรมการจึงมีแนวคิดจะขยายโครงการเพิ่มขึ้น และได้ประสานงานไปยังเทศบาลตำบลสำนักขาม เพื่อดำเนินการทั้งเมือง ซึ่งขณะนี้ได้มีการตั้งคณะกรรมการพัฒนาที่อยู่อาศัยระดับเมือง โดยมีเทศบาล ชาวบ้าน และตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมเป็นกรรมการ

อนึ่งขณะนี้ทางโครงการได้มีการสำรวจที่ดิน เพื่อดำเนินการโครงการที่ 2 เพื่อรองรับสมาชิกที่เพิ่มขึ้นแล้ว คาดว่าจะดำเนินการต่อจากโครงการ 1 ได้ทันที

เล่าขานตำนานเมืองดอกบัว หนึ่งในเส้นทางสู่ “ปทุมเมืองนำอยู่”

วิวัฒน์ เจนชัย

เป้าหมายของเราก็คือให้ชาวบ้านได้มารวมตัวกันก่อน โดยเลือกชุมชนบางปรอกเป็นชุมชนนำร่อง สนับสนุนให้ทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งชาวบ้านก็เลือกกิจกรรมเล็กๆ อย่างการนำเรือเก่ามาทำเป็นห้องสมุดเรือ ซึ่งไม่น่าเชื่อว่าเพียงเรื่องเล็กๆ เช่นนี้ทำให้ชาวบ้านซึ่งไม่เคยทำกิจกรรมร่วมกันเลยได้มาร่วมไม้ร่วมมือกันอย่างแข็งขัน เด็กๆ ก็มาร่วมด้วย

ลุงอ้อต ดอกพิกุล มีแววตาที่เป็นประกายแจ่มใสทุกครั้งที่ได้เล่าประวัติชาวมอญแห่งเมืองสามโคกที่เล่าสืบต่อกันมาให้ใครต่อใครฟัง

“ทุกคนดีใจมากเมื่อรู้ว่าล้นเกล้ารัชกาลที่ 2 จะเสด็จทางชลมารค จากบางกอกมายังเมืองสามโคก (ปี พ.ศ.2358) พวกเราที่เป็นชาวมอญทั้งผู้ใหญ่ลูกเด็กเล็กแดง ต่างก็ถือดอกบัวคนละดอกสองดอก เพื่อรอขอเข้าเฝ้าทูลเกล้าฯ ถวาย พอเสด็จมาถึงทรงทอดพระเนตรเห็นทุ่งดอกบัวหลวงบานสะพรั่งจึงทรงพระราชทานนามเมืองสามโคกเสียใหม่ว่า “**ประทุมธานี**” ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นปทุมธานี”

ลูจ้อต เล่าอย่างภูมิใจอีกว่า “ในสมัยรัชกาลที่ 3 ครั้งสุนทรภู่ต้องนิราศออกจากเมืองหลวงผ่านมาทางสามโคกก็ได้แต่งไว้ในนิราศภูเขาทอง ว่า

ถึงสามโคก	โคกถวิลถึงปิ่นเกล้า
พระพุทธเจ้าหลวง	บำรุงซึ่งกรุงศรี
ประธานนาม	สามโคกเป็นเมืองตรี
ชื่อประทุมธานี	เพราะมีบัว

ลูจ้อต ย้อนอดีตให้ฟังอีกว่า “ชาวมอญได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร มาแล้วหลายครั้งจนกระทั่งในปี พ.ศ.2358 สมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเป็นผู้ครองแผ่นดิน ก็มีกรอพยพของชาวมอญครั้งที่ 8 ซึ่งถือว่าเป็นการอพยพที่มากที่สุด กว่าสี่หมื่นคนโดยมีสมิงสอดเบา เป็นหัวหน้ามอญในตอนนั้น”

“เหตุที่อพยพเพราะทนการกดขี่เข้มแข็งจากพม่าไม่ไหว สมิงสอดเบา จึงรวบรวมไพร่พล ไปฆ่าทหารพม่า และได้หนีเข้าประเทศไทยทางจังหวัดกาญจนบุรีบ้าง ตากบ้าง แต่เนื่องด้วยมีจำนวนมาก เพื่อความมั่นคงเจ้าเมืองดังกล่าวจึงทำหนังสือทูลเกล้าฯ และทรงให้ชาวมอญมาสร้างหลักปักฐานยังพื้นที่ระหว่างจังหวัดนนทบุรีและเมืองปทุมธานีและยกฐานะให้เป็นหัวเมืองชั้นตรี จากนั้นชาวมอญก็ได้สร้างวัฒนธรรม ประเพณีของตนเองขึ้นมากมายและมีบางประเพณีที่มีการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน เช่น ประเพณีสงกรานต์ การหุงข้าวแช่ การทำเครื่องปั้นดินเผา ไร่ดิน และประเพณีเล่นสะบ้า เป็นต้น”

“ปทุมธานีเป็นเมืองเก่ามีความเจริญมาตั้งแต่อดีต” อาจารย์ทองคำ พันนัทที่ ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าของรางวัลดีเด่นด้านวัฒนธรรม สาขาวรรณศิลป์ ปี 2540 เล่าให้ฟังและว่า “มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถบนี้เป็นที่อยู่ของชาวมอญมาร่วมกว่า 200 ปี มีศิลปวัฒนธรรมของชาวมอญที่งดงาม แต่ปทุมธานีอยู่ใกล้ศูนย์กลางความเจริญ ทุกวันนี้ขาดคนสืบทอด ลูกหลานจึงไม่ค่อยรู้จักวัฒนธรรมของตนเอง”

อาจารย์ทองคำ กล่าวอีกว่า “มีผู้พยายามที่จะฟื้นขึ้นมาให้ลูกหลานได้รู้จักอยู่หลายครั้ง แต่การรวมตัวของชาวบ้านในยุคสมัยนี้เกิดขึ้นยาก แต่ก็ไม่ใช่ความพยายาม ในที่สุดก็มีผู้สนใจ จนได้หน่วยงานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น สภาวัฒนธรรมจังหวัด ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน เทศบาล ฯลฯ ได้จับมือกับชาวบ้าน มาร่วมกันทำกิจกรรมงานพัฒนา

“เป้าหมายของเราก็คือให้ชาวบ้านได้มารวมตัวกันก่อน โดยเลือกชุมชนบางปรอก เป็นชุมชนนำร่อง สนับสนุนให้ทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งชาวบ้านก็เลือกกิจกรรมเล็กๆ อย่างการนำเรือเก่ามาทำเป็นห้องสมุดเรือ ซึ่งไม่น่าเชื่อว่าเพียงเรื่องเล็กๆ เช่นนี้ทำให้ชาวบ้านซึ่งไม่เคยทำกิจกรรมร่วมกันเลยได้มาร่วมไม้ร่วมมือกันอย่างแข็งขัน เด็กๆ ก็มาร่วมด้วย”

ปราชญ์ชาวบ้านกล่าวอีกว่า “การทำห้องสมุดเรือได้จุดประกายให้ชาวบ้านทำกิจกรรมอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง มีโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ มูลนิธิชุมชนไท ช่วยสนับสนุนให้ชาวบ้านได้รวมตัวกัน โดย

พาไปศึกษาดูงานเมืองน่าอยู่ในที่ต่างๆ เช่น การพัฒนาตลาดเก่าที่สามชุก การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนต่างๆ ใน กทม. เป็นต้น พอกลับมาทำให้พวกเราเกิดความคิดที่จะพัฒนาชุมชนและเมืองของเราให้ดีขึ้น จึงได้ทำกิจกรรมร่วมกันอีกหลายอย่าง เช่นโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมืองด้านต่างๆ เช่น การจัดการขยะ การบำบัดน้ำเสียในคูคลอง การอบรมเทคนิคการทำน้ำหมักชีวภาพ การทำถังดักไขมัน เป็นต้น

“ผมคิดว่าชาวบ้านได้มีการรวมตัวกันในระดับที่น่าพอใจแล้ว” อาจารย์ทองคำกล่าวและว่า “เราก็มาคิดกันว่ากิจกรรมด้านวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ซึ่งจริงๆ แล้วเป็นเรื่องเด่นของเมืองปทุมธานี ยังไม่ได้รับการฟื้นฟูก็ชวนชาวบ้านมาสืบสานประเพณีวัฒนธรรม ชวนลูกหลานมาฟังผู้เฒ่าผู้แก่เล่าขานตำนานประวัติศาสตร์ของเมือง”

วันนี้เป็นที่น่ายินดีเป็นอย่างยิ่งที่พวกเราได้เห็นภาพประทับใจที่ทุกคนไม่เคยเห็นมาก่อน การแสดงศิลปวัฒนธรรมของชาวมอญ ขนมห้านบ้านต่างๆ ก็ถูกนำมาแสดงในงานให้ลูกหลานได้ซึม และที่สำคัญก็คือได้เห็น ภาพที่เยาวชนนั่งฟังผู้เฒ่าเล่าตำนานเมืองดอกบัวกันอย่างสนใจ

เพื่อให้เยาวชนเหล่านี้ได้รู้จักรากของตนเอง รากที่ทำให้ชาวมอญและกลุ่มชนหลากหลายเชื้อชาติแห่งเมืองปทุมธานีอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขมาจนถึงวันนี้ นอกจากนี้วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นเป็นสายป่านเส้นสำคัญที่จะร้อยรัดผู้คนอันหลากหลายให้มาร่วมกันผลักดันปทุมธานีให้เป็นเมืองน่าอยู่โดยพวกเขาเอง

“สามชุก” ตลาดร้อยปี

สุวัฒน์ คงแป้น

ตลาดสามชุกเป็นชุมชนที่ได้ฟื้นขึ้นมาด้วยวิญญานของคนสามชุก ฟื้นวิถีแห่งความเป็นไทยขึ้นมา จนทุกอย่างเข้าที่ ผู้คนมีสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เศรษฐกิจของชุมชนก็กำลังดีขึ้น แต่ทั้งหมดจะต้องพึ่งพิงภาค หากมีห้างโลตัสขึ้นมา ซึ่งเราก็มีหนังสือไปตามเทศบาล ถึงเหตุผลที่อนุญาต แต่ก็ไม่ได้รับคำตอบ

เมื่อพูดถึง “สามชุก ตลาดร้อยปี” หลายคนย่อมรู้จักเป็นอย่างดี เพราะหลายคนเคยไปเที่ยวตลาดสามชุกมาแล้ว ไปชิมกาแฟโบราณ น้ำพริกแม่กิมลั้ง และขนมหวานหลากหลายชนิด และที่สามชุกแห่งนี้คุณจะได้ชิมแกงบวชน้ำน้อยคนนักจะเคยลิ้มลอง เพราะทุกวันนี้หากินได้ยากเต็มที หรือไม่หลายคนอาจติดใจข้าวห่อใบบัว ที่ไม่มีขายในตลาดทั่วไป ทำยสุคก็แวะไปซื้อเปิดพะไล้ติดไม้ติดมือไปฝากคนที่บ้าน

ไม่เพียงอาหารพื้นบ้านรสชาติถูกปากและหายากดังกล่าวเท่านั้น การมาเยือนตลาดสามชุกจะสัมผัสได้ถึงความเป็นไทยในทุกอณู ไม่ว่าจะเป็นบ้านไม้โบราณที่แกะสลักลวดลายงดงาม ร้านโชห่วยที่มาพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานของคนจีนรุ่นแรกของสามชุก ยังคงยืนยงมาถึงทุกวันนี้ ร้านถ่ายรูปรูปขาว-ดำแบบธรรมชาติ ที่ยังคงปักหลักเปิดบริการให้แขกจากแดนไกล ถ่ายไว้เป็นที่ระลึก และจะอดแวะชมไม่ได้ เมื่อเดินผ่านหน้าบ้าน ชุนจำนง จินารักษ์ บ้านของเจ้าภานายอกรคนแรกของสามชุก ซึ่งทุกวันนี้ถูกปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิตขึ้นมา

แต่กว่าจะกลายมาเป็นตลาดสามชุกที่เต็มไปด้วยมนต์เสน่ห์แห่งอดีตในวันนี้ คนสามชุกต้องทำงานกันอย่างหนักและใช้เวลาหลายปี

ย้อนอดีตไปก่อนปี 2546 สามชุกแห่งนี้ เป็นเมืองชบเซาไม่มีผู้คนแวะเวียนมาเยือนเหมือนกับอีกหลายเมือง ที่ตั้งอย่างสงบนิ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรี อันเนื่องมาจากถนนเส้นหลักที่ตัดผ่านด้านนอก ทำให้เมืองริมแม่น้ำทุกเมืองกลายเป็นเมืองลับแล

ในครั้งนั้นทางการมีโครงการจะรื้อเมืองเก่าแห่งนี้ทิ้ง เพื่อพัฒนาเป็นเมืองใหม่ แต่ลูกหลานคนสามชุกรวมตัวคัดค้านโดยนายพงษ์วิน ชัยวิรัตน์ ซึ่งขณะนี้เป็นนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลสามชุก เล่าว่า “พวกผมเกิดและโตในสามชุก รู้สึกผูกพัน

แม้จะเป็นบ้านไม้เก่าๆ แต่เต็มไปด้วยคุณค่า และมันจะมีชีวิตขึ้นมา หากได้รับการรักษาอย่างถูกต้อง จึงรู้สึกเสียดายที่จะต้องถูกทุบทิ้ง”

“เราทำงานอยู่หลายปีตั้งแต่ปี 2542 แต่ก็หาจุดลงตัวไม่ได้ จนกระทั่งปี 2546 โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ มูลนิธิชุมชนไทเข้ามาแนะนำ เขาไม่ได้ช่วยอะไรมากเพียงบอกให้เราช่วยกันระดมความเห็น ว่า “สามชุกมีดีตรงไหน” ซึ่งเราก็ค้นพบของดีมากมาย ของดีเมืองสามชุกมีตั้งแต่ความเป็นเมือง

ผู้เขียนเองมีโอกาสไปตลาดสามชุกหลายครั้ง ตั้งแต่สามชุกยังไม่ได้รับการพัฒนา และเห็นการเปลี่ยนแปลงของสามชุกอย่างต่อเนื่อง เห็นร้านค้าเก่าๆ ที่เต็มไปด้วยหยากไย่ค่อยๆ สะอาดขึ้น แม้ค้ามีมากขึ้น และผู้คนก็ตามมา

และที่สำคัญก็คือ ตลาดสามชุกได้เติบโตไปพร้อมกับพลังคนสามชุกที่นับวันจะมีมากขึ้น ทั้งพ่อค้าชาวบ้าน ครู อาจารย์ และนักเรียนได้หันมาจับไม้จับมือร่วมกันทำงานเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีเป้าหมายเหมือนกันคือการรักษาจิตวิญญาณแห่งความเป็นสามชุกให้เติบโต

เป็นเวลารวม 5 ปี แล้วที่ผู้คนต่างบ้านต่างเมืองเดินทางมาเยือนตลาดสามชุก บ้างก็มาชมเมืองเก่าและเลือกซื้อสินค้า เมืองเก่าหลายเมืองส่งตัวแทนมาเพื่อเรียนรู้แล้วนำกลับไปพัฒนาบ้านของตนเอง โรงเรียนหลายแห่ง เข้ามาดูงานด้าน “มัคคุเทศก์น้อย” ที่เด็กๆ นักเรียนในสามชุกทำหน้าที่นำเที่ยวบ้านของตนเองได้อย่างประทับใจ ราชการหลายหน่วยงาน นักปกครองหลายสำนักเดินทางมาดูงานด้านการ

พัฒนาที่นี้ การท่องเที่ยวเข้ามาสนับสนุนและขึ้นชื่อไว้ในบัญชีของตนเอง แม้แต่นักปกครองท้องถิ่นก็หวังยึดเป็นเจ้าของ ต้องการเข้ามาดูแล ตลาดสามชุกในวันนี้จึงเป็นจุดหมายที่ผู้คนหลากหลายเดินทางไปหา

เพื่อศึกษาเรียนรู้และมีไม่น้อยที่เข้าไปเพียงหวังประโยชน์จากความมีชีวิตของสามชุก... แต่คนที่จะได้ประโยชน์จากสามชุกย่อมมีแต่คนที่เข้าถึงจิตวิญญาณของสามชุกเท่านั้น

ประมาณต้นปี 2550 ชาวไร่ยกก็คืบคลานมาสู่สามชุก เมื่อคนสามชุกรู้ว่าบริษัทค้าปลีกข้ามชาตินามว่าโลตัส ได้รับอนุมัติให้เปิดกลางตลาดสามชุก เป็นการอนุญาตโดยไม่ได้ฟังเสียงของชาวบ้านตามข้อกำหนดของกระทรวงมหาดไทยและผิดกฎหมายผังเมืองท้องที่สุพรรณบุรี ฉบับลงวันที่ 23 เมษายน 2550

“ตลาดสามชุกเป็นชุมชนที่ได้ฟื้นขึ้นมาด้วยวิญญาณของคนสามชุก พื้นวิถีแห่งความเป็นไทยขึ้นมา จนทุกอย่างเข้าที่ ผู้คนมีสัมพันธที่ดีต่อกัน เศรษฐกิจของชุมชนก็กำลังดีขึ้น แต่ทั้งหมดจะต้องฟังพินาศ หากมีห้างโลตัสขึ้นมา ซึ่งเราก็มีหนังสือไปถามเทศบาล ถึงเหตุผลที่อนุญาต แต่ก็ไม่ได้รับคำตอบ” พงษ์วิน บอกด้วยความเป็นห่วง

มาถึงวันนี้ พระราชบัญญัติค้าปลีกค้าส่ง มีผลบังคับใช้แล้ว การเติบโตของโมเดิร์นเทรด มีมากถึง 28% โดยในปี 2544 มีอยู่เพียงพันกว่าแห่งเท่านั้น หากปัจจุบันนี้มีถึง 5,700 แห่งทั่วประเทศไทย สร้างมูลค่าในตลาดถึง 1.4 ล้านล้านบาท และด้วยตัวเลขสวยหรูเช่นนี้เอง ที่ทำให้บรรดาห้างข้ามชาติทั้งหลายนำมาเป็นข้ออ้างว่าตนได้ช่วยทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง

มันทำให้ผู้เขียนอดคิดถึงคำพูดของ อาจารย์อนุสิทธิ์ อารังรัตนศิลป์ ปรมาจารย์ชาวบ้านจาก จ.สระแก้ว ขึ้นมาทันที โดยอาจารย์อนุสิทธิ์ กล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า “ประเทศไทยเราต้องพัฒนาฐานรากด้วยภูมิปัญญา

ไทย ภูมิปัญญาไทยเท่านั้นที่จะทำให้สังคมไทยมั่นคง เพราะเป็นภูมิปัญญาที่นำมาซึ่งความรักความเอื้ออาทรต่อกัน จากนั้นก็นำภูมิปัญญาเอเชียมาเป็นกรอบกลางและกรอบนอกสุดก็ต้องไม่ลืมภูมิปัญญาของโลกอย่างลับกันเด็ดขาด ถ้าเอาภูมิปัญญาของโลกมาสร้างฐานราก แล้วเอาภูมิปัญญาไทยมาไว้ข้างนอก รับรองว่าสังคมไทยอยู่ไม่ได้ เพราะภูมิปัญญาของโลกเต็มไปด้วยลัทธิแห่งการบริโภคนิยมความเป็นปัจเจก”

คำพูดของ อาจารย์อนุสิทธิ์ ทำให้ผู้เขียนคิดถึงสามชุกที่คนสามชุกได้นำภูมิปัญญาไทยมาสร้างฐานราก แต่กลับมีบางคนคิดจะทิ้งภูมิปัญญาไทยหันไปนำภูมิปัญญาของโลกมาสร้างฐานราก ซึ่งหากเป็นเช่นนี้ไม่เพียงวิถีชุมชนศิลปวัฒนธรรมของคนสามชุกจะสูญหายเท่านั้น แต่สายสัมพันธ์การช่วยเหลือเกื้อกูลของคนก็จะหายตามไปด้วย เช่นนี้แล้วความมั่นคงของลูกหลานสามชุกอยู่ตรงไหน

ไม่เพียงเมืองสามชุกหรือกนะ เมืองอื่นๆ ก็เช่นกัน

“เหตุผลของการทำโฉนดชุมชนว่า
“ที่ดินไม่ได้มีไว้เพื่อแปลงเป็นทุน แต่ที่ดิน
คือชีวิตมีไว้เพื่อทำมาหากินโดยออกให้กับ
ชาวบ้าน ที่ไม่มีที่ทำกินหรือมีแต่น้อยไม่
เพียงพอ

ไปดูการปฏิรูปที่ดินโดยชาวบ้านแพะไต้

สุวัฒน์ คงแป้น

บ้านแพะไต้ กิ่งอำเภอเวียงหนองล่อง จ.ลำพูน เป็นหนึ่งใน 8 หมู่บ้านที่อยู่ในโครงการจัดสรรที่ดินทำกิน
ให้กับราษฎร จำนวน 15,000 ไร่ และกำลังเป็นปัญหาฟ้องร้องกันอยู่ในขณะนี้ เนื่องจากที่ดินซึ่งตนทำกินมาตั้ง
แต่บรรพบุรุษตกเป็นของบริษัทอินทนนท์การเกษตร ซึ่งในที่นี้จะไม่ขอพูดถึงปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว แต่
จะยกเรื่องการปฏิรูปที่ดินของชาวมุขชุมชน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญมาพูดคุยกัน

โฉนดชุมชนบันไดขั้นแรกของการปฏิรูปที่ดินชุมชน

ชาวแพะไต้ทำมาหากินอยู่ใน “ป่าแพะ” ซึ่งเป็นที่สาธารณะจำนวน 600 ไร่ มาตั้งแต่บรรพบุรุษ จน
กระทั่งปี 2539 ชาวบ้านทั้ง 98 ครอบครัว ก็นำที่ดินทั้งหมดมาแบ่งปันกัน โดยชาวบ้านมาร่วมกันรังวัดได้คนละ
ไร่เศษ แล้วมีการจัดทำโฉนดชุมชน เสร็จแล้วก็มาจับสลากเพื่อความเป็นธรรม มีชาวบ้านที่ได้รับสิทธิโฉนด
ชุมชน 98 แปลง

สุแก้ว ฟุ้งฟู เล่าถึงเหตุผลของการทำโฉนดชุมชนว่า “ที่ดินไม่ได้มีไว้เพื่อแปลงเป็นทุน แต่ที่ดินคือชีวิตมี
ไว้เพื่อทำมาหากินโดยออกให้กับชาวบ้าน ที่ไม่มีที่ทำกินหรือมีแต่น้อยไม่เพียงพอ เราจึงมีข้อปฏิบัติที่สำคัญ
คือห้ามขายโฉนดทุกแปลง ถ้าขายต้องเอาเข้าที่ประชุมคณะกรรมการชุมชน ใครได้โฉนดไปแล้วไม่ทำกินก็จะ
ถูกยึดคืนเพื่อนำไปให้คนอื่นทำกิน และคนที่ได้โฉนดจะต้องร่วมขบวนการพัฒนากับชุมชนอย่างต่อเนื่อง
เพราะการอยู่ในหมู่บ้าน เราเน้นที่การอยู่กันเป็นองค์กรมิใช่ต่างคนต่างอยู่”

พัฒนาระบบน้ำอีกหนึ่งก้าวอย่างสำคัญ

ด้วยบ้านแพะใต้เป็นหมู่บ้านที่แห้งแล้ง ในปีแรกที่เราแบ่งพื้นที่กันทำกินก็ลำบากเรื่องน้ำมาก พอขายผลผลิตได้ในปีแรกเข้าปีที่สอง ชาวบ้านจึงได้รวมเงินกันเพื่อต่อท่อประปา ดึงน้ำจากน้ำลี้และน้ำบึงขึ้นมารวมเป็น 2 จุด แล้วต่อท่อย่อยกระจายไปทุกแปลงไม่ต่ำกว่า 200 ท่อ โดยในการใช้น้ำก็จะมีคนดูแลจัดสรร สมาชิกจะต้องสมทบค่าน้ำมัน ค่าไฟฟ้า ค่าจัดการน้ำด้วย โดยเฉลี่ยแล้วกว่าจะได้ระบบน้ำที่สมบูรณ์เพียงพอชาวบ้านต้องลงทุนครอบครัวละประมาณ 50,000 บาท*

พัฒนาดินด้วยปุ๋ยชีวภาพและเกษตรยั่งยืน

นางอรัญญา กันเพชร ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแพะใต้ เล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านที่นี่ปลูกลำไยกันมาก แรกๆ ก็ใช้ปุ๋ยเคมีเพียงอย่างเดียว แต่จากนั้นเพียงปีสองปีเราก็มาคิดกันว่าใช้ปุ๋ยเคมีต้องลงทุนสูงและเป็นอันตรายต่อสุขภาพ ก็เลยตั้งกลุ่มสตรีร่วมกันทำปุ๋ยชีวภาพและทำน้ำสกัดไล่แมลง โดยใช้เศษไม้เศษผักในสวนของเราเองเป็นวัตถุดิบ เช่น มะละกอ กัลฉวย พักทอง โดยแม่บ้านยี่สิบกว่าคนมาร่วมกันทำขายให้สมาชิกและส่งขายไปยังจังหวัดใกล้เคียงด้วย ซึ่งในแต่ละปีจะขายได้เงินไม่ต่ำกว่าสองแสนบาท สามารถแบ่งผลกำไรให้สมาชิกเป็นรายได้เสริม ในขณะที่บางครอบครัวก็สามารถทำไปใช้เองได้

นางอรัญญา เล่าอีกว่า ตั้งแต่หันมาทำปุ๋ยชีวภาพและน้ำสกัดชีวภาพใช้เองไม่เพียงลดค่าใช้จ่ายลงได้และทำให้สุขภาพดีขึ้นเท่านั้น แต่ปุ๋ยชีวภาพเหล่านี้สามารถฟื้นสภาพดินได้ดี สามารถปลูกพืชสวนครัวและพืชชนิดอื่นได้หลากหลายไว้กินในครอบครัว เป็นการช่วยลดรายจ่ายในครอบครัวได้มากทีเดียว

* เบนจ่า ศิราภักษ์ สำนักข่าวประชาธรรม

“ที่ดินเพียงครอบครัวละไรเศษ พอปล่อยให้ผลเต็มที่ก็จะมีรายได้ปีละ 100,000-200,000 บาท และยังมีไม้ผลและพืชผักชนิดต่างๆ ช่วยลดรายจ่าย ไม่ต้องซื้อหาก็กทำให้ครอบครัวของพวกเราอาศัยอยู่ได้” อนุรักษ์ เล่าอย่างภูมิใจ

ตั้งธนาคารที่ดินเพื่อเงินไม่รั่วไหลออกนอกชุมชน

นางอนุรักษ์ กันเพชร เล่าอีกว่า นอกจากจะมีการจัดการเรื่องที่ดินแล้ว พวกเรายังได้ตั้งธนาคารที่ดินขึ้นมา โดยเงินจะมาจากหลายๆ ทาง เช่น จากการสะสมของสมาชิกในชุมชน เงินที่ได้จากการจัดการน้ำ หรือ แม้แต่หากสมาชิกรายใดไม่ปฏิบัติตามกฎต้องยึดที่ดินคืนแล้วนำไปขายให้กับผู้ที่ต้องการทำกินรายอื่นๆ ซึ่งเงินที่ได้ก็จะนำเข้าธนาคารที่ดิน เป็นต้น

ธนาคารที่ดินนี้ยามที่สมาชิกมีความจำเป็นในการประกอบอาชีพ หรืออื่นๆ ก็สามารถมากู้ได้ ทำให้เงินไม่ไหลออกนอกชุมชน

นอกจากนี้ชุมชนได้กันพื้นที่ส่วนกลาง เอาไว้เพื่อทำสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน เช่น เป็นที่ประชุม เป็นที่ทำบุญ เป็นที่ออกมทรัพย์ เป็นต้น เป็นการสร้างระบบชุมชนให้เกิดขึ้น มิใช่ต่างคนต่างอยู่เหมือนที่ผ่านมา

การปฏิรูปที่ดินดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นที่บ้านพะใต้เพียงแห่งเดียวเท่านั้น แต่ได้เกิดขึ้นใน 23 หมู่บ้านในเขตจังหวัด ลำพูน เชียงใหม่ และเชียงรายโดยการสนับสนุนของสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ

นี่คือ 4 ขั้นตอนสำคัญของการปฏิวัติที่ดินโดยภาคประชาชน เป็นการจัดการที่ดินอย่างครบวงจรและยั่งยืนทั้งที่ดิน ชุมชน และชีวิต โดยที่ชาวบ้านลงทุนกันเอง รัฐไม่ต้องเสียเงินแม้แต่บาทเดียว

การปฏิรูปที่ดินดังกล่าวคงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ชาวบ้านคือผู้สร้างที่ทำกินอย่างแท้จริง มิใช่ผู้บุกรุกอย่างที่ใครๆ กล่าวหา

“โหนดข้างดำ” สิทธิชุมชนของคนสระพัง

ภริกาญจน์ ไค่นุ่นนา

การทำโหนดให้กับชาวบ้านนั้น เป็นสิ่งที่ดี เพราะจะทำให้ชาวบ้านนำไปค้าประกันเงินกู้กับธนาคารหมู่บ้านได้ สามารถแก้ปัญหาให้กับชาวบ้าน เพราะบางครั้งเวลาต้องการเงินด่วน เช่น เจ็บป่วย หรือเสียค่าเทอมลูก หากคนค้าประกันไม่ได้ ก็อาศัยโหนดข้างดำยื่นเป็นหลักประกันค้าประกันไปก่อน

ที่ดินสาธารณะกว่า 1,300 ไร่ ซึ่งประชาชนบ้านสระพัง หมู่ 2 ต.เสาชอง อ.ร้อนพิบูลย์ จ.นครศรีธรรมราช ครอบครองทำมาหากินมาตั้งแต่เมื่อเกือบ 60 ปีก่อน เป็นอุปสรรคที่ทำให้ชาวบ้านเข้าไม่ถึงแหล่งเงินทุน ที่จะพัฒนาอาชีพ โดยเฉพาะชาวสวนยาง เพราะที่ดินออกเอกสารสิทธิ์ไม่ได้ จึงไม่มีหลักฐานค้าประกันเงินกู้

“แกนนำชุมชนเราพากันไปดูงานกลุ่มออมทรัพย์คลองเปี้ยวของลุงอัมพร ด้วงปาน ที่ จ.สงขลา หลังจากกลับมา เราก็พูดคุยกันในชุมชน ตอนนั้นมีนายเพิ่ม คงทองเป็นแกนนำ จึงคิดทำธนาคารหมู่บ้านขึ้นมา เราก็รวมกลุ่มกันได้ 43 คน ช่วยกันลงหุ้นไม่ต่ำกว่าคนละ 100 บาท สิ้นปีนั้นธนาคารมีเงินแสนกว่าบาท”
พีศราวุธ สมพู่เวทย์ ผู้จัดการธนาคารหมู่บ้านบ้านสระพัง เล่าถึงวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนให้ฟัง และ

• **ศราวุธ สมพูเวทย์**

บอกว่า ปัจจุบันมีสมาชิกกว่าร้อยคน มีเงินออมทรัพย์ 2 ล้านบาทบาท ธนาคารหมู่บ้านแห่งนี้ จึงกลายเป็นแหล่งเงินทุนสำคัญของคนบ้านสระพัง

ผู้จัดการธนาคารหมู่บ้าน บอกอีกว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ขอกู้เงินจากธนาคารหมู่บ้าน มีทั้งนำเงินไปพัฒนาสวนยาง สวนผลไม้ ค่าศึกษาของบุตรหลาน จากเดิมที่เคยให้วงเงินกู้สูงสุด 2 หมื่นบาทต่อคน ต่อมาขยายเป็น 5 หมื่นบาท โดยใช้บุคคลค้ำประกัน ต่อมาในปี 2547 เริ่มเกิดปัญหาขาดแคลนคนค้ำประกัน เพราะวงเงินกู้สูงขึ้น จนหลายคนไม่กล้าค้ำประกัน คณะกรรมการจึงร่วมกันประชุมหาทางออก

เราพบว่าชาวบ้านมีที่ดิน แต่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ เพราะเป็นที่ดินสาธารณะ แต่คนในชุมชนทราบกันดีว่าที่นั่นแต่ละแปลงมีใครครอบครองอยู่ จึงเกิดไอเดียว่าเรามาทำเอกสารสิทธิ์ทำกินสักแผ่นหนึ่ง เพื่อแสดงว่าเอกสารสิทธิ์นี้แสดงว่าที่ดินเป็นของคนๆ นี้จริง จึงร่วมกันทำเอกสารสิทธิ์ ที่เรียกว่า “โฉนดข้างดำ”

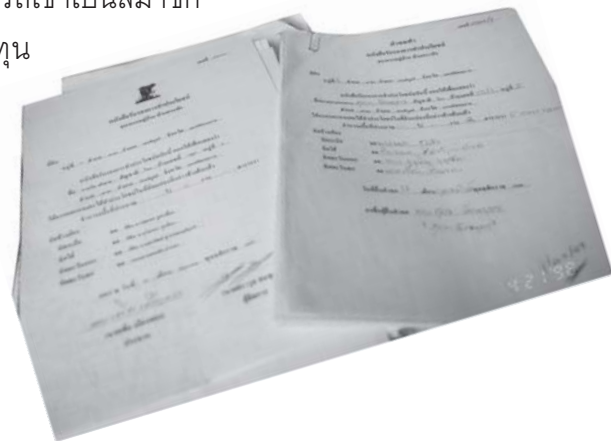
“เราศึกษารูปแบบการทำโฉนดของทางราชการ แต่นำมาปรับให้มันแตกต่างออกไป คือ ทำแบบกิ่งโฉนด ใช้สัญลักษณ์ข้างสีดำ แทนตราครุฑ ภายในโฉนดข้างดำ ระบุ ชื่อ นามสกุล ที่อยู่ผู้ครอบครอง ขนาดที่ดินที่ตั้งของแปลงดิน และที่ดินข้างเคียง ปีแรกทำการออกโฉนดได้ 90 แปลง ปีต่อมาออกโฉนดให้สมาชิกอีก 47 แปลง โดยทั้งหมดเป็นที่ดินสาธารณะ เราใช้เพื่อการเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้กับธนาคารหมู่บ้านเท่านั้น โดยไม่ต้องมีบุคคลมาค้ำประกัน”

สมาชิกที่นำโฉนดที่ดินมาค้าประกันจะมีข้อตกลงกับธนาคารหมู่บ้านว่าจะต้องไม่ขายที่ดิน และเปลี่ยนมือไม่ได้ ถ้าจะขายก็ต้องแจ้งให้ธนาคารทราบก่อน ที่ผ่านมามีการเปลี่ยนมือที่ดิน 2 ราย แต่เป็นการขายให้กับคนในชุมชนเอง ไม่ได้เปลี่ยนมือไปสู่บุคคลภายนอก ซึ่งธนาคารจะทำการเปลี่ยนชื่อผู้ถือครองรายใหม่ให้

ส่วนวิธีการออกโฉนดข้างดำนั้น พี่ศราวุธ บอกว่า เริ่มจากสมาชิกธนาคารหมู่บ้านเขียนคำร้องยื่นมายังธนาคาร ต่อจากนั้นก็มีผู้เกี่ยวข้อง 3 ฝ่ายร่วมกันออกรังวัด คือ ผู้ยื่นคำร้อง เจ้าของที่ดินข้างเคียง และคณะกรรมการธนาคารหมู่บ้าน ใช้เวลาราว 1 เดือนนั้น คณะกรรมการที่รับผิดชอบจะลงไปออกรังวัดให้ โดยยึดข้อมูลจากการทำแผนที่ทำมือ และที่ดินข้างเคียง ซึ่งก็จะสามารถออกโฉนดข้างด้าได้ หากสมาชิกคนใดนำโฉนดมาค้าประกันเงินกู้ ก็จะต้องนำโฉนดมาเก็บไว้กับธนาคาร

ทั้งนี้จากการสำรวจ พบชาวบ้านครอบครองที่ดินทุ่งสงวนเลี้ยงสัตว์ หรือที่ดินสาธารณะ ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน เช่น สวนยางพารา สวนผลไม้ แปลงผัก บ่อเลี้ยงปลา สวนปาล์ม เป็นต้น จำนวน 199 ราย โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าเป็นสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) หรือสมาชิกกองทุนส่งเสริมการทำสวนยาง (สกย.) เพราะไม่มีเอกสารสิทธิ์ จึงต้องตั้งแหล่งเงินทุนของชุมชนขึ้นมาแก้ปัญหา

ธนาคารหมู่บ้านนั้น มีการเปิดทำการทุกวันอาทิตย์ที่ 2 ของเดือน มีคณะกรรมการบริหาร 14 คน มีลูกหลาน

ในหมู่บ้านมาช่วยงาน 6 คน ให้สมาชิกกู้ยืมทุกเดือน รวมเดือนละประมาณ 3 แสนบาท ส่วนดอกเบี้ยเงินกู้นั้น ร้อยละ 2 บาทต่อเดือน แต่หากใครมีวินัยทางการเงินดีก็จะลดเหลือร้อยละ 1 บาทต่อเดือน มีการปันผลให้สมาชิกปีล่าสุดร้อยละ 9 บาท มีดอกเบี้ยเงินฝาก ร้อยละ 6 บาทต่อปี

“ตั้งแต่ดำเนินการมายังไม่พบหนี้เสีย เพราะมันเป็นเงินของทุกคน การสร้างกองทุนภายในชุมชนเราต้องสร้างความเชื่อมั่นให้กับสมาชิก ซึ่งต้องใช้ เวลาเป็นเครื่องชี้วัด การตั้งกองทุนให้เกิดขึ้นในชุมชนนั้นต้องยึดหลัก 3 ประการ คือ ต้องรวมกลุ่มกัน เงินกองทุนนั้นต้องมาจากชุมชน ไม่ใช่ตั้งเพื่อรอ ทุนจากภายนอก และสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้” ผู้จัดการธนาคาร หมู่บ้าน กล่าว

• อรุณ กัมปา

นายอรุณ กัมปา สมาชิกธนาคารหมู่บ้านบ้านสระพัง ซึ่งนำที่ดินทำกินของตนเองมาออกโฉนดด้วย

บอกว่า ตนครอบครองที่ดินสาธารณะราว 7 ไร่ ปลูกยางพารา โดยกู้เงินจากธนาคารหมู่บ้าน เพราะที่ดินของตนไม่มีเอกสารสิทธิ์ จึงไม่มีโฉนดไปค้ำประกันแหล่งเงินทุนจากภายนอก ตนเป็นสมาชิกธนาคารหมู่บ้านมา 3 ปีกว่าแล้ว

การทำโหนดให้กับชาวบ้านนั้น เป็นสิ่งที่ดี เพราะจะทำให้ชาวบ้านนำไปค้าประกันเงินกู้กับธนาคารหมู่บ้านได้ สามารถแก้ปัญหาให้กับชาวบ้าน เพราะบางครั้งเวลาต้องการเงินด่วน เช่น เจ็บป่วย หรือเสียค่าเทอมลูก หากคนค้าประกันไม่ได้ ก็อาศัยโหนดข้างด้ายเป็นหลักทรัพย์ค้าประกันไปก่อน

“ผมยื่นคำร้องขอออกโหนดข้างด้ายเพียง 1 เดือน คณะกรรมการก็ดำเนินการให้เสร็จ แต่ผมยังไม่ได้นำโหนดไปขอกู้นะครับ เพราะยังไม่ต้องการใช้เงิน เราก็กักโหนดนี้ไว้ที่บ้านก่อน ผมว่าวิธีการนี้มันเป็นเรื่องที่ดีนะ เพราะมันแสดงถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหมู่บ้าน ซึ่งความไว้นื้อเชื่อใจกันเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด”
สมาชิกธนาคารหมู่บ้าน กล่าวทิ้งท้าย

สวัสดิการชุมชน / องค์กรการเงิน

ที่ผ่านมาชาวบ้านธรรมดาอย่างเราไม่เคยได้รับสวัสดิการอะไรจากรัฐ จะมีก็แต่ 30 บาท รักษาทุกโรค ส่วนคนแก่และคนพิการ กอทั้ง รัฐก็จะช่วย อย่างคนแก่ รัฐให้ 300 บาท ตอนนี้เห็นว่าจะเพิ่มให้ป็นเดือนละ 500 บาท ก็มาคิดว่า คนแก่ก็ เป็นปู่ย่าตายายของเรา คนด้อยโอกาสอื่นๆ ก็เป็นคนในตำบลเรา ทำไมเราไม่ช่วย เหลือกัน ต้องให้รัฐแยกออกไปสงเคราะห์รอรับไม่มีวันจบสิ้น

กองทุนสวัสดิการชาวบ้าน “ร้อยเอ็ด” : ต้นธารแห่งความพอเพียง

สุวัฒน์ คงแป้น

“เรามาคิดว่า ถ้าเกิดจะทำอย่างไรลูกหลานเรียนหนังสือหรือยามต้องการเงินไปลงทุนทำมาหากินก็ไม่มีเงินปวยใครจะช่วย ตอนแก่ใครจะเลี้ยงดู และตอนตายถ้าไม่มีเงินลูกหลานคนอยู่ข้างหลังจะลำบาก”

แม่โพสพ โพธิบุปผา หญิงชาวบ้านธรรมดาแห่งบ้านโนนสะอาด อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด บอกให้ฟังถึงสาเหตุที่ต้องชักชวนชาวบ้านมาร่วมกันตั้งกองทุนสวัสดิการชาวบ้าน และพูดต่ออีกว่า “ที่ผ่านมาชาวบ้านธรรมดาอย่างเราไม่เคยได้รับสวัสดิการอะไรจากรัฐ จะมีก็แค่ 30 บาทรักษาทุกโรค ส่วนคนแก่และคนถูกทอดทิ้ง รัฐก็จะช่วย อย่างคนแก่รัฐให้ 300 บาท ตอนนี่เห็นว่าจะเพิ่มให้เป็นเดือนละ 500 บาท ก็มาคิดว่าคนแก่ก็เป็นปู่ย่าตายายของเรา คนด้อยโอกาสอื่นๆ ก็เป็นคนในตำบลเรา ทำไมเราไม่ช่วยเหลือกัน ต้องให้รัฐแยกออกไปสงเคราะห์หรือรับ ไม่มีวันจบสิ้น”

แกนนำกองทุนสวัสดิการชาวบ้านจังหวัดร้อยเอ็ดเล่าอีกว่า เมื่อก่อนชุมชนก็มีกลุ่มออมทรัพย์ มีกลุ่มแม่บ้าน ฯลฯ ทำกันมาเป็นสิบๆ ปีแล้ว ก็ช่วยเหลือสมาชิกได้ตามสมควร แต่ยังไม่เคยคิดถึงเรื่องการให้สวัสดิการแก่กันตั้งแต่เกิดจนตาย พี่น้องแกนนำชุมชนทั่วประเทศก็มาคิดถึงการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชาวบ้านกันขึ้น

เป็นกองทุนระดับตำบล โดยออกเงินกันเอง ซึ่งมีอยู่หลายแบบ เช่น ออมกันวันละบาท หรือตัดเงินกำไรของกลุ่มออมทรัพย์มาสมทบเป็นกองทุนสวัสดิการให้กับสมาชิก

“ที่ร้อยเอ็ดส่วนใหญ่จะออมกันวันละหนึ่งบาท โดยเงินหนึ่งบาทนำมาจาก การลดรายจ่ายในแต่ละวัน เด็กๆ ก็ออมได้ คนแก่ก็ออมได้ เป็นการฝึกนิสัยการ ประหยัดให้กับตนเอง”

เมื่อถามถึงวิธีการที่จะทำให้ชาวบ้านมาสมัครเป็นสมาชิก แม่โพสพเล่าว่า ในจังหวัดร้อยเอ็ดทำกองทุนสวัสดิการชาวบ้านมาตั้งแต่ปี 2547 แรกๆ ก็มีแม่กับ แม่ทองเพชร ไทยสงค์ “เรา 2 คนจะช่วยกันพูดทุกที่มีโอกาส ใครสงสัยก็ ชวนมาดูงานที่กองทุนของเรา” ก็ตอนลงแขกเกี่ยวข้าวเราก็พูด ไปงานศพ งานบวชเจอคนรู้จักก็พูดให้ฟัง เจอคนในตลาดก็เล่าให้ฟัง

แม่โพสพ โพธิบุปผา เล่าอีกว่า ตอนนี้มีกองทุนสวัสดิการชาวบ้านเกิดขึ้นในจังหวัดร้อยเอ็ด 24 ตำบล แล้ว ในแต่ละตำบล แรกๆ ก็มีสมาชิกเพียง 300-400 ราย จ่ายสวัสดิการให้กับสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย แม้เงิน ที่จ่ายจะไม่มาก เพราะเงินกองทุนเรายังไม่มาก แต่พอชาวบ้านเดือดร้อนเราจ่ายทันที ไม่ต้องลงทะเบียนไม่มี ขั้นตอนเหมือนของราชการ เช่น เวลาสมาชิกเสียชีวิต เราก็ไปมอบสวัสดิการให้ถึงงานศพ แถมยังมีสมาชิก ตามไปอีกหลายคน เจ้าภาพก็รู้สึกประทับใจ เราก็ถือโอกาสเผยแพร่ความรู้เรื่องสวัสดิการในงานศพเสียเลย ขณะที่พูดไปคนไหนคนนั้นก็พูดว่าฉันก็เป็นสมาชิก ผมเป็นสมาชิกรุ่นแรกนะ

แต่ละตำบลจะเปิดรับสมาชิกไม่เหมือนกัน บ้างก็ 6 เดือนเปิดครั้ง บ้างก็ 3 เดือน และด้วยการบริหารที่รวดเร็ว ชาวบ้านได้รับประโยชน์จริงในสิ่งที่เขาไม่เคยได้รับมาก่อน ทำให้สมาชิกเองนั้นแหละเป็นกระบอกเสียงที่ดีของกองทุน ดังนั้นพอเปิดรับสมาชิกรอบใหม่ก็จะมีชาวบ้านเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกกันมาก อย่างที่ตำบลโพนเมืองตอนนี้มีสมาชิกสองพันกว่าคนหรือมากกว่า 70% ของประชากรทั้งตำบล

ไม่เพียงชาวบ้านทำกันตามลำพังเท่านั้นนะ เราได้นำความคิดนี้ไปประสานกับหน่วยงานของราชการไม่ว่าจะเป็น อบต. เทศบาล พัฒนาสังคมและสวัสดิการจังหวัด (พมจ.) ทุกหน่วยงานซึ่งมีงบประมาณสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาสอยู่แล้ว ก็เข้ามาร่วมด้วยในรูปแบบที่ต่างกัน อย่างเช่น พมจ. สมทบให้ตำบลละ 35,000 บาท อบต. บางแห่งสมทบ 100,000 บาทต่อปี เทศบาลตำบลอาจสามารถสมทบ 300,000 บาท และมีอยู่หลาย อบต. ที่นำเงินไปสมัครเป็นสมาชิกให้กับคนแก่ และผู้ถูกทอดทิ้งในตำบล แทนที่จะจ่ายเป็นเบี้ยยังชีพอย่างที่ผ่านมาเพียงอย่างเดียว

แม่โพสพ โพธิบุปผา เล่าอีกว่า ทุกวันนี้ระบบกองทุนสวัสดิการชาวบ้าน ถูกยกระดับเป็นยุทธศาสตร์งานพัฒนาของชาวบ้านระดับจังหวัด โดยทั้ง 24 กองทุน ส่งผู้แทนมาแห่งละ 1 คน เป็นคณะทำงานระดับจังหวัด โดยมี พมจ. การศึกษาออกโรงเรียน กรมการพัฒนาชุมชน เป็นคณะที่ปรึกษาร่วมกันขับเคลื่อนกองทุนสวัสดิการชาวบ้านในจังหวัด โดยเราตั้งเป้าหมายไว้ว่า ในปี 2550 นี้ จะเกิดกองทุนเพิ่มขึ้นอีก 60 กองทุน และจะครบทั้ง 197 ตำบลในปี 2551 หรืออย่างช้าไม่น่าจะเกินปี 2552 โดยจะให้แกนนำตำบลที่สำเร็จแล้วช่วยกันขับเคลื่อน

เมื่อถูกถามว่า ชาวบ้านและสังคมจะได้ประโยชน์อะไรจากกองทุนสวัสดิการ แม่โพสพหญิงเหล็กแห่งนี้อาจสามารถตอบอย่างเชื่อมั่นว่า “เชื่อใหม่ว่า ระบบสวัสดิการสอนให้คนทุกรู้จักประหยัดอดออม เพื่อสร้าง

ทุนให้กับตนเองสร้างสวัสดิการให้กับตนเอง แต่พอนำมารวมกันก็เท่ากับสร้างให้กับผู้อื่นด้วย ต่างคนต่างช่วยเหลือกัน ทุกคนไม่ว่ายากดีมีจนมีศักดิ์ศรีเท่ากัน ไม่มีใครรอรับจากใคร”

การสร้างนิสัยพอเพียงไม่เพียงการออมเงินนะ แต่ยังขยายไปสู่เรื่องอื่นๆ อีกด้วย ทุกวันนี้หลายครอบครัวพอเข้าใจเรื่องความพอเพียง ประหยัด อุดออม ก็ขยายไปปลูกพืชสวนครัวไว้กินเอง หลายชุมชนหันไปดูแลป่า “ดอนปู่ตา” เป็นแหล่งอาหารให้กับชุมชน และทุกตำบลก็ว่าได้ที่เกิดการฟื้นฟูวิถีแห่งวัฒนธรรมดั้งเดิมกลับคืนมาได้ที่น่าอัศจรรย์ เพราะการมารวมตัวกันบนพื้นฐานแห่งความเอื้ออาทรนี้ นำพาซึ่งความเห็นอกเห็นใจกัน คนแก่นำภูมิปัญญามาสอนให้ลูกหลาน หลายหมู่บ้านที่มีการลงแขกเกี่ยวข้าวก็ยังคงรักษาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่ากองทุนสวัสดิการนอกจากจะทำให้พวกเราได้รับสวัสดิการตั้งแต่เกิดจนตายแล้ว ยังก่อให้เกิดผลต่อสังคมอีกมากมาย

ฟังแม่โพสพ โพิงฟูปลาแล้ว ย้อนคิดถึงแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่มีหลักสำคัญอยู่ที่ความพอเพียงพอดี สมเหตุสมผล ความรู้จักแบ่งปันและเอื้ออาทรต่อกัน ก็คงไม่ผิดถ้าจะสรุปว่า “**กองทุนสวัสดิการชาวบ้าน คือต้นธารแห่งความพอเพียง**” เพราะข้อเท็จจริงที่ร้อยเอ็ด และในทุกจังหวัดที่ชาวบ้านร่วมกันทำกองทุนสวัสดิการ แสดงความชัดเจนอยู่ในตัว

แนวคิดของการจัดสวัสดิการ 9

อย่างนั้น ก็มาจากความเป็นจริงของชีวิต มนุษย์ว่า คนเราเกิดมาตั้งแต่เกิดจนกระทั่ง ตายนั่น ควรจะได้รับอะไรบ้าง อะไรที่มีแล้ว และอะไรยังขาดอยู่

กองทุนสวัสดิการตำบลที่บ้านน้ำขาว :
การให้อย่างมีคุณค่ารับอย่างมีศักดิ์ศรี

สุวัฒน์ คงแป้น

ตำบลน้ำขาว อำเภोजะน๊ะ จังหวัดสงขลา เป็นพื้นที่ที่มีชื่อเสียงด้านองค์การการเงินชุมชนมาเป็นเวลานาน ด้วยครูชบ ยอดแก้ว ได้สร้างหลักปรัชญา “กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ แบบพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต” เมื่อ 20 ปีเศษมาแล้ว ซึ่งในระยะหลังได้มีผู้นำไปปฏิบัติ รวมทั้งนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ต่างๆ อย่างกว้างขวางทั่วประเทศ

ปัจจุบันองค์กรชุมชนทั่วประเทศได้ร่วมกันทำ “กองทุนสวัสดิการระดับตำบล” ขึ้น เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในตำบล ซึ่งที่ตำบลน้ำขาวเป็นอีกแห่งหนึ่งที่มีรูปแบบที่น่าสนใจยิ่ง

ครูชบ ยอดแก้ว เล่าว่า วิธีการของ “สวัสดิการวันละบาทที่น้ำขาว” นั้น ต้องเริ่มที่ตัวเองและครอบครัว สมมติว่ามีอยู่ 5 คน ก็ชวนกระปุกไม้ไผ่คนละอันไว้ที่หัวนอน ก่อนนอนให้กราบพระ 3 ครั้ง แล้วนำเงินหนึ่งบาท หยอดกระปุกของใครของมัน ห้ามหยอดแทนกัน เพราะเงินหนึ่งบาทที่หยอดลงไป ต้องมาจากการประหยัดของคนๆ นั้นในวันนั้น โดยทำให้สัจมาเสมออย่าโกหกตัวเอง เช่น ทุกวันใช้เงิน 30 บาท แต่ถ้าจะเข้าเป็นสมาชิกกองทุน ต้องใช้เงินเพียง 29 บาท อีกหนึ่งบาทนำมาออม

พอครบหนึ่งเดือนทุกคนครบครวก็นำเงินออมของตนไปรวมกัน เพื่อตั้งเป็นกลุ่มสวัสดิการระดับตำบล ทำแบบนี้ทุกเดือน จนครบ 6 เดือน จึงนำเงินที่ได้ มาจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นในแต่ละตำบล ต้องมีสมาชิกเริ่มแรกไม่น้อยกว่า 100 ราย จึงจะมีเงินมากพอที่จะนำไปจัดสวัสดิการให้แก่กันได้

ครูชบ บอกว่า กว่าจะมาเป็นกองทุนสวัสดิการตำบลนำข้าวที่สมบูรณ์ได้นั้น ต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ หลายขั้นตอน ด้วยกัน คือ ชวนผู้นำชุมชนในตำบลมานั่งคุยทำความเข้าใจร่วมกัน แขนงนำเหล่านั้นก็จะเป็น กระบอกเสียงไปพูดคุยกับชาวบ้าน ในช่วงนี้ก็ต้องให้กำลังใจชาวบ้านด้วยเช่นกัน ว่าเราต้องตั้งกลุ่มของเรา ขึ้นมาก่อนช่วยเหลือตัวเองกันก่อน โดยต้องสมัครเข้ามาเป็นสมาชิกเอาเงินมากองรวมกัน

“ถ้าเรามีกองทุนของเราแล้ว มีระบบการจัดการที่ดี คนที่ยังไม่ได้ มาเป็นสมาชิก ก็เชื่อถืออยากเข้าร่วม กองทุนของเราก็จะใหญ่ขึ้น ไม่ เพียงคนในตำบลจะเชื่อถือเท่านั้น ถ้าเราได้มีการประสานงานกับ อบต. หรือหน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่น ชวนเขาเข้ามาร่วม เราก็จะมีเงินมากขึ้น หน่วยงานของรัฐอื่นๆ ก็จะมาเข้าร่วม”

“เราต้องประเมินอยู่ตลอดเวลาเราบอกกับสมาชิกทุกคนว่า ต้องมี สัจจะกับตัวเอง นำเงินมาหยอดกระปุกไว้ทุกวัน ถ้าในบ้านมีหลายคน ต้องอย่าหยอดแทนกัน เพราะเราต้องการสร้างวินัย สร้างสัจจะให้เกิดขึ้น พ่อต้องอย่าหยอดแทนลูก แต่ต้องสอนลูกให้มีวินัย พอครบเดือนก็นำมา ฝากไว้ที่กลุ่ม คือ เราและผู้นำทุกคนต้องสังเกตพฤติกรรมเหล่านี้อยู่ตลอดเวลา คือ พฤติกรรมการออมที่บ้าน และการนำมาฝากที่กลุ่ม ทั้งนี้ เพราะ

กองทุนของเราจะมั่นคงหรือไม่ขึ้นอยู่กับสมาชิก ถ้าสมาชิกมี
สัจจะ มีวินัย มีการพัฒนาดีขึ้น ก็แสดงว่า กลุ่มเรามีแนวโน้มจะ
เติบโต” ครูชบกล่าวอย่างเชื่อมั่น

หลังจากที่ดำเนินงานมาครบทุกชั้นตอน แกนนำทั้งหมดก็
ต้องมาประชุมสรุปบทบทวน หากจุดบกพร่องหาจุดแข็ง จุดอ่อน หรือ
จะชวนสมาชิกทั้งหมดมาประชุมใหญ่ โดยการมีส่วนร่วมจากสมาชิกทุกคน

ผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการตำบลน้ำขาวนั้น ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนแรกคือ
ประชาชนในตำบลน้ำขาวทุกคน อาจจะเป็นชาวบ้านที่เป็นสมาชิกองค์กรเครือข่ายงานพัฒนาต่างๆ ทั้งระดับ
หมู่บ้าน ระดับตำบล โดยสมาชิกจะต้องออมเงินหรือลดการใช้จ่ายประจำวันเข้ามาสมทบวันละ 1 บาท รวม
365 บาท / ปี สมาชิกอีกประเภทหนึ่งก็คือ ผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน ตำบล ซึ่งจะต้องสมทบ 400 บาท

สำหรับเงินของกองทุนระดับตำบลนั้นให้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรก 30% สำหรับให้สมาชิกกู้ลงทุน
ให้เกิดผลออกเวย เช่น ทำมาค้าขาย หรือเป็นเงินยืมเพื่อการศึกษาของบุตรหลาน โดยไม่คิดดอกเบี้ย แต่การ
ดำเนินกิจการต้องไม่เอาเปรียบสังคม ไม่ทำลายคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม และผลผลิตที่ได้จากการลงทุน
ที่นำออกขายต้องลดราคาให้ต่ำกว่าท้องตลาด 1 บาท

อีก 50% นำไปจ่ายเป็นสวัสดิการ 9 อย่าง ส่วน 20% ที่เหลือ จะเป็นกองทุนสำรองการบริหารจัดการ

ครูชบ บอกว่า แนวคิดของการจัดสวัสดิการ 9 อย่างนั้น ก็มาจากความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์ว่า คนเราเกิดมาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายนั้น ควรจะได้รับอะไรบ้าง อะไรที่มีแล้ว และอะไรยังขาดอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประชาชนคนธรรมดา ที่ไม่ใช่ราชการ ไม่ใช่ลูกจ้าง พนักงาน บริษัทห้างร้าน จะขาดเหมือนกัน สวัสดิการเกี่ยวกับ

การเกิด ก็จะได้รับทั้งลูกและแม่ ลูกได้ค่าทำขวัญต้อนรับเด็กเกิดใหม่ ส่วนแม่ก็ต้องเสียเงินเสียทองเป็นค่าหมอบ ค่านอนโรงพยาบาล กองทุนก็จ่ายเป็นสวัสดิการให้

สวัสดิการยามแก่ชรา กลุ่มก็จะจ่ายเป็นค่าเลี้ยงดู ให้เป็นรายเดือนจนกระทั่งเสียชีวิต ยามเจ็บไข้ได้ป่วย กองทุนจะจ่ายเป็นสวัสดิการให้เป็นค่าอนรักษที่โรงพยาบาล ส่วนค่ารักษานั้นเข้าโครงการ “30 บาท รักษาได้ทุกโรค” ของราชการที่ดูแลอยู่จะได้เป็นการประหยัดเงินกองทุน เมื่อเสียชีวิตซึ่งเป็นเรื่องอนิจจัง ไม่มีใครหนีพ้น แม้ผู้ที่เป็นสมาชิกกองทุนไม่ได้รับด้วยตนเอง แต่ลูกหลานได้รับค่าทำศพ

นอกจากนี้ยังมีสวัสดิการผู้ด้อยโอกาส ซึ่งเป็นเรื่องของการเอื้ออาทรต่อผู้ด้อยโอกาสในตำบล เช่น คนพิการ เด็กถูกทอดทิ้ง ฯลฯ โดยกองทุนจะจ่ายสวัสดิการให้ 365 บาท ฝากเข้ากองทุนสวัสดิการ ทำให้ผู้ด้อยโอกาสเป็นสมาชิกกองทุนและได้รับสวัสดิการอื่นๆ เช่น สมาชิกกองทุนทุกๆ ไป

หากสมาชิกกู้เงินจากกองทุน โดยกู้มาแล้วไม่น้อยกว่า 365 วัน เมื่อสมาชิกเสียชีวิต กองทุนจะจ่ายเงินกู้แทนสมาชิก แต่ไม่เกินวงเงิน 30,000 บาท รวมทั้ง กองทุนจะจ่ายเงินสวัสดิการคืนให้เท่ากับ 50% ของเงินที่สมาชิกสมทบมาทั้งหมดแต่ไม่เกิน 15,000 บาท โดยจ่ายให้กับผู้รับประโยชน์ที่ระบุไว้ในสมัครสมาชิกกองทุน

กองทุนสวัสดิการตำบลน้ำขาว จึงเป็นกรณีศึกษาและทิศทางสำคัญของการจัดการกองทุน โดยภาคประชาชน ซึ่งปัจจุบันไม่เพียงเกิดขึ้นที่ตำบลน้ำขาวเท่านั้น แต่ยังขยายไปยังตำบลอื่นๆ ทั่วจังหวัดสงขลา โดยครูชบบอกว่า มีแผนจะขยายให้ทั่วจังหวัดสงขลาภายในปี 2552

กองทุนสวัสดิการตำบลจึงเป็นทิศทางการจัดสวัสดิการภาคประชาชน ที่จะเป็นหลักประกันในชีวิตให้กับคนส่วนใหญ่ 50 ล้านคน ที่เข้าไม่ถึงบริการของรัฐ เป็นการให้อย่างมีคุณค่าและรับอย่างมีศักดิ์ศรีของคนรากหญ้าในสังคม

“ การสร้างกองทุนชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีแหล่งเงินทุน
ของตนเองเป็นการแก้ไขปัญหานี้สินโดยใช้กระบวนการ
กลุ่มให้คนเข้ามาอมและมาทำงานร่วมกัน การนำเงิน
มาอมทำให้เกิดการพบปะกันทุกเดือนทำให้เกิดการ
แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ”

กลุ่มออมทรัพย์คลองเปี้ยว รากฐานของการสร้างความมั่นคงของชีวิตและชุมชน

“**กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยว**” เป็นตัวอย่างหรือเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนในด้านการจัดสวัสดิการ ชาวบ้านมีการจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย สร้างหลักประกันและความมั่นคงให้กับสมาชิก ทั้งทางด้านการประกอบอาชีพ สุขภาพ สาธารณประโยชน์ และเสียชีวิต เป็นการจัดสวัสดิการที่มีฐานมาจากการทำกลุ่มออมทรัพย์ระดับตำบล ที่มีการนำผลกำไรที่ได้มาจัดสรรเป็นกองทุนสวัสดิการ มีกองทุนช่วยเหลือสมาชิกทั้งหมด 13 กองทุน เงินกองทุนเพื่อจัดสวัสดิการ 6,530,232 บาท ช่วยเหลือสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย นอกจากนี้ยังมีการประสานงานกับ อบต. ให้การสนับสนุนการจัดสวัสดิการของชาวบ้าน เพื่อนำไปสู่สวัสดิการ ชาวบ้านที่ยั่งยืน อีกทั้งยังมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนร่วมกับ “*เครือข่ายกองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา*” ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างตำบลต่างๆ และการระดมทุนร่วมกันเพื่อให้สามารถจัดสวัสดิการที่มีความหลากหลายครอบคลุมอย่างกว้างขวาง

สภาพพื้นที่ของตำบลคลองเปี้ยว ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้หลักของชาวบ้าน แต่ทำให้การพึ่งตนเองของชาวบ้านน้อยลง เนื่องจากใช้ที่ดินเพื่อการปลูกยางอย่างเดียว วิถีชีวิตของคนในตำบลเริ่มเปลี่ยนไป ชีวิตต้องใช้จ่ายเงินเป็นฐานในการดำรงชีวิตเนื่องจากต้องซื้อทุกอย่างในครอบครัวตั้งแต่เข้าจนเข้าที่นอน ชาวบ้านเริ่มมีหนี้สิน กู้ยืมเงินจาก ธกส. นายทุน เพื่อมาเป็นทุนในการ

ทำมาหากิน จำนวนหนี้สินและดอกเบี้ยเพิ่มพูน
ขึ้นทุกวัน คนในชุมชนจึงเริ่มค้นหาหนทางออก
จากวงจรหนี้สิน โดยมีแกนนำคือ ลุงอัมพร
ด้วงปาน เป็นแกนนำคนสำคัญ ในการทำให้การ
แก้ไข้ปัญหาของชุมชนด้วยการตั้งกลุ่ม
ออมทรัพย์ จนกระทั่งเกิดการขยายอย่างกว้าง
ขวางทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับตำบล และมึ
การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระดับจังหวัด

หากย้อนมองกลับไปดูจุดเริ่มต้นของการ
จัดสวัสดิการของกลุ่มออมทรัพย์คลองเปี้ยะ เริ่ม
ก่อตั้งเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2523 โดยการส่งเสริม
จากสำนักงานพัฒนาชุมชน การจัดตั้งกลุ่มออม
ทรัพย์เป้าหมายที่สำคัญคือ การสร้างกองทุน
ชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีแหล่งเงินทุนของตนเอง
เป็นการแก้ไขปัญหาหนี้สินโดยใช้กระบวนการ
กลุ่มให้คนเข้ามาออมและมาทำงานร่วมกัน
การนำเงินมาออมทำให้เกิดการพบปะกัน
ทุกเดือน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ใน

เรื่องต่างๆ จำนวนสมาชิกแรกตั้ง 51 คน เงินทุนจำนวน 2,850 บาท มีการเลือกคณะกรรมการขึ้นมาบริหารจัดการกองทุน เงินออมจากสมาชิกลำมาเป็นกองทุนหมุนเวียนให้สมาชิกกู้ยืม และนำดอกผลที่ได้มาปันผลคืนสมาชิก เมื่อกองทุนขยายใหญ่ขึ้นมีการจัดสรรเป็นกองทุนต่างๆ เพื่อจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์คลองเปี้ยะดำเนินการเข้าสู่ปีที่ 25 มีจำนวนสมาชิก 7,639 คน (จากหลายตำบล เช่น ต.นาหว้า ต.ป่าชิง ต.ทุ่งหวัง) มีจำนวนเงินทุน 135,191,544 บาท มีเงินกองทุนเพื่อจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย

การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการจากกลุ่มออมทรัพย์บ้านคลองเปี้ยะ ที่มีการเชื่อมโยงหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลซึ่งมีทั้งหมด 11 หมู่บ้านเป็นกลุ่มออมทรัพย์ระดับตำบล การดำเนินการย่างเข้าสู่ปีที่ 19 กลุ่มยังมีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและขยายจากการออมทรัพย์เพื่อให้สมาชิกกู้ยืมทุนใช้ในการประกอบอาชีพหรือใช้จ่ายในกรณีฉุกเฉิน (คิดดอกเบี้ยในอัตรา 1.20 บาท / เดือน หรือร้อยละ 14.40 บาท / ปี) มาสู่การจัดสวัสดิการ ช่วยเหลือสมาชิกอย่างมีความหลากหลายและสอดคล้องกับสภาพของชุมชน

สถานะการจัดสวัสดิการชาวบ้านของกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปียง:

การจัดสวัสดิการของกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปียง เป็นการจัดสวัสดิการโดยใช้ผลกำไรที่ได้จากการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์มีการจัดสรรงบประมาณเพื่อมาตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการเพื่อให้การช่วยเหลือสมาชิก โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการครั้งแรกเมื่อประมาณเดือนตุลาคม 2524 คือกองทุนฌาปนกิจช่วยเหลือสมาชิกผู้เสียชีวิต เมื่อก่อนการช่วยเหลืองานศพได้รับเงินช่วยเหลือจากเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ ได้รับคนละ 500 บาท ในปัจจุบันมีการจัดสรรเงินเพื่อจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก ได้ประมาณปีละ 1.5 ล้านบาท มีกองทุนเพื่อนำมาจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกโดยกองทุนสวัสดิการจำนวนทั้งหมด 13 กองทุน มีจำนวนเงินกองทุน 6,530,232 บาท

ใช้เงินกองทุนสร้างสิ่งแวดล้อมเพื่อลูกหลาน

ปัจจุบันยังมีการขยายกองทุนออกออกไปอีก เช่น กองทุนเพื่อสุขภาพ กองทุนค่าภาษีบำรุงท้องที่ และที่น่าสนใจอย่างยิ่ง คือ กองทุนรักษาสีสิ่งแวดล้อมโดยการปลูกต้นไม้ไว้ให้ลูก

น้ำอัมพร ดวงปาน เล่าที่มาที่ไปและเหตุผลที่พ่อ-แม่ ต้องออกมาปลูกต้นไม้ไว้ให้ลูกว่า แต่ไหนแต่ไรมา เวลาเราจะสร้างบ้าน หรือจะทำเครื่องใช้ไม้สอย วัสดุทุกอย่างจะหาได้จากสวนหลังบ้าน หรือจากป่าชุมชน ใกล้บ้าน เช่น นำหวายมาทำของใช้ในบ้าน ต้นตะเคียน ต้นหลุมพอ ที่ใช้สร้างบ้านก็มีในที่ดินของตนเอง ไม่รู้สึกเดือดร้อนอะไร

แต่ต่อมาในระยะหลังรัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนให้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว ต้นไม้ที่มีอยู่อย่างหลากหลายและเคยได้ใช้สอย ก็ถูกเปลี่ยนเป็นสวนยาง สวนผลไม้มันไม่มีไม้ใช้สอยเหลืออยู่อย่างในอดีต เวลามีความจำเป็นต้องใช้ไม้สร้างบ้าน ก็ต้องไปหาจากป่าสงวน ซึ่งผิดกฎหมาย หรือไม่ก็ต้องไปซื้อจากร้านค้าไม้

สาเหตุข้างต้นไม่เพียงทำให้ไม่มีไม้เพื่อสร้างบ้านและเพื่อใช้สอยเท่านั้น ยังทำให้ธรรมชาติเปลี่ยนแปลงขาดความสมดุล ฝนไม่ตกตามฤดูกาล นั่นคือ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสูญเสียไป

จึงมาคิดว่าจะทำอย่างไรที่จะแก้ปัญหาได้ทั้ง 2 อย่างคือ ลูกหลานก็มีไม้ไว้สร้างบ้านและธรรมชาติกลับคืนมา หลังจากที่พูดคุยกับเพื่อนบ้านแล้ว ก็เลยจัดทำโครงการ “ปลูกไม้ไว้ให้ลูก” ขึ้น

นำอัมพร เล่าอีกว่า พอคิดได้แล้วก็พยายามที่จะไปพูดคุยขยายแนวคิดให้เพื่อนบ้านฟัง หลายคนบ่นว่า ปลูกไม้ตะเคียนทอง ไม้หลุมพอกก็ดีอยู่ แต่อีกเมื่อไหร่ถึงจะได้ใช้ไม่ตายไปก่อนหรือ? พอได้ฟังอย่างนี้ก็เกิดความคิดว่าเราไม่ได้ปลูกไว้ใช้เอง แต่เป็นการปลูกต้นไม้ไว้ให้ลูกหลาน แม้จะใช้เวลานานกว่าจะได้ผลแต่ถ้าไม่ปลูกตั้งแต่วันนี้ ลูกหลานคนรุ่นหลังที่เกิดมาจะยิ่งยากลำบาก

แกนนำกลุ่มออมทรัพย์คลองเปี้ยะบอกอีกว่า เพื่อให้ความคิดถูกขยายออกไป ตนจะพูดคุยให้ชาวบ้านฟังทุกที่ที่มีคนไม่ว่าจะเป็นในงานศพ งานแต่งงานบวช พบใครตรงไหนพูดตรงนั้นก็มีคนสนใจมากขึ้น

ใครสนใจก็ชวนกันทำเลย ปลูกง่ายๆ ว่าใครคิดได้ก่อนก็ลงมือปลูกก่อน ไม่มีกฎเกณฑ์อะไรตายตัว แต่ถ้าขาดกล้าไม้ทางกลุ่มก็จะหาให้ หรือบางคนก็

หาจากธรรมชาติเพราะบ้านเราพันธุ์ไม้หลายอย่าง ยังพอมีเหลือให้อนุรักษ์ ซึ่งไม้ที่เน้นก็จะเป็นไม้เพื่อการสร้างบ้าน เช่น สะเดา ตะเคียนทอง จำปาเขา ฯลฯ แต่ถ้าใครมีไม้อย่างอื่นก็ไม่ว่ากัน

นำอัมพร เล่าว่า โครงการปลูกต้นไม้ไว้ให้ลูก เราทำกันมาตั้งแต่ปี 2548 ซึ่งตอนแรกเราเน้นที่ผู้สูงอายุ แต่ระยะหลังขยายไปสู่คนรุ่นพ่อรุ่นแม่ ตอนนี้มีสมาชิก 23 ครอบครัว และทำการปลูกต้นไม้โครงการแรกครบแล้ว 5,000 ต้น ตามที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้

เหตุผลสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เริ่มจากผู้สูงอายุก็คือ ผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่เคยสัมผัสกับความสมบูรณ์ของธรรมชาติในอดีต มีภูมิปัญญาและความรู้ด้านป่าไม้และการจัดการสวนสมรม อีกทั้งเป็นที่เคารพเชื่อถือของลูกหลาน คนเหล่านี้ก็จะเป็นครูอย่างดีให้กับคนในชุมชนได้มาร่วมกันสรรสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับชุมชน

“สถานที่ปลูกเราเน้นปลูกในที่ดินของตนเอง ครอบครัพละไม่ต่ำกว่า 50 ต้น นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้มีการปลูกในที่สาธารณะของหมู่บ้านอีกด้วย อย่างที่คลองเปี้ยะปลูกในวัด 300 ต้น และในป่าช้าอีก 200 ต้น เพื่อประโยชน์ร่วมกันทั้งชุมชน”

“หลายคนมักจะบอกว่า ไม่มีเนื้อที่สำหรับปลูกต้นไม้ เราก็ต้องทำให้เขาดูหรือชวนไปดูในสวนของเราอย่างในสวนของน้ำ (สวนอัมพร) มีไม้ผลถึง 15 ชนิด ไม้เนื้อแข็งต่างๆ ไม่ต่ำกว่า 500 ต้น ไม้ล้มลุกประเภทพืชสวนครัวอีกมากมาย ยังมีเปิด 30 ตัว วัช 3 ตัว หนุ่อีกหลายตัว มีสระเลี้ยงปลา ซึ่งอยู่ปนๆ กันไป รับรองว่าถ้าลุงถูกขังอยู่ในสวน 20 ปี ก็มีชีวิตอยู่ได้อย่างสบาย” นำอัมพรพูด

นอกจากนี้บางคนยังปลูกในสวนยาง โดยปลูกแซมระหว่างแถว จึงเชื่อมั่นว่าอีก 3 - 4 ปีข้างหน้าตำบลคลองเปื่อยจะปลูกต้นไม้ไว้ให้ลูกกันครบทุกบ้าน และในอีก 50 ปีข้างหน้าเราหวังว่าคลองเปื่อยจะเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่ ไม้พื้นบ้านที่มีค่าที่กำลังจะสูญพันธุ์ไป ก็จะกลับมาอีกครั้ง และเมื่อครบ 50 ปีใครจะตัดไม้ไปทำประโยชน์ก็ยอมทำได้ แต่ต้องมีการปลูกทดแทน

น้ำอัมพรให้แง่คิดอีกว่า การปลูกต้นไม้ไว้ให้ลูกหลานนี้ ไม่เพียงลูกหลานจะมีไม้ใช้สอยในอนาคตเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างนิสัยรักต้นไม้ให้กับชาวบ้าน ชวนชาวบ้านมาช่วยกันดูแลสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติรอบตัวเมื่อทำไปเรื่อยๆ ผู้ปลูกก็จะเกิดความคิดเพิ่มเติมสวนที่ถูกทอดทิ้งมานานก็จะได้รับการดูแล เช่น ต่อยอดไปปลูกพืชชนิดอื่นๆ ทั้งไม้ผล ผักสวนครัวตลอดจนการเลี้ยงสัตว์เป็นอาหาร ทำให้สวนที่ว่างเปล่ากลายเป็นแหล่งอาหารสร้างชีวิตที่พอเพียงได้อีกด้วย

ส่วนเงินที่นำมาอุดหนุนนั้นจะนำเงินจากกลุ่มออมทรัพย์มาตั้งเป็นกองทุนเรียกว่า “กองทุนส่งเสริมการปลูกต้นไม้” เบื้องต้นจัดสรรมา 180,000 บาท โดย 120,000 บาทสำหรับเป็นค่าพันธุ์ไม้และค่าปลูก ค่าพันธุ์ไม้ต้นละ 10 บาท และค่าปลูกต้นละ 10 บาท อีก 50,000 บาท เป็นค่าดูแลรักษาโดยจ่ายให้สมาชิกในการดูแลรักษา ต้นละ 3 บาทต่อเดือน

เงินกองทุนที่จัดสรรไว้เพื่อดูแลรักษาต้นไม้จำนวน 50,000 บาท นั้น ยังได้แบ่งออกมาจำนวนหนึ่งไปฝากไว้ในกลุ่มออมทรัพย์ พร้อมกับมีการหาเงินเพิ่มเติมเรื่อยๆ เพื่อเป็นกองทุนสำรองหมุนเวียนสำหรับการปลูกต้นไม้รุ่นต่อไป ซึ่งวันที่ 27 มกราคม 2550 มีการเปิดอบรมสมาชิกเก่า และผู้ที่สนใจเข้าร่วมโครงการอีก 100 คน จึงพอจะเห็นแนวโน้มได้ว่า ตำบลคลองเปียงจะมีกองทุนเพื่อการปลูกต้นไม้ที่เติบโตขึ้นเรื่อยๆ ไปพร้อมๆ กับจำนวนสมาชิกที่เพิ่มมากขึ้นเป็นเงาตามตัว เพื่อก้าวไปสู่ชุมชนสีเขียวอย่างยั่งยืน

ด้านบริหารจัดการนั้นก็ไม่มียุ่งยากอะไร โดยสมาชิกเลือกกรรมการขึ้นมา 7 คน ทำหน้าที่สนับสนุนให้กับสมาชิกไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์อะไรมาก กรรมการก็มีหน้าที่ลงพื้นที่เยี่ยมและให้คำแนะนำแก่สมาชิก เป็นกำลังใจให้และบางครั้งก็ห่อข้าวไปกินกับสมาชิกในสวน

ราษฎรร่วม - รัฐหนุนสร้างทุนให้กับแผ่นดิน

นำอัมพรให้แง่คิดว่าทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายอย่างต่อเนื่องและอยู่ในขั้นวิกฤต เรื่องสิ่งแวดล้อมจึงเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมไทยและของโลก เป็นปัญหาที่ทุกคนควรตระหนักและร่วมกันดูแล โดยเริ่มจากชุมชนท้องถิ่นของเราเอง ทุกวันนี้ประเทศไทยต้องเสียเงินจำนวนมากเพื่อดูแลสิ่งแวดล้อม แต่หากเดินไม่

ถูกทางก็绝不会เกิดประโยชน์อะไร ทางออกจึงเห็นว่าชุมชนต้องลุกขึ้นมาจัดการสิ่งแวดล้อมของตนเองซึ่งทำได้หลายวิธี อย่างที่คลองเปี๊ยะเริ่มด้วยโครงการปลูกต้นไม้ไว้ให้ลูก โดยชุมชนออกทุนและจัดการกันเอง แล้วพัฒนาไปเรื่อยๆ

แต่เมื่อชุมชนทำได้แล้วหากรัฐเข้ามาสนับสนุน ในด้านต่างๆ ทั้งเงินและเทคนิคความรู้ เชื่อว่าสภาพแวดล้อมจะฟื้นกลับมาอีกครั้ง เป็นธรรมชาติที่ชุมชนท้องถิ่นรัก ห่วงแหน และภูมิใจที่จะรักษาให้คงอยู่ตลอดไป ทั้งรัฐและสังคมก็จะได้ประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืน

“ ผมไม่รู้หรอกว่าหลังจากฟันป่ามาแล้ว
ป่าให้สวัสดิการอย่างไร รู้แต่ว่า ผมมีอาหาร
การกินที่สมบูรณ์ขึ้น และมีรายได้จากป่ามากมาย
ในแต่ละปี ”

พื้นที่ป่าถูกวางเป็นแหล่งอาหารชุมชน จัดสวัสดิการ ดูแลกันยามทุกข์ยาก

ประพันธ์ สีดำ

ปีนี้น้ำฝนมาเร็วกว่าปรกติ จนผืนแผ่นดินอีสานกลับมาเขียวชะอุ่มต้นไม้ใบหญ้า เห็ดหลากหลายชนิด พืชผักต่างๆ แมลงตัวเล็กตัวใหญ่ และดอกไม้ป่าหลากสีสัน ต่างออกดอกชูช่อรับแสงแดด สายลม และน้ำฝนจนเต็มกำลัง รวมถึงสายธาราน้อยใหญ่ไหลระรินให้สัตว์ป่าได้ดื่มกิน หน้าฝนช่างเป็นช่วงที่พงไพรได้แสดงออกให้เห็นถึงศักยภาพของความอุดมสมบูรณ์อย่างเต็มที่ สิ่งเหล่านี้คือ แหล่งอาหารแห่งพงไพร ที่ได้เลี้ยงชีวิตชาวตำบลบ้านโคก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

“แต่ก่อนหน้านี้อะว่าแต่อาหารธรรมชาติเลย ตำบลบ้านโคกไม่มีแม่แต่น้ำจะทำนาปลูกข้าว เดือดร้อนกันทั่วหน้า คนวัยทำงานต้องรอนแรมออกไปขายแรงยังต่างถิ่น แลกกับเงินเพื่อซื้อข้าวสารมาประทังชีวิตในครอบครัว”

ย้อนกลับไปในอดีตพื้นที่ป่าถูกวางมีจำนวนกว่า 30,000 ไร่ เมื่อก่อนจะเป็นพื้นที่หลบซ่อนของสหายและเป็นที่พักค้างแรมและเป็นเส้นทางผ่านของกองคาราวานวัวควาย ที่นายฮ้อยได้ด่อนไปขายยังเมืองหลวง จึงไม่มีใครกล้าเข้าไปใช้ประโยชน์ ทำให้มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมเต็มป่า จนเกิดความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่า

และมีสายธารน้ำไหลและน้ำซับตลอดทั้งปี เหมาะแก่การเพาะปลูกของชาวบ้าน **นายมาย ชาลือ** ประธานกลุ่ม
สมุนไพรมันบ้าน ตำบลบ้านโคก ย้อนรอยอดีตให้ฟัง

ปิดตำนานความอุดมสมบูรณ์

กว่ายี่สิบปี ป่าภูขวางมีพื้นที่ลดน้อยลงจนเหลือเพียง 13,000 ไร่ และมีสภาพที่เสื่อมโทรม ดูแห้งแล้ง
โดยมีปัจจัยมาจากหลายสาเหตุด้วยกัน ทั้งการเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างไม่ระมัดระวัง เปิดพื้นที่ทำกิน หรือ
ตัดไม้มาสร้างบ้านเรือน แต่ที่หนักไปกว่านั้น เมื่อรัฐบาลมีนโยบายการสัมปทานป่าต้นไม้ใหญ่ๆ ทั่วป่าจึงถูก
โค่นล้ม ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์จึงกลายเป็นเพียงป่าละเมาะ ไม่มีต้นไม้ใหญ่ให้ความชุ่มชื้นอีกต่อไป

เมื่อหมดความอุดมสมบูรณ์ปัญหาที่ตามมา เช่น การเกิดไฟป่าใน
ช่วงหน้าแล้ง สัตว์ป่าสูญหาย ไม่มีอาหารอีกต่อไป จนเกิดปัญหาความ
ขัดแย้งกันเองของชาวบ้าน มีการแบ่งพรรคพวกออกเป็นสองฝ่าย คือ พวกที่
ต้องการยึดเอาผืนป่ามาเป็นของตนเองและพวกที่ต้องการอนุรักษ์ป่า

นายบุญมี สุพร กรรมการป่าชุมชนภูขวาง กล่าวเสริมว่า หาก
ปล่อยให้ปัญหายังคงเรื้อรังอยู่เช่นนี้ ย่อมไม่เป็นผลดีกับทุกฝ่าย ดังนั้นการ
เปิดเวทีประชาคมเพื่อหาทางออกของปัญหาและผลที่จะได้รับหลังการ
ฟื้นฟูป่าภูขวาง ดังนั้นการอนุรักษ์ป่าจึงเริ่มเกิดจากความตั้งใจของชาวบ้าน
และตั้งเป็น “ป่าชุมชนภูขวาง” ขึ้นในปี 2542 มีกิจกรรมทำร่วมกันอย่าง
หลากหลายทั้ง การทำแนวกันไฟ การทำฝายแม้ว เพื่อการผันน้ำเข้าที่นา

ของชาวบ้านและเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง การปลูกป่าเสริมเพื่อทดแทนต้นไม้ที่ถูกตัดไป เช่น ตะแบก ประดู่ และไม้ผลกินได้ ฯลฯ

ชาวบ้านรู้ว่าหากป่าฟื้นขึ้นมา ทุกคนก็จะหวังกอบโกยผลประโยชน์จากป่าเพียงอย่างเดียว จึงได้มีกฎระเบียบในการอนุรักษ์ป่าควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์ร่วมกันรวมถึงแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน เรียกว่า คณะกรรมการ 69 ที่มาจากแต่ละหมู่บ้าน ส่วนกฎข้อบังคับ คณะกรรมการมีความเห็นว่าต้องห้ามล่าสัตว์หรือเผาป่า รวมถึงการลักลอบตัดต้นไม้ หรือแผ้วถางยึดครองที่ดินทำกิน ดังนั้นเพื่อป้องกันการลักลอบจึงจำเป็นต้องมีแนวเขตป่าชุมชน ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่า ชาวบ้านสามารถเข้าไปหาของป่าได้ เพื่อเป็นการสร้างรายได้ ลดรายจ่ายในครอบครัว เช่น เห็ด พืชผัก พืชสมุนไพร รวมไปถึงต้นไม้ที่ตายแล้ว เพื่อนำมาทำฟืน

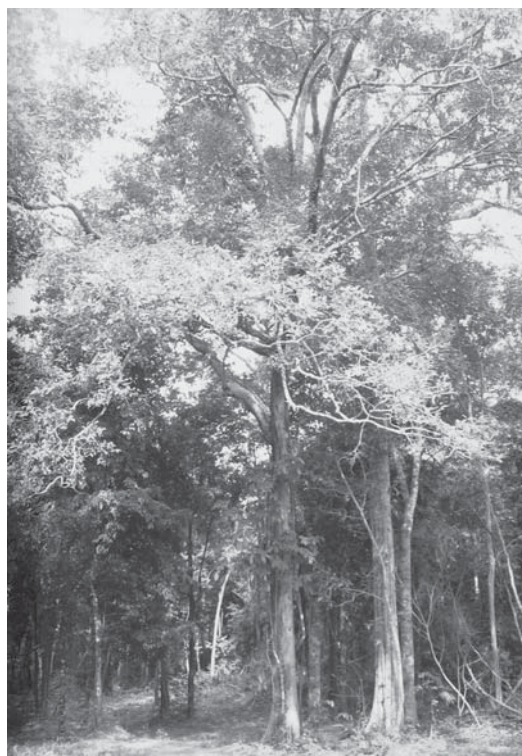
“ผมไม่รู้หรือว่าหลังจากฟื้นป่ามาแล้ว ป่าให้สวัสดิการอย่างไร รู้แต่ว่า ผมมีอาหารการกินที่สมบูรณ์ขึ้น และมีรายได้จากป่ามากมายในแต่ละปี อย่างปีนี้ผมเก็บเห็ดเก็บผักไปขายในตลาด มีรายได้กว่า 5,000 บาท / เดือน นี่ยังไม่นับรวมกับที่ไปจับกบ จับเขียด ส่วนมันก็มีเยอะ ทั้งมันน้ำ มันนาก กลอย ฯลฯ อาหารจำพวกนี้มี เยอะมาก หากไม่ซื้อก็จ้ะจ้ะมีเงินใช้ ส่วนเรื่องอาหารแทบทุก 3 เวลาจะได้จากป่าชุมชน”

เชื่อมโยงการอนุรักษ์ป่าควบคู่การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน

นายประเสริฐ แก้วดี บอกว่า ป่าชุมชนเป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งของการดูแลเกี่ยวคู่กัน เราอยากดูแลกันมากกว่านี้ และในเมื่อเรามีป่าที่เป็นแหล่งอาหารแล้ว ชาวบ้านจึงคิดกันว่า หากมีการดูแลกันตั้งแต่เกิดจนตาย

น่าจะเป็นก้าวที่สำคัญยิ่ง จังหวะนั่นเอง เมื่อปี 2549 ได้มีสภาองค์กรชุมชนจังหวัดมุกดาหารมาให้ความรู้เรื่องการจัดสวัสดิการชุมชน และเห็นว่ากองทุนฯ จะเป็นการดูแลกันได้ อย่างยั่งยืน จึงชักชวนกันเดินสายสะสมความรู้จากเวทีการจัดสวัสดิการชุมชน

กองทุนสวัสดิการชุมชนเป็นความตั้งใจของชาวบ้าน ที่อยากจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และอยากฟื้นความสัมพันธ์ในอดีตให้กลับคืนมา จึงได้ชักชวนแกนนำป่าชุมชนและแกนนำจากกลุ่มองค์กรทั้ง 33 กลุ่ม มาร่วมหารือ ต่อมาจึงได้ก่อตั้งเป็น “กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลบ้านโคก” ขึ้น เมื่อเดือนเมษายน 2549 เพื่อเป็นการช่วยเหลือกันตั้งแต่เกิดจนตาย

กองทุนสวัสดิการชุมชน ยังได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก การศึกษาออกโรงเรียน ครูอาจารย์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พัฒนาชุมชน ภาศพัฒนา ส่วนการจัดสวัสดิการมีหลายรูปแบบ ซึ่งการเข้าร่วมเป็นสมาชิกต้องนำเงินมาออมร่วมกันคนละหนึ่งบาท / วัน เพื่อเป็นกองทุนกลาง โดยในระยะแรกการตั้งกองทุนฯ มีสมาชิก 120 คน แต่งตั้งคณะกรรมการที่มาจากกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่ผ่านการรับรองสถานภาพองค์กรชุมชนจำนวน 33 กลุ่มๆ ละ 1 คน

เพื่อจัดสวัสดิการร่วมกัน จึงได้รับสมัครสมาชิกแรกเข้าคนละ 20 บาท จ่ายเงินออมสัจจะวันละ 1 บาท แบ่งการจ่ายออกเป็น 3 ลักษณะ คือจ่ายเป็นรายเดือนๆ ละ 30 บาท รายหกเดือนๆ ละ 180 บาท และสุดท้ายรายปีๆ ละ 365 บาท ซึ่งสมาชิกสามารถเลือกจ่ายตามสมัครใจ เมื่อเป็นสมาชิกแล้วต้องเสียค่าบำรุงประจำปีคนละ 20 บาท / ปี

เพื่อให้กองทุนเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ จึงได้จัดสรรกองทุนสวัสดิการวันละบาท แบ่งเป็น 3 ส่วนด้วยกันคือ การลงทุนธุรกิจชุมชน / วิสาหกิจชุมชน 30% กองทุนกลาง 20% และสำหรับจัดสวัสดิการตั้งแต่เกิดจนตาย 50%

เมื่อกองทุนเกิดความเข้มแข็งแล้วทางกองทุนฯ จึงได้จัดสวัสดิการให้กับสมาชิก ดังนี้ สวัสดิการเกิดรับขวัญบุตร 500 บาท จ่ายเป็นค่าพยาบาลให้ผู้เป็นแม่ 500 บาท สวัสดิการคนแก่ขึ้นอยู่ตามเกณฑ์การเป็นสมาชิก เมื่ออายุครบ 60 ปี สวัสดิการป่วย นอนโรงพยาบาลคืนละ 100 บาท ไม่เกิน 10 คืน / ปี สวัสดิการตาย ออมครบ 6 เดือน จะได้สวัสดิการตามกฎระเบียบ นอกจากนี้ในแต่ละปีจะมีเงินให้กู้ยืมเงินเพื่อลงทุน เพื่อการศึกษา ผู้ด้อยโอกาสและผู้ยากไร้ ส่วนการจัดสวัสดิการให้แก่คนทำงาน จ่ายให้คนละ 100 บาท / ครั้ง ฝากให้เป็นเงินออมสัจจะกับกองทุนเดือนละ 30 บาท ปัจจุบันกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลบ้านโคกได้มีแนวคิดที่จะขยายกองทุนให้ครอบคลุมคนทั้งตำบล เพื่อให้ชาวบ้านได้รับสวัสดิการอย่างเท่าเทียมกัน

ปัจจุบันกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลบ้านโคกถูกวางให้เป็นหนึ่งใน 14 ตำบล นำร่องในการจัดสวัสดิการชุมชนจังหวัดมุกดาหาร เพื่อไปกระตุ้นให้เกิดการขยายกองทุนสวัสดิการให้ครบ 52 ตำบล ทั้งนี้ยังจะเป็นการพัฒนาระบบกองทุนสวัสดิการชุมชนแนวใหม่ ระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และรัฐส่วนกลางได้อย่างยั่งยืน

พื้นที่ชุมชนท้องถิ่น

“วันนี้ทุกชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำวาง ไม่ว่าจะเป็นชาวกลุ่มคนบนดอย มีพันธกิจร่วมกันในการดูแลแม่น้ำวางและทรัพยากรให้คงอยู่ มีใช้เพื่อพวกเราที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันเท่านั้น แต่เรากำลังให้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษของเราเข้าไปจัดการ และเพื่อสืบต่อให้ลูกหลาน

ภูมิความรู้ท้องถิ่น สุ่การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำแม่วาง

สุวัฒน์ คงแป้น

ลุ่มน้ำแม่วาง เป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำปิง มีความยาว 73 กิโลเมตร ไหลผ่าน 3 อำเภอของจังหวัด เชียงใหม่ คือ แม่วาง สันป่าตอง และดอยหล่อ กินอาณาบริเวณประมาณ 500 ตารางกิโลเมตร หรือ 312,500 ไร่ โดยแบ่งเป็น 2 ส่วน ตามสภาพภูมิศาสตร์ คือ แม่วางตอนบน ตั้งแต่ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วางขึ้นไป พื้นส่วนใหญ่เป็นป่าที่สมบูรณ์ เช่น ป่าดิบเขา ป่าดิบผสม ป่าสน มีลำน้ำสาขาแยกย่อยหลายสาย

บริเวณนี้จะเป็นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ประมาณ 8 หมู่บ้าน และชาวกระเหรี่ยง (ปะกาเกอญอ) รวมทั้ง 2 ชาติพันธุ์ประมาณ 46 ชุมชน ทั้งหมดอยู่ในอำเภอแม่วาง

ส่วนลุ่มน้ำวางตอนล่างจะเป็นที่ราบ เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของคนพื้นราบ ประมาณ 70 กว่าชุมชน จาก 3 อำเภอดังกล่าว โดยคนพื้นราบ จะประกอบอาชีพเพาะปลูกพืช 2-3 ครั้งต่อปี เช่น ทำนา หัวหอมใหญ่ ถั่วเหลือง ลำไย เป็นต้น

ในอดีตชาวชนเผ่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวม้ง มีอาชีพทำไร่หมุนเวียน มีการปลูกฝิ่น โครงการหลวง จึงได้เข้าไปส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กระหล่ำ แครอท ผักกาดหอม และผลไม้เมืองหนาว แต่ก็

ยังคงมีการปลูกข้าวไร่ และข้าวโพด เพื่อบริโภคในขณะที่ชาวปะกาเกอญอ ก็ปลูกพืชที่ได้รับการส่งเสริมจากโครงการหลวงหลายชนิดเช่นกัน ไม้ดอก ข้าวโพดอ่อน แคคโตอัส เป็นต้น

การหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจของชาวชนเผ่าดังกล่าวทำให้มีความต้องการใช้น้ำในปริมาณมาก จึงได้สร้างระบบการจัดการน้ำหลากหลายวิธีแต่ก็อยู่บนพื้นฐานของการเข้าใจระบบนิเวศ เช่น ระบบการ “จัดน้ำออกกู” ซึ่งเป็นตาน้ำบนที่สูง ที่ไหลลงสู่ลำห้วย มีการทำลำเหมืองเล็กๆ รับน้ำเข้าพื้นที่ ถัดมาก็เป็นระบบการจัดการน้ำในลำห้วยโดยการสร้างเหมืองฝายหลายขนาดตั้งแต่ขนาดเล็ก ผันน้ำเข้านา ตลอดจนเหมืองฝายขนาดกลาง ซึ่งเหมืองฝายเหล่านี้มีการเชื่อมโยงกันทั้งระบบ สามารถส่งน้ำไปใช้ได้อย่างทั่วถึง

ในขณะที่ชาวพื้นราบ ก็มีการจัดระบบเหมืองฝายทั้งใน ต้นน้ำสาขาและที่ราบลุ่ม รวมทั้งหมดถึง 11 เหมืองฝาย สำหรับแจกจ่ายไปยังพื้นที่เกษตรกรรมประมาณ 30,000 ไร่ จากฝายไม้ธรรมชาติ ขยายเป็นฝายปูน เนื่องจากมีการเพาะปลูกเชิงพาณิชย์มากขึ้น

ความต้องการน้ำเป็นจำนวนมากของทั้ง 2 พื้นที่ดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหา เมื่อน้ำไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกต่างก็มีการกล่าวโทษซึ่งกันและกัน คนพื้นราบกล่าวโทษคนบนบดอຍว่าใช้น้ำมาก ต่อท่อกพีวี่ซี ส่งน้ำเข้าพื้นที่ของตนเอง ในขณะที่คนบนบดอຍก็กล่าวโทษคนพื้นราบว่า มีการใช้น้ำมากเพราะปลูกพืชหลายครั้ง ซึ่งความขัดแย้งนี้เกิดขึ้นค่อนข้างรุนแรงในช่วงที่ต่างก็ต้องการใช้น้ำ

คุณบุญส่ง ชินะวงศ์ ประธานคณะอนุกรรมการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำวางเล่าให้ฟังว่า เมื่อเกิดการแย่งน้ำขึ้น จึงมีการตั้งทีมประสานงาน เพื่อศึกษาลักษณะการใช้น้ำของกันและกันก็พบข้อเท็จจริงร่วมกันว่าทั้งชาวลุ่มและชาวบดอຍต่างก็มีวิธีการจัดการน้ำจากภูมิปัญญาของกันและกัน แต่ด้วย

ความต้องการน้ำที่ปริมาณมาก จึงก่อให้เกิด
ปัญหาขึ้น

จากการศึกษาข้อมูลยังพบว่า ปาถูก
ทำลายไปมากตั้งแต่การสัมปทานของชาวอังกฤษ
ในอดีตเรื่อยมาจนถึงการสัมปทานของคนไทยใน
ระยะถัดมา จึงมีความคิดที่จะฟื้นฟูธรรมชาติของ
ลุ่มน้ำอย่างครบวงจร ทั้งการจัดการดิน น้ำ และป่า
เพราะสิ่งเหล่านี้ ถือเป็นฐานชีวิตร่วม การจัดการจึง
ควรทำร่วมกัน โดยมีการจัดตั้ง “คณะกรรมการ
ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่ม
น้ำวาง” ขึ้น โดยมีแนวทางในการพัฒนาที่สำคัญ
หลายประการ

ประการหนึ่งคือการส่งเสริมให้มีกิจกรรม
อนุรักษ์ฟื้นฟูสืบสานประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ
ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่เชื่อมโยง ชีวิต จิตสำนึก
จิตสำนึก ให้คนมีความรักและรู้คุณค่าต่อ
ธรรมชาติ เช่น การบวชป่า การสืบชะตา ดิน น้ำ
ป่า การเลี้ยงผีขุนน้ำ และเทศกาลธรรม “ปลาช่อน”
 เป็นต้น

ประการหนึ่งเป็นกิจกรรมส่งเสริมอนุรักษ์ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์ในหลากหลายวิธี เช่นการปลูกป่า การสร้างแหล่งกักเก็บน้ำ หรือสร้าง “แก้มลิง” การพัฒนาหนองน้ำสาธารณะ การสร้างฝายแม้ว การพัฒนาห้องน้ำและที่เก็บขยะในแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตแม่วางตอนล่าง จะมีกลุ่มองค์กรชุมชนพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่มีผู้มาเยี่ยมชมทั้งชาวไทย และต่างประเทศเป็นจำนวนมาก

ประการหนึ่ง คือ การส่งเสริมการเรียนรู้ การเผยแพร่ วรรณคดีขยายจำกัด (ความคิด) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสู่วงกว้าง เช่น การจัดทำมีการศึกษาดูงานในที่ต่างๆ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรให้ลูกหลานได้เรียนรู้

ประการหนึ่ง คือ การพัฒนาภูมิปัญญา ในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ให้เกิดผลทางปฏิบัติมีความ โปร่งใส มีความพอดีของการใช้ทรัพยากร เช่น ดูแลเรื่อง การใช้น้ำด้วยสปริงเกอร์ การเพิ่มพื้นที่การเกษตร เป็นต้น

คุณลุงบุญส่ง ชินะวงศ์ เล่าอีกว่า ขอบข่ายงานของ เรามีความกว้างขวาง และครอบคลุมทุกประเด็นทุกพื้นที่ใน ลุ่มน้ำวาง จึงได้ตั้งมหาวิทยาลัยชาวบ้านขึ้น เป็นกลไก สำคัญในการทำงาน คือ ทุกชุมชนมีภูมิความรู้ มีผู้รู้ มี ประสบการณ์ในการจัดการ ดิน น้ำ ป่า มาช้านาน ทุกคน จึงเป็นครูได้ ต้องเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ใครรู้เรื่องไหนก็เอา มาบอกให้คนอื่นได้เรียนรู้ร่วมกัน ทำให้ทุกคนได้เรียนรู้

เท่ากันหมด ที่สำคัญเกิดความเข้าใจ และความจำเป็นของกันและกัน ซึ่งนำไปสู่การแบ่งปันการจัดการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง

“วันนี้ทุกชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำวาง ไม่ว่าจะ เป็นชาวกลุ่มคนบนดอย มีพันธกิจร่วมกันในการดูแลแม่ น้ำวางและทรัพยากรให้คงอยู่ มิใช่เพื่อพวกเราที่อาศัยอยู่ ในปัจจุบันเท่านั้น แต่เรากำลังให้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษของเราเข้าไปจัดการ และเพื่อสืบต่อให้ลูกหลาน” คุณลุงบุญส่งบอก

และที่สำคัญนอกจากดูแลแม่ น้ำวางและทรัพยากรดิน น้ำ ป่าร่วมกันแล้ว ทุกชุมชนหมู่บ้านยังได้ช่วยกันดูแลฟื้นฟูชุมชนของตนเองในด้านต่างๆ ทั้งการสร้างความสัมพันธ์ การดูแลทรัพยากรธรรมชาติ การทำการผลิตแต่พอเพียง ตลอดจนการอนุรักษ์ความรู้ พิธีกรรมภูมิปัญญาของบรรพบุรุษให้คงอยู่ เพราะหากชุมชนทุกชุมชนถูกฟื้นฟูด้วยสิ่งเหล่านี้ เชื่อว่างานที่ทุกชุมชนในลุ่มน้ำวางได้ร่วมกันทำดังกล่าวจะบรรลุเป้าหมายได้อย่างแน่นอน

จากการแย่งชิงในอดีตเปลี่ยนมาเป็นความร่วมมือในวันนี้ยอมพิสูจนข้อเท็จจริงข้างต้นได้เป็นอย่างดี

“

จริงแล้วๆ ปกาเกอญอ ไม่ได้ทำอะไรสื่อนลอย แต่เป็นการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งในระบบนิเวศ
ถือเป็นเรื่องดี เพราะทำที่เดิม 5-7 ปี ก็ย้ายไปทำที่ใหม่ แล้วก็กลับมาที่เดิมอีก มีไม้ตัดไม้เบิกที่ใหม่
ไปเรื่อยๆ อย่างที่คนทั่วไปเข้าใจ

”

ขั้นตอนวิธีดู ดู 'ปกากะญอ' พี่ฟูชุมชน สุวัฒน์ คงแป้น

“ปกากะญอ อยู่ที่ไหน ป่าอยู่ที่นั่น”

นี่คือคำพูดที่ออกจากปากของแควา สไลทอเพลิด แกนนำคนสำคัญของปกากะญอแห่งหมู่บ้านห้วยอีค่าง ตำบลแมวิน อำเภอแม่วง จังหวัดเชียงใหม่ บอกนัยยะสำคัญให้สังคมได้รู้ว่า ชาวพื้นถิ่นปกากะญอมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ จึงมีความรักหวงแหนต่อสภาพแวดล้อมรอบตัวเพียงไร

...ปลายวันที่ผืนดินชุ่มฉ่ำ ไปด้วยสายฝน ได้มีโอกาสเดินทางไกล จากเมืองเชียงใหม่ เพื่อขึ้นดอยบุญโชติภูเขาสองแห่งเทือกเขาถนนธงชัย เป้าหมายข้างหน้า คือ หมู่บ้าน “ห้วยอีค่าง” ชุมชนปกากะญอที่ยังคงความเป็น “ปกากะญอ” อย่างเข้มข้น

สังคมก็ยังคงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

รถสองแถวที่เข้ามาจากตัวเมืองเชียงใหม่ วิ่งไปตามเส้นทางเชียงใหม่ แม่วง พอผ่านตัวอำเภอแม่วง รถก็เริ่มไต่ขึ้นที่สูงสองข้างทางสังเกตเห็นสวนลำไย แสดงว่ายังคงเป็นที่อยู่ของคนพื้นราบ หรือคนเมือง บางช่วงที่รถวิ่งผ่านจะเห็น “ลำน้ำวาง” สายน้ำสาขาสำคัญของแม่น้ำปิง กระแสน้ำไหลคดเคี้ยวไปตามโขดหิน บางช่วงสังเกตเห็นฝรั่งล่องแพไม้ไผ่ โดยมีคนไทยคอยถ่อแพให้มัน

รถวิ่งผ่านสวนลำไย วิ่งสูงขึ้นเรื่อยๆ สองข้างทางคดเคี้ยวขึ้นเขาสูง ต้นไม้สองข้างทางเริ่มหนาทึบ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ที่ยังคงอยู่

ป่าไม้บริเวณนี้ในอดีตสมบูรณ์ยิ่งนัก สมัยร้อยปีก่อนบริษัทเบอร์มาเบอร์เนียว ได้เข้ามาสัมปทานตัดไม้ใหญ่ๆ ที่มีค่าเช่นไม้สัก ส่งไปอังกฤษ พอฝรั่งออกไปนายทุนคนไทย ก็เข้ามาตัดไม้ต่อ ส่วนใหญ่คงเหลือเพียงไม้กะยาเลย และไม้เบญจพรรณต่างๆ เมื่อไม้ใหญ่หมด นายทุนก็ออกไป นายทุนย่อยๆ ในพื้นถิ่นก็เข้าตัดต่อ ซึ่งการตัดไม้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาทำให้ป่าลดความอุดมสมบูรณ์ไปมาก

ผมและชาวคณะผู้นำชุมชนในจังหวัดภาคเหนือราว 40 คน เดินทางมาถึง “ห้วยอีค่าง” เอาเมื่อบ่าย 5 โมงเย็น ยังพอมีเวลามากพอที่จะเดินพูดคุยกับพี่น้องปกากะญอ ก่อนที่จะถึงเวลาพูดคุยรวมกลุ่มตอนประมาณ 2 ทุ่ม

เราเดินชมหมู่บ้านด้วยความตื่นตาตื่นใจอยู่ร่วมชั่วโมง ได้พูดคุยกับคุณยายวัย 70 เศษ ผู้หนึ่งทราบว่า ชาวห้วยอีค่าง ตั้งหลักปักฐานที่นี่มานาน เมื่อก่อนอยู่กันไม่กี่ครอบครัว ทุกครอบครัวล้วนเป็นเครือญาติกัน มาในระยะหลังมีการขยายครอบครัวมากขึ้น ประมาณ 90 กว่าหลังคาเรือน ร่วมสองร้อยครอบครัว แต่ทุกครอบครัวก็ยังคงความเป็นพี่น้อง เป็นเครือญาติอยู่สูง ซึ่งนอกจากความเป็นชนเผ่าเดียวกันแล้ว ยังใช้ความเชื่อทางวัฒนธรรม มาเชื่อมร้อยให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีการ “ผูกข้อมือ”

ประเพณีการผูกข้อมือนี้ทำกันในช่วงเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ประมาณเดือนมกราคม ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ หรือเรียกว่า “แซะลอหนี่ซอไซ่” โดยปกากะญอ ทุกคนจะแต่งกายด้วยชุดพื้นถิ่น มารวมตัวกันให้ผู้เฒ่า

ผู้แก้ไขด้วยผูกข้อมือ รวมถึงผูกให้กันและกัน คนเฒ่าคนแก่ก็จะให้พรพูดจาวากล่าวตักเตือนให้สติในการอยู่อาศัย ทุกคนจะวากล่าวกันได้เพราะถือเป็นลูกเป็นหลาน ด้วยเหตุนี้ “คนห่วยอีค่าง” จะเชื่อผู้ใหญ่ มีความเคารพยำเกรงต่อกัน

จันทร์ฉาย โนงลอย หรือชื่อในภาษาปกากะญอว่า “เดาะริ” เล่าให้ฟังพร้อมชี้ไปยังผู้คนที่เดินผ่านไปมาว่า คนนั้นลูกของป่า คนนั้นลูกของอา คนนั้นเป็นน้ำเขย ฯลฯ ใครที่เดินผ่านมา เธอบอกว่าเป็นญาติกันทุกคน

เดาะริ เล่าอีกว่า ในระยะหลัง แม้ว่าคนในหมู่บ้านจะไปแต่งงานกับคนต่างชุมชนมากขึ้น (ปกากะญอจากหมู่บ้านอื่นๆ) แต่คนที่เข้ามาใหม่ ก็ถือขนบธรรมเนียมเดียวกัน

“เวลามีงานทำบุญที่วัด (เดิมปกากะญอนับถือผี ต่อมาได้หันมานับถือศาสนาพุทธ โดยในละแวกนั้นมีวัดอยู่วัดหนึ่งให้ปกากะญอ หลายหมู่บ้านมาทำบุญ) หมู่ๆ สาวๆ ต่างหมู่บ้านก็มีโอกาสได้รู้จักและเลื้อกคู่ พอแต่งงานกัน ฝ่ายชายก็มักจะไปอยู่บ้านผู้หญิง ทำให้ในหมู่บ้านมีปกากะญอต่างหมู่บ้านเข้ามาอยู่ร่วมกันมากขึ้น แต่ทุกคนจะถูกผูกข้อมือเป็นญาติกันตามประเพณีของเรา” เดาะริเล่า

ความเป็นเครือญาติหรือความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นนี้เองที่นำพามาซึ่งความรักความผูกพัน ความเอื้ออาทร แบ่งปันซึ่งกันและกัน เป็นความดีงามในการอยู่อาศัยของคนในชุมชน

จันทร์ฉาย เล่าว่า ตั้งแต่เกิดมาจนอายุ 25 ปี ยังไม่เห็นคนในหมู่บ้าน ทะเลาะกันเลย ระยะเวลาที่มีชาวบ้านตีหมาเถลไถ่กันเองกันบ้าง แต่ไม่ถึงกับเมามายจนสร้างปัญหาอะไร ใครเมามากๆ ก็จะถูกเตือน หากไม่ฟังก็จะลงโทษ โดยการไม่พูดด้วย แต่คนเหล่านี้ก็มีน้อยมาก

“ดิน น้ำ ป่า รักษาอุจชีวิต”

สมัยเด็กๆ เรามักจะได้ยินอยู่เสมอว่า ชาวเขาทำลายป่าด้วยการตัดไม้ เพื่อทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งทุกวันนี้ก็ยังคงอยู่ในความคิดของคนหลายคน

แควา สไลทอลเพลิด บอกว่า จริงแล้วๆ ปกาเกอญอ ไม่ได้ทำไร่เลื่อนลอย แต่เป็นการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งในระบบนิเวศ ถือเป็นเรื่องดี เพราะทำที่เดิม 5 - 7 ปี ก็ย้ายไปทำที่ใหม่ แล้วก็กลับมาที่เดิมอีก มีไม้ตัดไม้ เบิกที่ใหม่ไปเรื่อยๆ อย่างที่คนทั่วไปเข้าใจ อีกประการหนึ่ง ปกาเกอญอ ทำแต่พอกินจึงไม่ได้ใช้ที่ดินมากมาย แต่อย่างไร

“ปกาเกอญอ ทำลายป่าไม่ได้ เพราะ ป่าให้ชีวิต ปกาเกอญออยู่ที่ไหน ป่าอยู่ที่นั่น ทุกคนรักป่า รักที่ดินบรรพบุรุษ สอนให้รักษาที่ดินอุจชีวิต เพราะในอดีตบรรพบุรุษ ได้ต่อสู้กับการสัมปทานเหมืองแร่รักษาที่ดิน มาสู่ลูกหลานจนถึงทุกวันนี้ ปกาเกอญอ จะไม่ขายที่ดินทำกิน เพราะจะนำมาซึ่งความวิบัติ” แควาเล่าต่อ

ปัจจุบันคนห้วยอีค่าง ได้ร่วมกับพี่น้องชาวเขา และชาวพื้นราบ ที่อาศัยอยู่ตลอด 70 กิโลเมตร ของลุ่มน้ำวาง ในอันที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า อย่างเป็นทางการเดียวกัน

การผลิตและการทำกินเพื่อการพึ่งตนเอง

ถามเตาะริว่าในแต่ละวัน ชาวห้วยอีค่างจ่ายเงินค่าอะไรบ้าง เตาะริตอบว่า ข้าวปลูกเอง ข้าวโพดปลูกเอง หมูเลี้ยงเอง หอม กระเทียม พริก ผักสวนครัวทุกอย่างปลูกเองทั้งสิ้น เสื้อผ้าก็ทอใช้เอง จึงไม่ต้องซื้อต้องขาย ที่จ่ายเงินในแต่ละวันก็มีเพียง “เกลือ” เท่านั้น

เดาะริเล่าอีกว่า ทุกวันนี้ นอกจากค่าเกลือแล้ว ยังมีค่าใช้จ่ายอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีก เช่น ค่าไฟฟ้า ค่าขนม เด็กๆ ซึ่งกินขนมขบเคี้ยว หรือขนมซองมากขึ้น แต่ก็ไม่มาก ส่วนใหญ่ก็ยังสามารถหาได้เอง ปลูกเอง เลี้ยงเอง กินเอง ที่เหลือก็แบ่งปันในหมู่บ้าน ไม่มีการซื้อขายไม่มีรายได้

ถามอีกว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ มีหนี้หรือไม่ เดาะริบอกว่า เมื่อก่อนไม่เคยมีหนี้แต่ระยะหลังมานี้ หลวงส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเมืองหนาว เพื่อส่งขายให้กับโครงการหลวง เช่น พลับ สาลี่ กะหล่ำแกดดิโอสส์ หรือ ข้าวโพดอ่อน พวกเราก็ปลูกพืชพวกนี้ไปด้วยแต่พืชเดิมอย่างข้าว และพืชสวนครัว เรายังปลูกอยู่แต่พืชเมืองหนาว ราคาไม่แน่นอน และต้องลงทุน เราจึงต้องกู้เงินจากกลุ่มออมทรัพย์ไปเป็นทุน ปีไหนราคาดีก็จะมีกำไร แต่หากราคาไม่ดีก็จะขาดทุน อย่างเช่นปีนี้พืชเมืองหนาว ราคาต่ำทุกอย่างก็เลยขาดทุนเป็นหนี้กลุ่มออมทรัพย์

“กลุ่มออมทรัพย์ ของเราจะออมกันวันละบาท คือทุกคนในครอบครัว จะออมรวมกันพอสิ้นเดือนก็นำไปฝากไว้ที่กลุ่มออมทรัพย์” เดาะริ เล่าต่อเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน

วัฒนธรรมความเชื่อ รากอันแข็งแกร่งของชุมชน

ห้วยอีค่าง ได้ชื่อว่ามีวัฒนธรรมความเชื่ออันเข้มข้น ที่เป็นรากยึดเหนี่ยวให้ชุมชนยืนอยู่ได้อย่างมีความสุข ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเรื่องการผูกข้อมือ ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น นอกจากนี้ยังมีการทำพิธีต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทำนา ซึ่งการขอขมาในข้าวและไถ่นา ก่อนทำนาทำครั้งหนึ่ง พอข้าวตั้งต้นได้ก็ทำครั้งหนึ่ง ตอนก่อนเกี่ยวข้าวก็ทำอีกครั้ง ส่วนการทำไร่ก็มีพิธีเช่นกัน โดยทำกันทุกเดือน เช่นพิธีเสีงทาย เลือกพื้นที่ทำไร่ พิธีถางไร่ (โลเต๊ะ) พิธีเผาไร่ (ซุมิ) ฯลฯ

คนปกากะญอ จะเลี้ยงหมูกันทุกบ้าน เอาไว้กินเอง เดาะริบอกว่า บ้านไหนที่มีลูกสาวหลายคนก็จะเลี้ยงหมูหลายตัว เพราะผู้หญิงจะเป็นฝ่ายขอผู้ชาย ดังนั้นตอนแต่งงานฝ่ายหญิงต้องฆ่าหมูเลี้ยงญาติฝ่ายชาย ในขณะที่แม่ของฝ่ายชายจะต้องทอเสื้อผ้าไว้มากๆ เพื่อเป็นของขวัญให้กับลูกสะใภ้

นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมความเชื่ออื่นๆ อีกหลายอย่างเช่นพิธีกรรมผีฝ่าย ซึ่งเกี่ยวกับน้ำ การแขวนสายสะดือหลังคลอด โดยแขวนไว้บนต้นไม้ เพราะถือว่าต้นไม้คือตัวแทนชีวิตของเด็ก

นี่เป็นเพียงส่วนน้อยของวัฒนธรรมความเชื่อที่ชาวปกากะญอ แห่งบ้านทุ่งอีค่าง ช่วยกันรักษาไว้ อย่างเหนียวแน่น จนกลายเป็นรากที่เข้มแข็งของชาวชุมชนทำให้ชาวห้วยอีค่างอยู่ดีมีสุข เป็นเกราะกำบังกระแสนอกที่ไหลเข้าสู่ชุมชน

ประสานสู่แนวทางการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น

สังคมไทย ไม่ว่าจะเป็ชนเผ่าไหนตั้งแต่อดีตกาล เป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับความเป็นชุมชนหมู่บ้าน ความเป็นญาติมิตร ช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งเป็นน้ำใจที่งดงาม เปี่ยมด้วยความรักและมีไมตรีให้กันและกัน

วิถีแห่งหมู่บ้านเช่นนี้ เกิดจากผู้คนในหมู่บ้านได้ร่วมกันปมเพาะ จนหยั่งรากลึก เป็นเสาหลักของชุมชนหมู่บ้านที่มั่นคง ไม่ว่าจะเป็นวิถีการผลิตที่เป็นไปเพื่อการพึ่งตนเอง และเอื้อต่อธรรมชาติ ศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้าน ที่งดงามแฝงไปด้วยภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น และมีเอกลักษณ์เฉพาะ ตลอดจนความเชื่อที่แฝงไปด้วยกุศโลบายให้ผู้คนมีความรักต่อกันและเอื้อต่อธรรมชาติรอบๆ ตัว

สิ่งเหล่านี้คือ “วัฒนธรรมชุมชน” ที่ผู้คนในท้องถิ่น ร่วมกันสร้างด้วยความสมัครใจ และทำให้อยู่ดีมีสุข มาจนถึงคนรุ่นเรา

แต่การพัฒนาในระบบทุนนิยม ระบบที่มุ่งเน้นการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งรัฐนำมาเป็นนโยบายหลัก ในการพัฒนาประเทศ เมื่อประมาณ 40 กว่าปีเป็นต้นมา ได้บ่อนทำลายวัฒนธรรมชุมชนที่ดั้งเดิมของชุมชนไทย

การผลิตแบบพอเพียง และเอื้อต่อธรรมชาติ ถูกเปลี่ยนไปสู่การเพาะปลูก เพื่อการค้าพึ่งปัจจัย ภายนอกอยู่ตลอดเวลา มีการใช้สารเคมี รุกที่สาธารณะ เพื่อเพิ่มปริมาณการผลิต ในขณะที่ราคาผลผลิตก็ ถูกกำหนดมาจากภายนอก ในที่สุดก็เข้าสู่ภาวะล้มละลาย ความรู้เดิมสูญหายไปที่พึ่งพิง

การศึกษาแนวใหม่ที่ดึงคนออกจากท้องถิ่น เรียนรู้ในสิ่งไกลตัว ไม่รู้จักท้องถิ่นของตนเอง และดูถูก ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

วิถีชีวิตที่เป็นปัจเจกมากขึ้น ระบบความเป็นชุมชนเริ่มสูญหาย ตัวใครตัวมัน ขาดความเอื้ออาทรดูจ นองพี่น้องในอดีต

ความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ถูกมองเป็นเรื่องล้าสมัย ไม่อยู่ในหัวใจของคนรุ่นหลัง มาวันนี้ วัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนรากของชุมชนอยู่ในภาวะคลอนแคลน ทำให้สังคมอ่อนแอ ไม่อาจพึ่งตนเองได้ ดังนั้น ชุมชนจะฟื้นฟูไปสู่ความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง จึงต้องฟื้นฟูปัจจัย ซึ่งเป็นองค์ประกอบ

4 ประการ สำคัญ คือ การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนให้เกิดความรักความเอื้ออาทร เป็นญาติมิตรที่ดีต่อกัน การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า หรือทรัพยากรชายฝั่ง ซึ่งเป็นทุนของชุมชนให้คงอยู่สู่ลูกหลาน การฟื้นฟูวิถีการผลิต และการทำกินที่มุ่งเน้นความพอดี และเอื้อต่อธรรมชาติ มิใช่ทำการผลิตเพื่อหวังผลกำไรเป็นตัวตั้ง อย่างวิถีการผลิตแบบทุนนิยมที่เป็นอยู่ และการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อของท้องถิ่นให้คงอยู่

“บ้านห้วยอีค่าง จึงเป็นกระจกที่สะท้อนให้ทุกชุมชนเห็นถึงความจำเป็นและทิศทางของการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น เพื่อเดินไปสู่ความเป็นไท”

บันได 7 ก้าว สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนลุ่มน้ำคลองยัน สุวัฒน์ คงแป้น

“ บันได 7 ก้าวของกลุ่มเกษตรกรเพื่อสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำคลองยันมิใช่สูตรสำเร็จ
แต่บันไดได้เกิดขึ้นจากประสบการณ์จริงในการทำงานของชุมชนอย่างค่อยเป็นค่อยไป
และสัมพันธ์ต่อกันอย่างแยกกันไม่ออกระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในท้องถิ่น ”

คลองยันเป็นลำน้ำสำคัญสายหนึ่งของจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีแหล่งกำเนิดจากเทือกเขาในเขตอำเภอ
พะโต๊ะ (จังหวัดชุมพร) ไหลผ่านอำเภอคีรีรัฐนิคม และลงสู่มแม่น้ำตาปีที่อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

คีรีรัฐนิคมเป็นชุมชนดั้งเดิม ชุมชนหนึ่งของจังหวัดสุราษฎร์ธานี เดิมสภาพเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์
ปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร คลองยันจึงเปลี่ยนเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของชาว
คีรีรัฐนิคม (รวมทั้งอำเภอเคียนซา พุนพิน) มาหลายชั่วอายุคน

ในยุคที่รัฐสนับสนุนให้เกษตรกรปลูก เช่น ยางพารา กาแฟ ปาล์ม ฯลฯ ส่งผลให้เกิดการหักล้างทางพง ป่าต้นน้ำและป่าชายฝั่งเป็นจำนวนมาก ทำให้คลองยันลดความสมบูรณ์ลงไปอีกทั้งพืชเหล่านี้เป็นพืชที่ไวต่อสารเคมี ทำให้เกษตรกรหันมาใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งผลผลิตและใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและแมลง เวลาฝนตกทำให้สารเคมีตกค้างเหล่านี้ไหลลงสู่คลองเป็นอันตรายต่อประชาชนและปลูปลาในคลองเป็นอย่างมาก

ในปี 2539 ชาวบ้านในตำบลบ้านยาง จึงได้รวมตัวกันตั้ง “กลุ่มเกษตรกรเพื่อสิ่งแวดล้อม” ขึ้นที่บ้านปากหาร โดยบันไดก้าวแรกของกลุ่มคือ “การเกษตรปลอดสารพิษ” ซึ่งกิจกรรมของเกษตรกรปลอดสารนี้มีเป้าหมายสำคัญสองประการ คือ การรณรงค์ให้เกษตรกรเลิกใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีทุกชนิด แล้วหันมาใช้เศษพืชผักในท้องถิ่นไปทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยจุลินทรีย์ เพราะจะทำให้ลดต้นทุนการผลิตได้อีกทั้งไม่ก่อให้เกิดมลพิษต่อชีวิตและลำน้ำอีกด้วย

ประการที่สองรณรงค์ให้เกษตรกรเลิกปลูกพืชเชิงเดี่ยวแล้วหันมา “ทำเกษตรผสม” หรือปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน มากขึ้น เพราะสามารถเก็บผลผลิตขายได้ตลอดปี โดยไม่ต้องฝากชีวิตไว้กับราคาผลผลิตที่ขึ้นลงอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งรณรงค์ให้นุรักษ์และปลูกพืชพื้นเมืองภาคใต้ที่นับวันคนรุ่นใหม่รู้จักน้อยลงเข้าไปทุกที เช่น ต้นมันปู ลูกเนียง ผักเหรียง สะตอ เป็นต้น

นายจำนงค์ ประวิทย์ ประธานกลุ่มเกษตรเพื่อสิ่งแวดล้อมบ้านปากหาร กล่าวว่า “กิจกรรมเกษตรปลอดสารพิษ” ทำให้ชาวบ้านได้พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความเห็นและพัฒนาความรู้ความสามารถกันมากขึ้น จึงได้ขยายกิจกรรมไปอีก 2 ตำบล คือ ตำบลท่าขนอนและน้ำหักจำนวน 13 หมู่บ้าน ตลอดแนวคลองยัน และในขณะที่ทำกิจกรรมรณรงค์เกษตรปลอดสารนั้น เราพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องเงินทุนประกอบอาชีพ จึงได้ตั้ง “กลุ่มออมทรัพย์” ขึ้นเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นบันไดก้าวที่สองของเรา

กลุ่มออมทรัพย์นี้ เปิดให้สมาชิกถือหุ้นๆ ละ 100 บาท แต่จะฝากน้อยกว่าหนึ่งหุ้นก็ได้แต่ต้องไม่น้อยกว่าเดือนละ 10 บาท พอฝากครบ 3 เดือน หรือเมื่อมีเงินฝากไม่ต่ำกว่าสามพันบาทก็จะกู้ได้ ซึ่งจำนวนเงินที่ให้กู้ขึ้นอยู่กับเงินออมของผู้กู้และผู้ค้าประกันรวมกัน

นายวิโรจน์ สุตสิน ประธานกลุ่มออมทรัพย์บ้านปากหารเล่าว่า ลักษณะพิเศษของกลุ่มออมทรัพย์ของเราคือจะมีการจ่ายเงินปันผลให้กับสมาชิกทุกเดือนในอัตราเฉลี่ยประมาณ 2 บาท ต่อหุ้นต่อเดือน ทุกวันที่ 1 ของเดือนจะมีการนัดกันฝากกู้และปันผลให้เสร็จภายในวันเดียว ซึ่งจะมีข้อดีหลายอย่าง เช่น สมาชิกได้มาพบปะพูดคุยกันทุกเดือน ระบบบัญชีทำกันง่ายๆ ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกดูเข้าใจ

ส่วนเทคนิคในการปิดบัญชีให้ได้ทุกเดือนนั้น จะทำระบบบัญชีง่ายๆ คือ สมุดเงินฝากจะบอกว่าแต่ละคนมีเงินออมกี่บาทคิดเป็นกี่หุ้น แล้วรวมทั้งกลุ่มว่ามีเงินฝากกี่บาท รวมเป็นกี่หุ้น

อีกคนก็ทำสมุดเงินกู้ ทุกคนที่มากู้จะหักดอกเบี้ยเดือนแรกไว้เลย ซึ่งบัญชีนี้ทุกคนจะรู้ว่าตัวเองกู้ไปเท่าไรจ่ายไปแล้วเท่าไรคงเหลือเท่าไร จากนั้นก็เอาบัญชีเงินฝากกับบัญชีเงินกู้มาหักกัน หักด้วยค่าใช้จ่าย

ประจำเดือน ซึ่งมีอยู่ไม่กี่รายการ ก็จะมีผลเดี๋ยวนั้น เลยว่าเดือนนี้กลุ่มมีผลกำไรก็บาท หาดด้วยจำนวนหุ้น ก็จะมีสมาชิกรู้ว่าสมาชิกรู้จะได้ผลกำไรหุ้นละกี่บาท แล้วจ่ายเงินปันผลกันได้เลย

การทำบัญชีง่าย ๆ นั้นนอกจากจะทำให้สมาชิกตรวจสอบได้ง่ายแล้ว หากเกิดความผิดพลาดก็ค้นหากันไม่ยาก เพราะตัวเลขน้อยไม่เหมือนการปิดบัญชีปีละครั้ง ซึ่งผลการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้ชาวบ้านสามารถมีแหล่งเงินทุนรองรับการประกอบอาชีพ โดยไม่ต้องพึ่งแหล่งเงินจากภายนอก

นายจ๋านงค์ กล่าวอีกว่า ปัญหาอีกอย่างหนึ่งของพวกเราคือการที่ต้องซื้อหาสินค้าราคาแพง เนื่องจากอยู่ห่างไกลเมือง ดังนั้นเพื่อเป็นการตัดปัญหาพ่อค้าคนกลางจึงได้รวมตัวกันตั้ง “ร้านค้าชุมชนขึ้น” เพื่อบริการให้กับชาวบ้าน โดยสมาชิกที่จะถือหุ้นในร้านค้าได้ จะต้องเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ โดยถือหุ้นได้ตั้งแต่ 100 บาท ขึ้นไป แต่ไม่เกิน 10,000 บาท ทั้งนี้เพื่อป้องกันคนที่มีเงินมากๆ มาลงหุ้นเพียงหวังเงินปันผลเพียงอย่างเดียว ซึ่งไม่ใช่เป้าหมายที่แท้จริงของพวกเรา ส่วนสินค้าที่นำมาขายนั้นล้วนแต่เป็นของจำเป็นเราจะตั้งราคาต่ำกว่าตลาดทั่วไปคือจะเอากำไรเพียงไม่เกิน 3% เท่านั้น เช่น น้ำมันเครื่องตลาดทั่วไปขาย 72 บาท แต่ของเราขาย 65 บาท เป็นต้น และสินค้าที่จะนำมาขายใหม่ๆ ทุกตัวจะให้สมาชิกร่วมกันตั้งราคาด้วย

สำหรับยอดขายตกประมาณวันละ 15,000 บาท และ 6 เดือน จะแบ่งผลกำไรให้กับสมาชิกกันครั้งหนึ่ง ซึ่งกำไรต่อ 6 เดือน หลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้วประมาณ 75,000 บาท มีกำไรต่อหุ้นต่อ 6 เดือนถึงหุ้นละประมาณ 32 บาท ตอนนี้มีสมาชิกรู้ 82 รายเงินหมุนเวียน 270,000 บาทต่อเดือน

ผลจากการตั้งร้านค้าชุมชนนอกจากจะทำให้ชาวบ้านได้ซื้อสินค้าในราคาถูกกว่าท้องตลาด สมาชิกมีเงินปันผลแล้ว ในอนาคตร้านค้าชุมชนจะเป็นแหล่งรองรับสินค้าที่ชุมชนผลิตเองไปสู่ตลาดภายนอกอีกด้วย เช่น อาหารแปรรูปจากผลไม้ เป็นต้น

คลองยันได้ชื่อว่าเป็นแหล่งปลาน้ำจืดที่อุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งอาหารทางธรรมชาติของชาวบ้านมาโดยตลอด แต่ผลจากการเกษตรเชิงเดี่ยวที่มีการทำลายป่ามีการใช้สารเคมี รวมทั้งการจับปลาที่ไม่ถูกวิธีทำให้พันธุ์ปลาในคลองยัน ขาดความสมบูรณ์ลง ชาวบ้านจึงมีความคิดในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำขึ้น โดยกำหนดเขตอภัยทานรัศมี 600 เมตร ขึ้นเป็นช่วงๆ ตลอดสายน้ำมีการตั้งกองทุนเพื่อบำรุงรักษาสัตว์น้ำ โดยนำเงินมาจากผลกำไรของกลุ่มออมทรัพย์ มีการวางกฎเกณฑ์ต่างๆ บทลงโทษ และข้อปฏิบัติร่วมกันเช่น ใครจับสัตว์น้ำในเขตอภัยทาน จะถูกลงโทษทางสังคม คือ ชาวบ้านประจานกันเอง และถ้าเป็นสมาชิกหรือกรรมการจับเสียเองก็จะได้รับโทษเพิ่มขึ้น โดยการปรับตั้งแต่ 1,000-5,000 บาท เอาเงินเข้ากองทุนต่อไป

ตอนกำหนดเขตอภัยทานใหม่ๆ ชาวบ้านไม่เข้าใจต่อต้านอยู่พอสมควรแต่นานๆ ไปเริ่มเห็นผล เพราะสามารถจับปลานอกเขตอภัยทานได้มากขึ้น เนื่องจากปลามีการขยายพันธุ์เพิ่มขึ้น ชาวบ้านจึงให้การสนับสนุนช่วยสอดส่องดูแลกันเป็นอย่างดี

จากประสบการณ์การทำงานของกลุ่ม “เกษตรเพื่อสิ่งแวดล้อม” ยังได้คิดค้นกิจกรรมต่อเนื่องที่มีสายสัมพันธ์โยงใยต่อกันระหว่างชีวิตกับธรรมชาติได้อย่างสอดคล้องเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันอีก 3 กิจกรรม

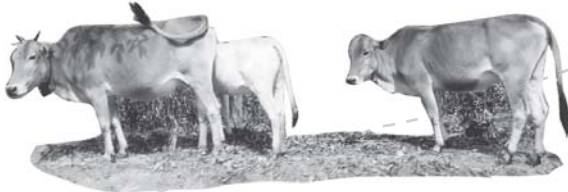
“กองทุนสวัสดิการชุมชน” เป็นผลที่เกิดจากการนำผลกำไรจากกลุ่มออมทรัพย์มาจัดสรรเป็นสวัสดิการให้กับสมาชิกในรูปของเงินช่วยเหลือบุตรหลาน เมื่อสมาชิกเสียชีวิต และยังสามารถดอกผลไปจุนเจือกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชนอีกด้วย

“กล้าไม่ชุมชน” เป็นโครงการที่ขยายผลมาจากโครงการเกษตรปลอดสารพิษ ที่ตั้งขึ้นเพื่อการสนับสนุนกล้าไม้ให้กับสมาชิก โดยไม่ต้องไปหาซื้อจากที่อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่นี้จะเน้นไปที่พันธุ์ไม้พื้นบ้าน ทั้งไม้ผลและไม่กินใบ ที่นับวันจะหายากขึ้นทุกที

“โครงการแปรรูปผลิตผลเกษตรเป็นอาหารสัตว์” คือ โครงการน้องใหม่ของที่นี่ด้วยการสนับสนุนงบประมาณ 250,000 บาท จากกองทุนชุมชน ให้ชาวบ้านนำผลิตผลเกษตรที่มีอยู่มากมายในท้องถิ่น แปรรูปเป็นอาหารสัตว์ เพื่อจำหน่ายให้ทั้งสมาชิกชาวบ้านและตลาดภายนอกโดยมี “โครงการร้านค้าชุมชน” เป็นตัวจักรสำคัญในการทำตลาด

บันได 7 ก้าวของกลุ่มเกษตรเพื่อสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำคลองยันมิใช่สูตรสำเร็จแต่มันได้เกิดขึ้นจากประสบการณ์จริงในการทำงานของชุมชนอย่างค่อยเป็นค่อยไป และสัมพันธ์ต่อกันอย่างแยกกันไม่ออก ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในท้องถิ่น

วันนี้ชาวลุ่มน้ำคลองยันได้พิสูจน์ตนเองแล้วว่า พวกเขาสามารถดึงพลังความสามารถความร่วมมือร่วมใจ ในการทำงานชุมชนที่สอดคล้องกันเพื่อพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน รู้จักใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ โดยไม่ต้องทำลายธรรมชาติได้อย่างเป็นรูปธรรม

บนเส้นทางการพึ่งตนเองของไพศาลี

สุวัฒน์ คงแป้น

ปัจจุบันมีชาวไร่ชาวนาหันมากำหนดผสมผสานกันมากขึ้นกระจายไปทั้ง 30 หมู่บ้านในอำเภอไพศาลี มีการจัดระบบการศึกษาตนเองระหว่างสมาชิก เพื่อให้ความรู้แก่ชาวบ้านรายใหม่ ที่หันมากำหนดผสมผสานโดยยึดหลักศึกษาจากของจริงรายที่สมาชิกประสบความสำเร็จ มาเป็นตัวอย่าง

ก้าวแรกที่สัมผัสกับไพศาลี อำเภอที่ได้ชื่อว่าแห้งแล้งที่สุดของจังหวัดนครสวรรค์ ก็คิดว่าตนเองอยู่ ณ จังหวัดหนึ่งจังหวัดใดในภาคอีสาน เพราะชาวบ้านที่นี่พูดภาษาไทยสำเนียงอีสานกันทุกคน

ถามพ่อเฒ่าคนหนึ่ง อายุ 85 ปี แห่งตำบลนาขอม แกบอกว่าอพยพหนีแล้งกันมา จากอำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา เมื่อ 40 ปีก่อนตั้งแต่บริเวณนี้ยังเป็นป่า จับจองทำกินกันไร่ละเพียง 3-4 ไร่ยบาทถึงแม่จะแห้งแล้งก็ยิ่งดีกว่าที่บ้านเกิดที่แห้งแล้งซ้ำซากจนปลูกอะไรไม่ขึ้น

พ่อเฒ่าเล่าอีกว่า พอปักหลักปักฐานดีแล้วก็ไปชักชวนญาติมาอยู่ บอกต่อกันไปก็ขยายเพิ่มขึ้น เรียกว่ามากันหลายจังหวัดทั้งชัยภูมิ, บุรีรัมย์, ร้อยเอ็ด แม้จะมาอยู่นานแล้ว ก็ยังติดต่อกับพี่น้องที่บ้านเดิมอยู่บ้าง แต่ไม่บ่อยนักเฉพาะมีงานมีการสำคัญเท่านั้น

คำบอกเล่าของพ่อเผ่าสะท้อนให้เห็นความเป็นมาของผู้คนไพศาลีได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันมีคนภาคอีสานและคนพื้นเพเดิมอยู่ในไพศาลีในจำนวนที่มากพอๆ กัน จะมีคนเชื้อสายจีนอาศัยอยู่บ้างก็ไม่มากนัก

ชาวไพศาลีมีอาชีพหลักคือการเกษตร เช่นปลูกข้าว ข้าวโพด เลี้ยงวัว รวมทั้งหาของป่าขายเพราะไพศาลีในอดีตอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าเบญจพรรณ ซึ่งเป็นป่าสงวนแห่งชาติ แต่ในระยะหลังมีประชาชนเข้าไปอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งมีการตัดไม้ทำลายป่าจากนายทุน ทำให้ป่าไพศาลีขาดความสมบูรณ์ไปมาก มีสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรม

ในขณะที่อาชีพการเกษตรก็หันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้นเช่น การปลูกข้าวโพด การปลูกไม้โตเร็วอย่างยูคาลิปตัส ทำให้ดินเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็ว ส่วนชาวนาก็เริ่มหันไปทำนาปีละสองครั้งเพื่อเพิ่มผลผลิต มีการใส่ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงมากขึ้น มีค่าใช้จ่ายในการทำนาสูงขึ้น ชาวนาต้องกู้หนี้ยืมสินมาเป็นทุนในการทำนา ราคาผลผลิตตกต่ำ จึงมีรายได้ไม่คุ้มกับทุนที่ลงไป ต้องเป็นหนี้เป็นสินกันแทบทุกครอบครัว

เกษตรผสมผสานคือทางเลือกในการแก้ปัญหา

ในปี 2531 มีกลุ่มผู้นำชาวบ้านกลุ่มเล็กๆ เพียง 10 คนจาก 6 หมู่บ้าน ซึ่งมีทั้งเกษตรกร ครู และกำนันผู้ใหญ่บ้าน เริ่มมองเห็นสัญญาณอันตรายที่กำลังคืบคลานเข้ามา จึงได้รวมกลุ่มกันเป็น “กลุ่มเกษตรสัญจร” มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาร่วมกัน มีการหยิบยกปัญหาการเกษตรขึ้นมาพูดคุย มีการประชุมกันเดือนละครั้งหมุนเวียนกันไปทุกหมู่บ้าน ก็ได้ข้อสรุปร่วมกันระดับหนึ่งว่า “ปัญหาด้านการเกษตรที่ประสบอยู่คือ ความเสื่อมโทรมของดินเนื่องจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำไร่นาโดยใช้สารเคมีกันมาก ก่อให้เกิดต้นทุนในการผลิตสูง ดินเสื่อมสภาพ มีการบุกรุกป่าสงวนเพื่อทำการเกษตร ทำให้ป่าเสื่อมสภาพ ชาวไร่ชาวนาเป็นหนี้เป็นสินกันมาก หากปล่อยให้สภาพเป็นเช่นนี้ก็จะพังตนเองไม่ได้”

จากปัญหาดังกล่าวจึงได้เกิดแนวคิด “เกษตรผสมผสาน” เพื่อการพึ่งตนเองขึ้น สนับสนุนให้เกษตรกรหันมาทำการเกษตรผสมผสานขึ้น ประกอบกับระยะนี้ได้มีองค์กรพัฒนาชนบท “เซฟเดอะซิลเดริน” (save the children) ได้เข้ามาสนับสนุนด้านความรู้และงบประมาณ จึงทำให้ระบบเกษตรผสมผสานขยายตัวอย่างรวดเร็วทั่วทั้งอำเภอไพศาลี ดังนั้นเพื่อให้การสนับสนุนชาวบ้านได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ จึงได้จดทะเบียนขึ้นเป็นสมาคมชื่อ “สมาคมเกษตรกรพัฒนาการเกษตรและสิ่งแวดล้อมจังหวัดนครสวรรค์” โดยมีเป้าหมายสำคัญคือสนับสนุนให้สมาชิกพึ่งตนเองได้

นายสาย กลิ่นชื่น เกษตรกรที่ทำเกษตรผสมผสานรายหนึ่งเล่าว่า เดิมทำนาอยู่ 10 กว่าไร่ชีวิตก็ไม่ดีขึ้น จึงเลิกทำนามาปลูกเกษตรผสมผสาน 4 ไร่ แรกๆ ก็ทำไม่เป็นมีคนมาแนะนำให้หาพี่ชปามาปลูก เขาบอกว่า

พี่ชปานั้นวันจะหายากเพราะป่าถูกทำลายลงทุกวัน ก็เลยลองปลูกดูจำพวกพืชกินใบ พืชกินผลต่างๆ ก็ดีเหมือนกัน ลูกหลานจะได้รู้จักพันธุ์พืชหายาก แม้ต่อไปในป่าจะหาไม่ได้เราก็มีพืชเหล่านี้ขยายพันธุ์ไว้กินต่อไป

“พื้นที่ทั้ง 4 ไร่ ที่เห็นอยู่นี้ ลุงจะปลูกทุกอย่างที่กินได้ โดยปลูกข้าวไว้กิน 2 ไร่ ขุดบ่อเลี้ยงปลาเล็กๆ 3 บ่อ ประมาณ 1 ไร่ รอบๆ บ่อก็ปลูกไม้ผลจำพวกฝรั่ง ชมพู่ มะม่วง กัลยวี มะละกอ สร้างบ้านหนึ่งงาน ส่วนอีก 3 งานก็ปลูกผักสวนครัวทุกชนิด แต่ก็มีงานให้ลุงทำตลอดทั้งปี มีคนมาจองรถซื้อถึงที่บ้าน เพราะเขารู้ว่า ผัก ผลไม้ของเราไม่ฉีดยาฆ่าแมลง ปุ๋ยก็ใช้ขี้วัว ขี้ควายผสมกับแกลบดินเศษผักเศษหญ้า แล้วใส่ให้มัน

มีรายได้เฉลี่ย 4 ชีวิตในครอบครัวได้สบาย อย่างไม่ได้อะไรเลยก็ตกวันละ 150 บาท เก็บไว้เป็นทุนให้ลูกเรียนหนังสือ ทุกวันนี้ก็ไม่จำเป็นต้องซื้อหาอะไรเพราะทุกอย่างในสวนเก็บกินได้หมด เคยบอกให้ลูกๆ ทำ แต่ไม่เอา บอกว่าไปทำงานในเมืองได้เงินมากกว่า ก็เลยคิดว่าคนที่ทำเกษตรผสมผสานไม่ต้องอาศัยความรู้มาก แต่สำคัญที่ใจรัก บางคนถึงกับพูดว่าใจต้องเป็นอรหันต์ไม่หวังจะฟุ่มเฟือยไม่จู้จี้ทำไม่ได้

ปัจจุบันมีชาวไร่ชาวนาหันมาทำเกษตรผสมผสานกันมากขึ้นกระจายไปทั้ง 30 หมู่บ้านในอำเภอไพศาลี มีการจัดระบบการศึกษาตนเองระหว่างสมาชิก เพื่อให้ความรู้แก่ชาวบ้านรายใหม่ที่หันมาทำเกษตรผสมผสาน โดยยึดหลักศึกษาจากสมาชิกที่ประสบความสำเร็จมาเป็นตัวอย่าง

ป่าชุมชนวิถีของคนรักแผ่นดิน

ไพศาลีในอดีตได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่มีป่าอุดมสมบูรณ์มาก เป็นป่าเบญจพรรณที่มีความหลากหลายทางชีวภาพเป็นป่าสงวนแห่งชาติ เมื่อประมาณ 40 ปีก่อนมีคนเข้ามาตั้งรกรากกันมากขึ้น ส่วนหนึ่งก็มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่ออยู่อาศัยและทำการเกษตร หาพืชผักและของป่าเลี้ยงชีพ ประกอบกับในระยะหลังมีนายทุนเข้าไปตัดไม้ทำให้สภาพป่าหายไปเกือบหมด ชาวบ้านเรียกว่า “ป่าเลี้ยงสัตว์” เพราะชาวบ้านประกอบอาชีพทำไร่ทำนา โดยอาศัยแรงสัตว์ หลังทำไร่ทำนาแล้วก็จะเอาสัตว์ไปเลี้ยงในป่านั้น

อย่างไรก็ตามผืนป่าแห่งนี้เคยเป็นทั้งแหล่งอาหารและความร่มรื่นของชาวบ้านตลอดมา ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันอนุรักษ์ป่าที่ยังเหลืออยู่ 2 แห่ง หวังให้คืนกลับสภาพขึ้นมาอีกครั้ง ผืนแรกอยู่ทางทิศตะวันตกของบ้านเขาดินจำนวน 200 ไร่เศษ อีกแห่งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านมีจำนวน 1,000 ไร่

นายถนอม มาหมอบ ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่า เล่าว่าด้วยเหตุที่รัฐบาลส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว จึงมีนายทุนเข้ามาบุกรุกเพื่อปลูกพืชกันมากขึ้นทำให้ป่าเหลือน้อยลง ราษฎรที่หากินอยู่กับป่าได้รับความเดือดร้อน จึงรวมตัวกันดูแลรักษาป่า สร้างธรรมนูญฉบับชาวบ้านขึ้นมา มีการจัดอาสาสมัครช่วยกันดูแลป่าใน 2 ลักษณะคือ ดูแลไฟป่าและคนลักลอบตัดไม้ มีการเปิดปิดป่าเป็นบางฤดูเพื่อให้พืชผักบางอย่างได้มีโอกาสเติบโตหากินได้ตลอดปี “เรามีกฎเข้มงวดมากถ้าใครฝ่าฝืนจะถูกปรับครั้งละ 500 บาท”

ประธานอนุรักษ์ป่าชุมชนเล่าอีกว่า หลังจากที่เราได้ลงมือดูแลป่ากันอย่างจริงจังตั้งแต่ปี 2538 เป็นต้นมาเรื่อยๆ ชาวบ้านที่ไม่เข้าใจก็ต่อต้านอยู่บ้าง จึงได้พยายามพูดคุยอยู่ตลอดเวลา ตอนนี้ชาวบ้านให้ความร่วมมือในการดูแลรักษาป่าเป็นอย่างดี เรายังขยายไปสู่เด็กอีกทางหนึ่ง ปลูกจิตสำนึกให้กับลูกหลานของเรารักษาป่า เห็นคุณค่าของป่าและหันมาช่วยกันดูแลรักษาป่าเอาไว้ มีการพาเด็กไปปลูกป่าร่วมกับผู้ใหญ่เป็นระยะๆ ตอนนี้ป่าเริ่มฟื้นขึ้นโดยธรรมชาติ นายทุนไม่มารบกวนอีกแล้วเพราะชาวบ้านทุกหมู่บ้านที่อาศัยอยู่รอบๆ ป่าเอาจริงเอาจังกันทุกคน

ยายแพง วรพจน์ เล่าว่า เมื่อก่อนหาเห็ดเก็บผักอินูนทุกวัน ขายได้ไม่ต่ำกว่า 100 บาท แต่ต่อมาป่าถูกทำลาย อย่ายว่าแต่จะหาไปขายเลย จะเอาไปทำกินซักมื้อก็หาลำบาก ตอนนี้ชาวบ้านร่วมมือกันดีก็พอมีผักมีหญ้าให้เก็บกินกันได้อีกครั้ง แต่ไม่มากเหมือนแต่ก่อนเลยทำให้ยายรู้สึกอยู่เหมือนกันว่าป่ามันสำคัญ เห็นใครมาตัดก็ต้องแจ้งกรรมการป่าให้รู้เขาจะได้มาจัดการ คนต่างถิ่นมาเก็บผักเก็บเห็ดก็ต้องจ่ายค่าบำรุงวันละ 30 บาท อย่างยายนี้ไม่ต้องเสียเพราะเป็นคนที่นี่ เก็บผักด้วย ช่วยดูแลป่าด้วย

จากโรงสีชุมชนถึงกองทุนข้าว : ความเอื้ออาทรต่อกันของเกษตรกร

เกิดเป็นชาวนาเมืองไทยนับว่ามีกรรม ชีวิตเหมือนกับถูกสาป ไม่เพียงทำงานให้คนอื่นรวยเท่านั้นแม้แต่ข้าวยังต้องซื้อกิน ชาวนาแห่งไพศาลในอดีตก็หนีกฎนี้ไม่พ้น จากที่เคยทำนาปีละครั้ง มาเป็นทำนาปีละ 2 ครั้งหวังได้ผลผลิตมากๆ ลงทุนทั้งเครื่องจักร ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยบำรุงข้าว ค่าแรง พอเก็บเกี่ยวเสร็จพ่อค้าก็มารับซื้อถึงบ้าน หักค่าใช้จ่ายจิปาถะแล้วไม่เหลืออะไรเลย มองไปในยุ้งก็มีข้างเพียงเล็กน้อยไว้กิน เอาไปสีที่โรงสีข้าวของนายทุนก็ถูกหักข้าวไปร้อยละ 40 จะเก็บไว้กินจนถึงฤดูเก็บเกี่ยวครั้งหน้าก็ไม่ถึง ต้องซื้อข้าว (ของตนเอง) มากินวัวจักรเป็นเช่นนี้เรื่อยมา ส่วนคนที่ปลูกข้าวโพดหรือมีอาชีพอย่างอื่นยิ่งไม่ต้องพูดถึงต้องซื้อข้าวกินตลอดทั้งปี ด้วยเหตุนี้ “สมาคมเกษตรกรพัฒนาการเกษตรและสิ่งแวดล้อม จังหวัดนครสวรรค์ (ก.พ.ส.)” จึงรวมตัวกันตั้งโรงสีชุมชนขึ้น รับสีข้าวจากชาวบ้านโดยคิดค่าสีเพียงกระสอบละ 6 บาทและไม่หักข้าวร้อยละ 40 เหมือนโรงสีของนายทุน ตอนนี้มีชาวนานำข้าวมาสีทั้ง 6 ตำบลในอำเภอไพศาล

นายสิงห์ ตาพล ผู้จัดการโรงสีชุมชนเล่าว่า ข้อดีของโรงสีชุมชนก็คือชาวบ้านได้รับประโยชน์ ข้าวไม่ถูกหักเปอร์เซ็นต์ได้ข้าวไปเต็มๆ สิ้นปีปิดบัญชีสมาชิกก็จะได้รับเงินปันผลกลับคืน

ถึงแม้ว่าโรงสีชุมชนจะแก้ปัญหาของชาวนาได้ระดับหนึ่งแต่แก้ไม่ได้ทั้งหมด ปีไหนราคาข้าวตกต่ำชาวนาก็จำใจขายข้าวให้กับนายทุนต่างๆที่ขาดทุน อีกทั้งโรงสียังไม่อาจแก้ปัญหา ให้กับพี่น้องที่มีอาชีพอื่นได้ด้วยเหตุนี้ทาง ก.พ.ส. จึงได้ตั้งกองทุนข้าวขึ้น โดยโรงสีจะรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาในราคาที่ยุติธรรมแล้วนำข้าวที่รับซื้อไปป้อนโรงสีชุมชน ทำให้โรงสีมีข้าวสีตลอดทั้งปี ซึ่งข้าวนี้จะถูกนำไปเป็นกองทุนข้าว ชาวนาคนไหนไม่มีข้าวกินก็ไปกู้ได้ โดยกองทุนคิดดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อเดือน สองเดือนจ่ายเงินให้กองทุนครั้งหนึ่ง

นายสอน สิงห์เถื่อน ประธานกองทุนข้าวกล่าวว่า กองทุนข้าวนี้ไม่เพียงช่วยให้ชาวนาไม่ต้องขายข้าวเปลือกด้วยความจำใจในยามที่ราคาข้าวตกต่ำ ไม่ต้องซื้อข้าวสารมากินในราคาแพงแต่ยังช่วยให้เกษตรกรอื่นๆ ได้กู้ข้าวไปกินในราคาถูกรีกด้วย นับเป็นการเอื้ออาหารต่อกันของเกษตรกร ครั้นพอสิ้นปีก็จะแบ่งกำไรคืนให้กับสมาชิกทุกคน แต่คนที่จะมากู้ข้าวจากกองทุนได้ทางกองทุนกำหนดคุณสมบัติไว้ว่า ผู้นั้นจะต้องเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ของ ก.พ.ส. และเป็นสมาชิกกองทุน ทั้งนี้เพราะทาง ก.พ.ส. ต้องการสนับสนุนให้ชาวบ้านได้รู้จักการออม รู้จักรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมมิใช่เพียงแต่อยู่กันไปโดยไม่มีความสัมพันธ์ต่อกัน

นายธงชัย เค็งนอก เล่าว่าทำนา 25 ไร่ได้ข้าวมา 15 เกวียน อยากขายให้กองทุนข้าวทั้งหมด เพราะขายข้าวให้กับกองทุนเท่ากับเป็นการแบ่งปันให้คนอื่น แต่บางครั้งกองทุนก็ไม่มีเงินรับซื้อได้ทั้งหมด ส่วนข้าวที่ไว้กินเองก็นำไปสีกับโรงสีชุมชน โรงสีจะได้มีงานทำตลอดปี อีกอย่างได้ข้าวเต็มๆ ไม่ถูกหักเปอร์เซ็นต์ จ่ายเพียงค่าสีกระสอบละ 6 บาทเท่านั้น (หนึ่งกระสอบมี 6 ถัง)

ธนาคารคนจน ร้อยคน ร้อยชวนการสร้างฐานเศรษฐกิจชุมชน

ไม่เพียงทำกิจกรรมหลากหลายรูปแบบดังกล่าวเท่านั้น สิ่งที ก.พ.ส.ให้ความสำคัญเป็นอย่างมากก็คือกิจกรรม “**ออมทรัพย์**” ในแต่ละชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์เป็นของตนเองที่ร่วมกันออม แบ่งปันหยิบยืมกันใช้ยามจำเป็น แต่ลำพังเพียงกลุ่มออมทรัพย์ประจำชุมชนก็ไม่อาจช่วยเหลือกันเองได้มากเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนไหนมีปัญหาต้องการเงินมากกลุ่มของตนเองก็ไม่สามารถรองรับได้ ดังนั้นจึงได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์รวมขึ้น โดยให้ชาวบ้านทุกชุมชนในเขตอำเภอไพศาลีมาออมได้เดือนละไม่น้อยกว่า 20 บาท หรืออาจจะมาออมในนามกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนก็ได้ เป็นการถ่ายเงินจากชุมชนที่เหลือใช้ไปรวมกันไว้เพื่อช่วยเหลือชุมชนอื่นหรือสมาชิกที่ขัดสนกว่า ตอนนี้เริ่มดำเนินการได้ไม่กี่เดือน มีสมาชิกพันกว่าคน เงินออม 500,000 บาท

ครูถนอม ช่วยงาน ประธาน ก.พ.ส. เล่าว่าชาวไผ่ศาลีพึ่งคนอื่นมานาน พึ่งรัฐ พึ่งองค์กรพัฒนาเอกชน พอหน่วยงานเหล่านี้ถอนตัวไปก็ทำอะไรไม่ถูก ห่วงหาหน่วยงานเหล่านั้น ตอนนี้พวกเรานำสิ่งดีๆ ที่หน่วยงานเหล่านั้นนำร่องไว้ให้ แล้วกลับมาคิดถึงปัญหาตนเองอย่างจริงๆ จังๆ ประสานความร่วมมือจากทุกอาชีพในชุมชนเข้าด้วยกันทั้งชาวบ้าน ครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. เพื่อทำงานร่วมกัน ในที่สุดพวกเราก็มีทางออก เลิกคิดถึงรัฐ เลิกหวังพึ่ง NGO ให้ช่วยเหลือเหมือนที่ผ่านมา แต่ก็ยินดีที่จะทำงานร่วมกับทุกหน่วยงานเพื่อเดินไปสู่เป้าหมายร่วมกันเปลี่ยนจากการรอคอยให้คนอื่นมาช่วย มาเป็นลุกขึ้นมาทำงานร่วมกันอย่างเป็นขบวนการ

ครูถนอมกล่าวอีกว่า ร่วม 10 ปีที่ชาวบ้านได้ทำกิจกรรมร่วมกัน มันเป็นบทเรียนการพัฒนาที่ประมาณค่าไม่ได้ในหลายๆ ส่วนยังต้องหาความรู้เพิ่มเติม พัฒนาไปไม่มีวันจบสิ้น แต่ในส่วนของไผ่ศาลีเราก็พร้อมที่จะให้ชาวบ้านและองค์กรพัฒนาต่างๆ เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พวกเราจึงมีโครงการสร้างศูนย์เรียนรู้ขึ้นบนเนื้อที่ 27 ไร่ที่สภามคมและองค์กร save the children ร่วมกันซื้อไว้เป็นศูนย์ที่รวมกิจกรรมของไผ่ศาลีเอาไว้อย่างครบวงจร จะย้ายโรงสี, กองทุนข้าว, ออมทรัพย์, เกษตรผสมผสาน, เรือนเพาะชำกล้าไม้ที่จะใช้ในการปลูกป่า, บ่อเพาะพันธุ์ปลามาอยู่ร่วมกัน

วันนี้ชาวไผ่ศาลีได้ค้นพบปัญหาของตนเอง ปัญหาที่ทำให้พวกเขาต้องทุกข์ยาก จึงหันหน้าแก้ปัญหา ร่วมกันอย่างเกื้อกูลและเข้าอกเข้าใจกันโดยไม่แยกฐานะอาชีพ สิ่งที่เกิดขึ้น ณ ไผ่ศาลีเป็นรูปธรรมชัดเจนที่ชาวชุมชนได้ร่วมกันเรียนรู้และแก้ปัญหาด้วยตนเองเพื่อก้าวไปสู่ชุมชนพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

บทเรียนจากต่างแดน

“

ทุกครั้งที่มาอบรมทรัพยากรจะมีการเอาน้ำตาลมาคนละถุง
เพื่อมากองรวมกันแล้วจับสลากว่าใครจะเป็นผู้โชคดี
ได้น้ำตาลไปทั้งกอง ซึ่งเป็นกิจกรรมเสริมที่รู้สึกว่าคุณโลก
กับคนจนมากที่สุด ทำนองเดียวกับหอยใต้ดิน ขอให้ได้ลุ้น
ก็เป็นความหวังเล็กน้อยของคนจน

”

บทเรียนจาก...อินโดนีเซีย จะเลือกพี่หรือเลือกคน

ปรีดา คงแป้น

อินโดนีเซีย มีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกับไทยเป็นลูกหนี้ธนาคารโลกด้วยยอดเงินกู้จำนวนมหาศาล เมื่อมีโอกาสได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับ “กองทุนชุมชน” ซึ่งเป็นโปรแกรม ที่ธนาคารโลกวางไว้ สำหรับให้ประเทศลูกหนี้ปฏิบัติตาม พบว่าที่อินโดนีเซีย แตกต่างจากประเทศไทยตรงที่ การจัดการกองทุนชุมชนต้องผ่านกลไกราชการ ซึ่งปรากฏว่ามีปัญหาการคอร์รัปชันกันอย่างมโหฬาร ถึงขั้นธนาคารโลกต้องยุติเงินกองทุนชั่วคราว ทั้งนี้เพราะการดำเนินการกองทุนขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน การเปิดโอกาสให้ชุมชนรวมตัวกันน้อยมาก แนวทางการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยใช้เงินกองทุนเป็นเครื่องมือ จึงไม่ค่อยแน่ชัดนักว่าไม่เน้นนโยบายนี้ หรือ แปรสว่สการปฏิบัติไม่ถูกกันแน่

เท่าที่รับทราบข้อมูลพบว่า มีสาเหตุมาจากหลายประการ ตั้งแต่การเมืองที่มีการผูกขาดมานาน มีความขัดแย้งในเรื่องศาสนา ผู้หญิงมีโอกาสในการเข้าร่วมน้อย สถานการณ์ในประเทศไม่สงบเศรษฐกิจยังคงถูกผูกขาดจากตระกูลร่ำรวย ฯลฯ การแลกเปลี่ยนดูงานเรื่องกองทุนชุมชนที่ จอร์จจาการ์ต้า และเซมารัง จึงไม่มีอะไรมากนัก การสนับสนุนองค์กรชุมชน ส่วนใหญ่เป็นการสนับสนุนรายเดี่ยว มากกว่าเป็นการสร้างกลุ่มชุมชน หรือเชื่อมโยงเครือข่าย ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับเมืองไทย เรามีพัฒนาการของกระบวนการกลุ่ม และการเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชน ตลอดจนการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายมากกว่าหลายเท่าตัว

ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของคนจนในเมือง เป็นเรื่องที่น่าสนใจมากกว่า มีผู้รู้อธิบายว่า อินโดนีเซียมีการปฏิรูปการใช้ที่ดินเมื่อ 55 ปีมาแล้ว แต่การจัดการที่ดินขึ้นอยู่กับผู้ปกครองนคร หรือสุลต่านของแต่ละเมือง ดังเช่นที่เมืองจาการ์ต้า และสุราบายา ที่ได้มีโอกาสไปเรียนรู้มา จะเห็นภาพการจัดการที่แตกต่างกัน ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคน โดยเฉพาะคนจนมีผลกระทบมากที่สุด

ทีมของเราแวะที่จาการ์ต้า พบปะกับเพื่อนที่นั่นเขาเล่าว่า รัฐบาลมีนโยบายที่จะไล่คนจนที่มีอาชีพปั่นรถสามล้อออกจากเมืองต่างๆ ที่คนกลุ่มนี้อยู่คู่กับเมืองมานาน การให้สามล้อออกจากเมือง เพื่อแก้ปัญหาจราจรและการพัฒนาเมือง นี่เป็นมุมมองของรัฐบาลที่เห็นว่าเกะกะต่างๆ ที่สามล้อเป็นสีส้ม เป็นเสน่ห์ของเมืองนี้ นักท่องเที่ยวก็ชอบนั่งรถสามล้อ แต่รัฐบาลอินโดนีเซียกลับไปมองการพัฒนาแบบตะวันตก น่าเสียดาย

อย่างไรก็ตามความกดดันที่ได้รับจากรัฐบาล ทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายของคนจนกลุ่มนี้ มีความพยายามที่จะต่อสู้เพื่ออยู่ในเมืองให้ได้ แต่จุดที่คนจนจะอยู่ได้ค่อยๆ ถูกเบียดไปด้วยการพัฒนาเมืองและทุน คินนันมีการปะทะกันระหว่างตำรวจ กับกลุ่มสามล้อมีผู้บาดเจ็บสาหัสและมีแนวโน้มว่าเรื่องนี้จะรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ

ย้ายคนให้พ้นผี

นอกจากการไล่สามล้อออกจากเมืองแล้ว ในชุมชนแออัดก็มีการไล่อื้อที่รุนแรงเช่นกัน มีเรื่องที่น่าสนใจคือ รัฐบาลอินโดนีเซียกำลังไล่อื้อชุมชนประมาณ 500 หลังคาเรือน เพื่อนำที่ดินไปทำอุทยาน การไล่อื้อของที่นี่คล้ายของเมืองไทยเมื่อ 15-20 ปีก่อน ว่ากันว่ามิบรัชรับจ้างไล่อื้อที่มีคนและอุปกรณ์ครบมือ ตั้งแต่ไม้ตะบอง แก้วน้ำตา ปืนกระสุนยาง กองกำลังไล่อื้อคราวละ 1,000 คน ชาวบ้านไม่มีทางสู้ สถานการณ์เครียดมาก ขณะที่ชาวบ้านกำลังประชุมหารือกัน บางคนบอกว่าคินนันนี้อาจจะมีกำลังไล่อื้อลงมา บางคนบอกว่า

พุ่มนี้ถึงจะมา ชาวสืบสนมาตลอดเวลา มีการจัดเวรยามเพื่อเฝ้าดูเหตุการณ์กันอยู่บ้าง แต่ไม่มีทางที่จะสู้ได้ ชาวบ้านมีมือเปล่าๆ เท่านั้นเอง

กลุ่มผู้หญิงหารือกันว่า พุ่มนี้จะเอาเด็กๆ ไปหา
วุฒิสมาชิกที่ดูแลเด็กและสตรี จะร้องเรียนว่าหาก
รื้อบ้านจะทำให้พวกเขาเดือดร้อนไม่มีที่อยู่ เด็กไม่ได้
เรียนหนังสือ แต่ในการประชุมนั้น ยังหาข้อตกลงกันไม่
ได้ว่าควรไปหรือไม่ เพราะผู้หญิงบางคนบอกว่า
กลัวเขาจะมารื้อบ้าน ขณะที่เขาไปหาวุฒิสมาชิก
การไล่อื้อ ชาวชุมชนในแต่ละครั้งสภาพไม่ต่างอะไรกับ
การอยู่ในภาวะสงคราม แต่เป็นสงครามระหว่างความ
จนกับคนมีอำนาจ

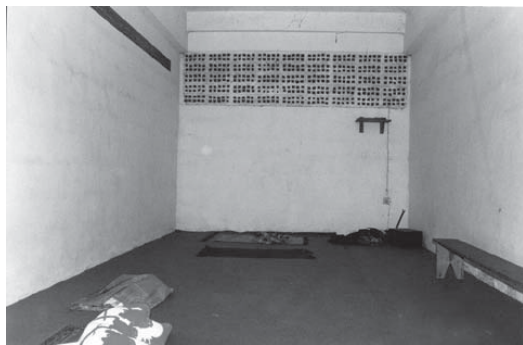
อันที่จริงชาวบ้านรู้ว่า การไล่อื้อหลายครั้งที่ผ่านมาใช้ว่ารัฐบาลจะมีนโยบายเอาที่ดินไปทำประโยชน์
สาธารณะก็หาไม่ แต่เป็นการคบคิดกันระหว่างเจ้าหน้าที่ราชการกับนายทุน ที่อยากได้ที่ดินไปทำธุรกิจ
ที่ชุมชนนี้ก็เช่นกัน รัฐบาลบอกว่าต้องการที่ดินไปทำสุสาน ทั่วๆ ที่สุสานมีอยู่แล้วซึ่งอยู่ไม่ไกลจากที่นี่มากนัก

ก่อนเรากลับทราบบว่า ชาวบ้านถูกรื้อไปแล้วครั้งหนึ่ง การไล่อื้อที่นี้ต่างจากเมืองไทยตรงที่เรามีหน่วย
งานที่เกี่ยวข้องมาหาที่รองรับให้ชุมชนที่จะถูกไล่อื้อ (บางแห่งไม่มี) แม้ชาวบ้านได้สะพานของเราก็มีโอกาสได้
บ้านใหม่ แต่อาจจะเป็นเพราะชาวบ้านเรามีโอกาสรวมกลุ่มกันมากกว่า จึงทำให้มีพลังที่จะปกป้องและเรียก
ร้องสิทธิเหล่านี้

ในความมืดก็ยังมีแสงสว่าง ในสถานการณ์ที่เสี่ยงต่อการยื่นข้างคนจน มีกลุ่มนักพัฒนาที่เข้มแข็ง และอดทนกับแรงกระแทก อาจจะถูกจับขังหรือถูกทำให้หายไป พวกเขาทำงานกับกลุ่มที่ถูกไล่ออกทุกรูปแบบ ตั้งแต่การลงไปทำงานในชุมชน การประสานกลุ่มคนที่สนใจ การหาทุนหาแนวร่วมสนับสนุนการจัดทำข้อมูล การเผยแพร่สู่สาธารณะ การประสานกับหน่วยงานต่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก สหประชาชาติ เพื่อเสนอ ปัญหาและแนวทางแก้ไข เป็นการทำงานทั้งด้านลึกและด้านกว้าง เอาความสำเร็จของคนจนเป็นเป้าหมาย

ย้ายที่เพื่อหนีค

สุราษฎร์ธานี เป็นเมืองที่มีความแตกต่างจากจากรัตนาธิเบศร์ รวบรวมอยู่คนละประเทศ รัฐบาล ท้องถิ่นมีนโยบาย ให้รหัสสามล้ออยู่ในเมืองได้ จึงเห็นภาพเมืองน่าอยู่ มีสีสันมากกว่า การพัฒนาชุมชนแออัดและชุมชนเก่าแก่ ของเมืองที่นั่นค่อนข้างดี มีการจัดผังเมืองให้ชุมชนสามารถอยู่ได้ โดยทางเทศบาลร่วมมือกับนักวิชาการคณะ สถาปัตยกรรม ช่วยทำการศึกษาและให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาเมืองทางมหาวิทยาลัย ก็ใช้การพัฒนา เมืองและการออกแบบชุมชน เป็นการเรียนการสอนนักศึกษาไปด้วย เป็นการเรียนที่สามารถใช้ได้จริงและ สอดคล้องกับท้องถิ่น

ศ.ใจฮัน เป็นนักวิชาการคณะสถาปัตยกรรม ที่มีบทบาท สำคัญต่อแนวคิดการพัฒนาชุมชนการพัฒนาเมือง และต่อการ เรียนของสถาปนิกชุมชน เขาบอกว่า ชุมชนแออัดเป็นปัญหา ของรัฐบาล แต่เป็นทางออกของคนจน

นักศึกษาที่นี่จะต้องลงปฏิบัติจริงในชุมชน ไม่ใช่วางผัง ในห้องเรียน นักศึกษาจะต้องรู้และเข้าใจชาวบ้านว่าเขาคิด

อย่างไร ทำอย่างไรให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบ วางผัง ฯลฯ เพราะการออกแบบชุมชนมีความสำคัญเป็นอย่างมากในการที่จะทำให้อวิถีชีวิตของคนในชุมชนสัมพันธ์กัน มีโอกาสพบปะพูดคุยกัน ชุมชนที่เขาเรียกว่า “กำปง” การดูแล “กำปง” ให้คงสภาพและรักษาสถาปัตยกรรมไว้จึงจะเห็นได้ทั่วไป

เราแวะเยี่ยมชุมชน 3 แห่งในครั้งวัน ชุมชนแรกได้มีการปรับปรุงมานานกว่า 10 ปีแล้ว เดิมเป็นสุสาน โดยย้ายคนออกไปอยู่ที่อื่น ต่อมา มีชาวบ้านเข้ามาสร้างบ้านอยู่เรื่อยๆ จนมีจำนวนมาก ซึ่งเทศบาลมีความคิดที่จะปรับปรุงสุสาน แต่ทางนักวิชาการเสนอให้ย้ายสุสาน เพราะย้ายคนตายง่ายกว่าย้ายคนเป็น จึงเกิดเป็นโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยของคนจนในเมือง โดยความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัย เทศบาล และชาวชุมชน เป็นชุมชนตัวอย่างที่มีสิ่งแวดล้อมดี เกือบทุกบ้านปลูกต้นไม้ร่มรื่นหน้าบ้าน ในชุมชนจะมีถนนสายแคบๆ เพื่อให้คนเดิน ไม่สร้างถนนให้กว้าง เพราะจะทำให้รถวิ่ง เด็ก และคนในชุมชนไม่สามารถที่จะนั่งเล่น ที่ถนนได้

ในชุมชนมีอาชีพดั้งเดิมของผู้คนที่หลากหลาย เช่น การทำของเล่นจากไม้ การทำกรงนกสวยงาม การทำหน้ากาก หรือหัวโขน ฯลฯ เมื่อเราถามว่าทำไมที่จากรัฐมีการไล่อุตสาหกรรมออกไปแล้ว เขาบอกว่า การปฏิรูปที่ดินที่สุราษฎร์มีการกระจายการถือครองดีกว่า ที่ดินไม่ได้อยู่ในมือคนรวยมากนักจึงไม่ค่อยมีการไล่ที่

หยวน้ำตาล

นอกจากชุมชนที่เป็นสุสานเดิมแล้ว เราไปยังอีกชุมชนซึ่งเป็นแฟลต การออกแบบสร้างแฟลต ก็มีสิ่งที่น่าสนใจ ตั้งแต่สถาปัตยกรรม เน้นแบบแฟลตที่มีศิลปะ มีหลังคา ชายคาเป็นแบบอินโดจีน มีการจัดพื้นที่ส่วนกลางตั้งแต่บันไดทางเดินหน้าห้องที่กว้างทุกคน ทุกคนสามารถออกมานั่งเสวนากันได้ มีลมพัดผ่านได้ตลอด ห้องน้ำรวมที่ทุกคนในชั้นมาใช้ร่วมกัน มีการจัดเวรทำความสะอาด ลานซักล้างใช้ร่วมกัน เพื่อให้สมาชิกในแต่ละชั้นได้พบปะกันตอนซักผ้า

ที่แพลตฟอร์มนี้มีการทำออมทรัพย์ โดยกลุ่มแม่บ้านจะมาพบกันทุกเดือน ใช้พื้นที่บริเวณพื้นที่ทางเดิน หรือ ลานหน้าห้อง ซึ่งกว้างมาก เป็นที่เก็บเงินออมทรัพย์ของทุกเดือน และที่น่าสนใจมากก็คือ ทุกครั้งที่มาออมทรัพย์จะมีการเอาน้ำตาลมาคนละถุง เพื่อมากองรวมกันแล้วจับฉลากว่าใครจะเป็นผู้โชคดีได้นำตาลไปทิ้งกอง ซึ่งเป็นกิจกรรมเสริมที่รู้สึกว่าคุณใจกับคนจนมากที่สุด ทำนองเดียวกับหอยใต้ดิน ขอให้ได้ลุ้นก็เป็นความหวังเล็กน้อยของคนจน

ทุกคนที่มาออมทรัพย์หน้าตาสดชื่น เพราะได้ลุ้นรางวัล ถึงแม้จะมีเพียงหนึ่งหรือสองรางวัลก็ตาม จะว่าไปแล้วก็เป็นกลยุทธ์ที่ทำให้สมาชิกทั้งหลายกระตือรือร้นที่จะมาทำออมทรัพย์อย่างตรงเวลา ชาวชุมชนในเมืองไทยจะนำกลยุทธ์นี้ไปใช้บ้างก็ไม่สงวนสิทธิ์

แต่เราจะเอาอะไรมารวมกันดี? ไช้ ขยะ ข้าวสาร ปลากระป๋อง มะละกอ ฯลฯ

กองทุนกางเท้า

นอกจากการพัฒนาที่อยู่อาศัยแล้ว แนวทางการพัฒนากลุ่มชุมชนโดยการจัดตั้งกองทุน ที่มีนักวิชาการเข้ามามีส่วนร่วมในการประสานสนับสนุน ที่น่าสนใจอีกชุมชนหนึ่ง คือ เทศบาลเมืองบประมาณสำหรับการพัฒนาทางเดินเท้าชุมชน จึงมีการทดลองทำแนวทางใหม่ โดยการให้ชุมชนทำข้อตกลงกับเทศบาลว่าชุมชนจะทำโครงการทางเดินเท้าให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาเท่าไรแล้วเทศบาลก็โอนงบประมาณมาให้ชุมชน

ชุมชนที่นี้มีเทคนิคจัดการเงินกองทุนที่น่าสนใจโดยลงมือทำทางเท้าด้วยงบบางส่วน และเอาเงินบางส่วนไปเป็นกองทุนหมุนเวียนให้กู้ยืมกัน ได้ดอกเบี้ยมาก็เอามาทำทางเดินเท้าเพิ่มเติมไปเรื่อยๆ โดยคนในชุมชนมาลงแรงทำด้วย

ขณะที่เริ่มกองทุนหมุนเวียน สมาชิกในชุมชนก็มีการทำกลุ่มออมทรัพย์ควบคู่กันไป เมื่อเสร็จทางเดินเท้าในชุมชนปรากฏว่า ชุมชนมีกองทุนหมุนเวียน มีกลุ่มออมทรัพย์ มีส่วนร่วมในการทำทางเดินเท้าแบบประหยัด ราคาถูก เกิดความภูมิใจว่าทางเท้าทำสำเร็จด้วยตัวเอง มีการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง

วิธีการที่ใช้เรื่องสาธารณูปโภคเป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดการพัฒนาด้านต่างๆ เช่นนี้ ไม่ทราบว่าเมืองไทยจะมีโอกาสเป็นไปได้หรือไม่ เทศบาลไหนจะนำร่องก่อน รับรองชุมชนสนับสนุนอย่างเต็มที่

การทอนเงินยังก่อให้เกิดการยกระดับความสามารถและศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการตนเองไปสู่ความเข้มแข็ง เช่น การเชื่อมโยงและพัฒนาระบบการทำงาน เพื่อหนุนเสริมซึ่งกันและกันในลักษณะเครือข่ายจากระดับกลุ่ม เขต พัฒนาไปสู่การจัดการกองทุนหมุนเวียนในระดับเมือง

ความร่วมมือระหว่างชาวบ้านไทย-ลาว เพื่อแก้ปัญหาความทุกข์จน

สุวัฒน์ คงแป้น

วิถีของพี่น้องชนบทในประเทศ สปป.ลาว เลี้ยงชีพด้วยการทำนาหนเดียว ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพ รongและมีการทำหัตถกรรมในครัวเรือน มีการพึ่งพาเอื้ออาทร อันเป็นวิถีที่งดงามเรียบง่ายเป็นเอกลักษณ์ของ ตนเอง

แต่หลังฤดูทำนา พื้นดินแห้งแล้งไม่สามารถเพาะปลูก หรือประกอบอาชีพได้ ชาวบ้านไม่มีทุนในการ ผลิต รัฐบาล สปป.ลาว จึงมีนโยบายส่งเสริมให้ชาวบ้านพึ่งตนเอง ด้วยการประหยัด ออกเงินเพื่อเป็นกองทุน ในการผลิตของหมู่บ้านที่เรียกว่า “กลุ่มก้อนเงิน”

ในปี ค.ศ.2000 ได้เกิดมิติใหม่ของการทำก้อนเงิน เมื่อสหพันธ์แม่หญิงลาว สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน จากประเทศไทย และมูลนิธิเพื่อการพัฒนาชนบท หรือ FCD ร่วมกันส่งเสริมจัดตั้งและพัฒนากลุ่มก้อนเงินขึ้น ที่เมืองปากงึม กำแพงนครเวียงจันทร์ โดยสนับสนุนให้ชาวบ้านได้ร่วมคิด ร่วมจัดการกลุ่มก้อนเงินโดยชุมชน เอง โดยมีเป้าหมายให้เกิดกลุ่มก้อนเงินขึ้น 15 หมู่บ้านในเวลาหนึ่งปี

การร่วมมือในครั้งนี้ ไม่เพียงก่อให้เกิดการขยายตัวของกลุ่มทอนเงินในเมืองปากงึม จำนวน 35 หมู่บ้าน รวมทั้งขยายไปสู่เมืองอื่นๆ เท่านั้น แต่ยังเกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทอนเงิน รวมทั้งกิจกรรมพัฒนาชุมชนอื่นๆ ต่อกันอย่างกว้างขวาง จนกระทั่งวันที่ 17 ตุลาคม ค.ศ.2002 สหพันธ์แม่หญิงลาว และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน จึงได้บันทึกความร่วมมือตามโครงการส่งเสริมความเข้มแข็งของแม่หญิงและชุมชน โดยการสนับสนุนเงินจากมูลนิธิศูนย์ศึกษาที่อยู่อาศัยแห่งเอเชีย เพียง 2.65 ล้านบาท เพื่อให้เกิดการยกระดับความเป็นอยู่ของแม่หญิงและครอบครัวให้ดีขึ้น เกิดการพัฒนาชุมชน โดยใช้การทอนเงินและกองทุนเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ซึ่งมีพื้นที่ดำเนินโครงการใน 3 เมือง คือ เมืองปากงึม สังข์ทอง และนาทรายทอง แขวงคำแพงนครเวียงจันทน์ เพื่อให้เกิดกลุ่มทอนเงิน จำนวน 65 หมู่บ้าน ในเวลา 3 ปี

การทอนเงินและการจัดการกองทุนดังกล่าว มีนัยยะสำคัญ 3 ประการด้วยกัน โดยในระดับกลุ่มจะเน้นในเรื่องของการรวมคน รวมใจ รวมแรง รวมสติปัญญา เพื่อนำไปสู่การรวมเงินของคนในชุมชน ไปพร้อมๆ กับการสร้างคนให้มีวินัย รู้จักจ่าย รู้จักออม และที่ขาดไม่ได้ก็คือ การส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้

วิธีการจัดการกองทุนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับกลุ่ม เขต
เครือข่ายเมือง แขวง ทั้งนี้ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถจัดการ
กองทุนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความเข้มแข็ง
พึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

ด้วยแนวคิดทิศทางดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดกลุ่มก้อนเงิน
ใน 3 เมือง จำนวน 123 กลุ่ม ใน 121 หมู่บ้าน สมาชิก 20,232
ครอบครัว หรือร้อยละ 49.5 ของประชาชนทั้งหมด เงินก้อน
รวมกว่า 6,000 ล้านบาท เงินหมุนเวียน 7,150 ล้านบาท

เงินกองทุนดังกล่าว ชาวบ้านได้นำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้นหลายประการ เช่น การนำ
ไปแก้ปัญหาการตกข้าวเขียวได้ถึงจำนวน 1,761 ราย

การนำเงินไปแก้ปัญหาหนี้้นอก
ระบบ ซึ่งคิดดอกเบี้ยในอัตราที่สูงถึง
ร้อยละ 15-30 ต่อเดือน ในขณะที่กลุ่ม
ก้อนเงินของพวกเขาเอง คิดดอกเบี้ย
เพียงร้อยละ 3-5 ที่ผ่านมาสามารถช่วย
เหลือสมาชิกจากปัญหาหนี้สินนอก
ระบบได้ถึง 2,777 ราย

การนำเงินกองทุนไปลงทุนสร้างอาชีพทางการเกษตรได้ถึง 4,021 ราย เช่น การทำนา เลี้ยงหมู ทำสวนปลูกผักสวนครัว ทำให้สมาชิกมีรายได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

นอกจากนี้ เงินกองทุน ยังถูกนำไปเพื่อประกอบอาชีพในครอบครัว ซึ่งเป็นอาชีพที่อาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวบ้าน เช่น การทอผ้า การทำหัตถกรรมจากไม้ไผ่ การทำลูกแป้งต้มเห็ด ซึ่งจากข้อมูลพบว่าในหลายๆ หมู่บ้านมีกี่ทอผ้าเพิ่มขึ้น เช่น บ้านพัฒนาเมืองนาทรายทองจากที่มีอยู่ 30 หลัง ก็เพิ่มขึ้นเป็น 200 หลัง เป็นต้น

นอกจากสมาชิกจะนำเงินไปใช้ในการประกอบอาชีพเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นแล้ว การพัฒนาของกลุ่มท้องถิ่นมิได้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น แต่ยังได้ยกระดับไปสู่การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ ด้วยการจัดสรรผลกำไรจากกลุ่มท้องถิ่นร่วมกับเงินสมทบของสมาชิก เป็นกองทุนสวัสดิการหมู่บ้าน เพื่อช่วยเหลือสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งปัจจุบันได้เกิดกองทุนสวัสดิการ จำนวน 91 กลุ่ม มีเงินกองทุนรวม 169.4 ล้านบาท

ไม่เพียงรูปธรรมความสำเร็จดังกล่าวข้างต้นเท่านั้น แต่การทำอนเงินยังก่อให้เกิดการยกระดับความสามารถและศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการตนเองไปสู่ความเข้มแข็ง เช่น การเชื่อมโยงและพัฒนาระบบการทำงาน เพื่อหนุนเสริมซึ่งกันและกันในลักษณะเครือข่ายจากระดับกลุ่ม เขต พัฒนาไปสู่การจัดการกองทุนหมุนเวียนในระดับเมือง

เกิดการเพิ่มพูนความรู้ในลักษณะของการศึกษาดูงานซึ่งกันและกัน ทั้งภายในและต่างประเทศ เช่น การเดินทางมาศึกษาดูงานในประเทศไทย และยังเป็นผู้ต้อนรับคณะจากต่างประเทศที่เดินทางมาดูงานอีกด้วย นับเป็นวัฒนธรรมที่ดีงามของบ้านไก้ล้อเรือนเคียงในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หนุนเสริมซึ่งกันและกันจนเกิดกิจกรรมที่ทำร่วมกันมากมาย เช่น การทำเกษตรอินทรีย์ด้วยปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น

และอีกมิติหนึ่งที่น่าสนใจของขบวนการท่อนเงินก็คือ การที่แม่หญิงได้มีโอกาสแสดงความสามารถ และเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนจากสิ่งที่ “แม่หญิง” มีความถนัด เป็นการยกบทบาทของแม่หญิงพื้นเด่นให้มีศักดิ์ศรีในสังคม

การทำงานของขบวนการท่อนเงินตลอดสามปีที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดการแก้ปัญหาคความทุกข์ยากของชาวบ้านได้เป็นรูปธรรม สอดคล้องกับนโยบายแก้ไขปัญหาคความทุกข์ยากของรัฐบาล ที่ได้มีการตั้งกองทุน

แก้ปัญหาความทุกข์ยากใน 46 เมือง อย่างเช่น เมืองสังข์ทอง หนึ่งใน 46 เมืองทุกข์ยาก ในปี 2002 มีชาวบ้านที่ยากจน 237 ราย หลังมีขบวนการกลุ่มก้อนเงินคนทุกข์ยากลดลงเหลือ 91 รายในปี 2004 และปัจจุบันคนทุกข์จนได้หมดไปแล้วจากเมืองสังข์ทอง

นี่คือความสำเร็จของ “ขบวนการก้อนเงิน” ของพี่น้องแม่หญิงลาวที่รวมตัวกันสร้างทุนให้กับชุมชนได้อย่างกว้างขวาง โดยแม่หญิงเองนำไปสู่การแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ และสังคมในหมู่บ้านได้อย่างแท้จริง เป็นทุนที่สร้างมาจากการบูรณาการทุนเดิมทางสังคม ทุนแห่งการช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกันซึ่งมีอยู่อย่างมากมาย เกิดพื้นที่ต้นแบบเพื่อการเรียนรู้ ซึ่งมีโครงการที่จะขยายไปสู่จังหวัดอื่นๆ จำนวน 8 เมือง ใน 4 จังหวัด ได้แก่ จำปาศักดิ์ หลวงพระบาง ไผ่สีสุก และบ่อแก้ว เป้าหมาย 164 กลุ่ม

นับเป็นพัฒนาการที่สำคัญของขบวนการชาวบ้าน ที่เป็นการหนุนบทบาทของรัฐในการพัฒนาชุมชน โดยที่ภาครัฐและองค์กรต่างๆ เป็นเพียงผู้สนับสนุนนำมาซึ่งความเอื้ออาทรของคนในชุมชน และเกิดความร่วมมือระหว่างอำนาจการปกครองกับประชาชนมากขึ้น เป็นโครงการที่ใช้เงินไม่มากแต่สามารถทำให้เกิดขบวนการพัฒนาได้อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพ เป็นกระบวนการพัฒนาแนวใหม่ที่จะนำชาวบ้านไปสู่ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง

พลังสตรีศรีลังกา เปลี่ยนนอกรีตเป็นธนาคารประชาชน สุวัฒน์ คงแป้น

“ การเล่นนอกรีตของผู้หญิงศรีลังกาไม่ได้มีการเรียกดอกเบี้ยเหมือนการเล่นนอกรีตในเมืองไทย แต่เป็นการเอาเงินเล็กๆ น้อยๆ มากองรวมกันแล้วหาหรือกันว่าใครคือผู้เดือดร้อนมากที่สุดในรอบนี้ ก็จะจ่ายเงินไป ซึ่งการก่อเกิดวงนอกรีตนี้จะเป็กลุ่มเล็กๆ 5-10 คน ที่รู้จักสนิท และมักคุ้นกันเป็นอย่างดี ”

ประมาณปี พ.ศ.2542 มีคนนำวีดีโอมาให้ช่วยเขียนสคริปและตัดต่อให้เป็นวีดีโอฟรีเซนต์สั้นๆ ประมาณ 5 นาที พอเปิดดูภาพในวีดีโอ ทำเอาตื่นเต้น

ภาพผู้หญิงศรีลังกาในชุดพื้นบ้านนับหมื่นนับพัน มารวมตัวกันในสภาพที่แห้งหนึ่ง ผู้หญิงเหล่านี้ล้วนมาจากองค์กรการเงิน หรือกลุ่มออมทรัพย์จากทั่วประเทศศรีลังกา นับแต่นั้นมาทำให้ผมอยากไปศรีลังกา เพื่อดูให้เห็นกับตา

มาประจวบเหมาะเอาเมื่อตุลาคม 2546 มีผู้ส่งเคราะห์ให้ไปดูงาน เรื่องธนาคารเพื่อการพัฒนาผู้หญิงในศรีลังกา จึงทำให้ตื่นเต้นเป็นอันมาก แต่โชคก็ไม่เข้าข้าง คงจะจำกันได้ถึงความไม่ลงรอยระหว่าง

ประธานาธิบดีกับนายกรัฐมนตรีศรีลังกา จนเกิดความไม่สงบขึ้นเมื่อปีกลาย แต่เวลาหนึ่งปีก็ช่างผ่านไปอย่างรวดเร็ว ทุกคนที่ฝันค้างเมื่อปีก่อน ก็สมหวังในปีนี้

ผมไปถึงหอประชุมของมหาวิทยาลัยกรุงโคลัมโบ (ซึ่งเป็นสถานที่ที่ใช้จัดงานสหพันธ์นาครการเพื่อการพัฒนาผู้หญิง) ตั้งแต่ 9 โมงเช้า ของวันที่ 25 ตุลาคม 2547 ก็พบว่ามีสตรีศรีลังกาในชุดพื้นบ้านสีสดใสหลายพันคน เข้าไปจับจองที่นั่งจนเต็มห้องประชุม คงเหลือที่นั่ง 2 แถวหน้าไว้สำหรับแขกต่างประเทศ

มีคนหลังไหลเข้ามาอย่างไม่ขาดสาย จนต้องจัดให้นั่งบนพื้นด้านหน้า และลั่นไปนั่งบนเวที จนเต็มไปหมด กะด้วยสายตาแล้วมีผู้มาร่วมงาน ซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ทั่วศรีลังกา ไม่ต่ำกว่าหกพันคน

ข้อมูลเบื้องต้นทำให้ทราบว่า ศรีลังกามีความขัดแย้งระหว่างชาวพื้นเมืองสองเชื้อชาติ คือ ชาวสิงหล และชาวทมิฬมาเป็นเวลานาน รวมทั้งตกอยู่ในการครอบครองของต่างชาติเริ่มจากโปรตุเกส ฮอลแลนด์ และอังกฤษ มาร่วม 500 ปี จนได้รับเอกราชจากอังกฤษในปี พ.ศ.2491

ประชากรส่วนใหญ่ฐานะยากจน ผู้ชายทำงานนอกบ้าน ในขณะที่ผู้หญิงจะเป็นผู้รับผิดชอบงานในครอบครัว จึงทำให้ผู้หญิงรู้สถานะที่แท้จริงของครอบครัวดีกว่าผู้ชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามขัดสน ด้วยเหตุนี้จึงเกิดระบบการเล่นแชร์กันภายในกลุ่มผู้หญิงในชุมชนแออัด เพื่อหาเงินมาใช้จ่ายภายในครอบครัว

การเล่นแชร์ของผู้หญิงศรีลังกาไม่ได้มีการเรียกดอกแพงเหมือนการเล่นแชร์ในเมืองไทย แต่เป็นการเอาเงินเล็กๆ น้อยๆ มากองรวมกันแล้วหารอกันว่าใครคือผู้เดือดร้อนมากที่สุดในรอบนี้ ก็จะได้เงินไป ซึ่งการก่อเกิดวงแชร์นี้จะเป็นกลุ่มเล็กๆ 5-10 คน ที่รู้จักสนิท และมักคุ่นกันเป็นอย่างดี

จากการก่อเกิดที่ต้งามนี้เอง ก็ได้พัฒนาไปสู่กลุ่มออมทรัพย์ที่กว้างขวางไปทั้งชุมชน แต่ก็ยังคงยึดถือกลุ่มย่อย 5-10 คน ของวงแชร์เดิมเป็นฐานที่สำคัญ ซึ่งในระยะต่อมา เมื่อมีองค์กรพัฒนาเอกชน ได้เข้าไปสนับสนุนการดำเนินงานทำให้การออกทรัพย์ของสตรีศรีลังกา มีการเชื่อมร้อยเป็นเครือข่ายที่กว้างขวางยิ่งขึ้น พัฒนาไปสู่ระบบธนาคารของประชาชน โดยการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล ในปี พ.ศ.2544 ภายใต้ชื่อ “ธนาคารเพื่อการพัฒนาผู้หญิง”

ธนาคารเพื่อการพัฒนาผู้หญิง เป็นองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร เป็นการรวมตัวของกลุ่มออมทรัพย์และสินเชื่อจากคนจนในเมือง 1,100 กลุ่ม และคนจนในชนบท 500 กลุ่ม จาก 25 เขตของประเทศศรีลังกา เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน โดยชาวชุมชนเอง โดยการสนับสนุนให้เกิดการช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ธนาคารมีกลุ่มย่อยในแต่ละชุมชน ทำหน้าที่ระดมเงินออม และออกเงินกู้ระยะสั้นให้กับสมาชิก เพื่อนำไปแก้ปัญหาเร่งด่วน และลงทุนเพื่อสร้างรายได้ ซึ่งในแต่ละกลุ่มจะมีสมาชิก 5-10 คน (คล้ายๆ กับวงแชร์เดิม) โดยจะมีการประชุมทุกสัปดาห์ เพื่อหารือแก้ไขปัญหาต่างๆ และวางแผนการดำเนินงานในสัปดาห์ต่อไป

แต่ละกลุ่มจะดำเนินงานอย่างเป็นอิสระ หากมีปัญหาที่แก้ไขไม่ได้หัวหน้ากลุ่มจะนำปัญหาไปหารือกับธนาคารสาขา ซึ่งธนาคารสาขาจะประกอบด้วยกลุ่มย่อย ประมาณ 5 กลุ่ม (ในแต่ละชุมชนจะมีกลุ่มย่อยประมาณ 5 กลุ่ม ดังนั้น จึงมีฐานะเป็นสาขาย่อยไปในตัว) เมื่อมีการรวมตัวกันได้ตั้งแต่ 5 สาขาขึ้นไป ก็จะมารวมตัวกันเป็นสมาคมสหกรณ์ (ตาม

ระเบียบสหกรณ์ของประเทศศรีลังกา) โดยมีธนาคารเพื่อการพัฒนาผู้หญิงเป็นองค์กรหลัก คอยให้การช่วยเหลือด้านต่างๆ เช่น การฝึกอบรมการจัดการความรู้ต่างๆ ปัจจุบันธนาคารเพื่อการพัฒนาผู้หญิงมี 60 สาขา 1,600 กลุ่มย่อย สมาชิก 9,000 คน

การดำเนินงานของธนาคารในระยะแรกๆ จะเน้นการให้กู้ยืม (ดอกเบี้ยยร้อยละ 1) เพื่อความจำเป็นเร่งด่วนและการลงทุน รวมทั้งได้ตั้งกองทุน “สุรักษิ” เป็นกองทุนสวัสดิการให้แก่ชาวชุมชนเป็นค่าทำศพ รักษา

พยาบาล และอุบัติเหตุ แต่ตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นไปก็หันมาให้กู้ยืมเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยในรูปแบบของ “กองทุนเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัย”

นางเมนิก้า ประธานธนาคารเพื่อการพัฒนาผู้หญิงบอกว่า ปัญหาที่สำคัญที่สุดของคนจนศรีลังกา คือ ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ทั้งนี้เพราะคนจนเหล่านี้เข้าไม่ถึงแหล่งเงินทุนในระบบที่กำหนดให้ผู้กู้ต้องมีรายได้ที่มั่นคง มีโฉนดที่ดินเป็นหลักทรัพย์ อีกทั้งยังมีวิธีการทำงานที่ยืดยาวซับซ้อน

ภายใต้สถานการณ์ที่ซับซ้อนเช่นนี้ ธนาคารเพื่อการพัฒนาผู้หญิง จึงได้สำรวจข้อมูลความเป็นอยู่ของคนจนพบว่าส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องคุณภาพที่อยู่อาศัยร้อยละ 70 ไม่มีห้องสุขาใช้ ร้อยละ 50 ไม่มีห้องครัว มีเพียงไม่กี่ครอบครัวที่ไม่มีน้ำใช้ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมและอนามัยตามมา

อีกประการหนึ่งคนจนมีรายได้น้อย จึงไม่นำเงินออมมาลงทุนด้านนี้ ธนาคารเพื่อการพัฒนาผู้หญิง จึงได้ตัดสินใจออกเงินกู้ เพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยแก่ชุมชนเป็นการกู้เพื่อสร้างห้องครัว ห้องสุขา และสร้างบ่อน้ำ

นางเมนิก้า กล่าวอีกว่า แนวคิดดังกล่าวเป็นเรื่องใหญ่มาก ธนาคารไม่สามารถแบกรับภาระได้ตามลำพัง จึงตัดสินใจขอการสนับสนุนจาก SELAVIP ซึ่งเป็นองค์กร

พัฒนาเอกชน สำนักงานใหญ่อยู่ในประเทศเบลเยียมโดยการประสานงานของบาทหลวงจอร์จ อันโซรินา ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจำนวน 20,000 ดอลลาร์อเมริกาในปี 2545

ธนาคารนำเงินจำนวนนี้ไปดำเนินการนำร่องใน 5 เขต เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ทั้ง 5 เขต ไม่มีห้องน้ำส่วนตัว สมาชิกในครอบครัวจะใช้บริเวณรอบๆ ชุมชน ชายหาด ป่า เป็นที่ขับถ่าย

กองทุนที่ได้รับจะให้สมาชิกกู้ในลักษณะกองทุนหมุนเวียนระยะเวลาชำระคืน 3-7 ปี ซึ่งสามารถกู้ได้ใน 3 ลักษณะ คือ สร้างห้องสุขา ห้องครัว และบ่อน้ำ โดยผู้กู้ต้องสมทบ 10% ของเงินกู้ โดยนางเมนิก้าบอกว่าจะเปลี่ยนทัศนคติให้ชาวชุมชนหันมาขับถ่ายในห้องส้วมได้ ก็เป็นภาระอันหนักอึ้งเหมือนกัน

“เงินสนับสนุนจาก SELAVIP เป็นการกระตุ้นให้โครงการของเราสามารถดำเนินไปได้ เกิดความรู้ความสามารถใหม่ๆ ที่จะพัฒนาต่อไปเพื่อยืนอยู่บนขาของตนเองให้ได้ ปัจจุบันได้ขยายพื้นที่ดำเนินงานออกเป็น 7 เขต มีเงินกองทุนเพิ่มขึ้นเป็น 3.2 ล้านดอลลาร์ปี สมาชิกกู้เงินไปแล้วประมาณ 400 ครอบครัว แต่ที่สำคัญเราต้องการเห็นการร่วมมือและการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ เนื่องจากเป็นปัญหาสำคัญที่ต้องได้รับการสนับสนุนจากทุกฝ่าย” นางเมนิก้ากล่าว

การจัดงานในปีนี้นับว่าเป็นมิติที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งอย่างไม่เคยมีมาก่อน เนื่องจากมีบุคคลสำคัญในรัฐบาล และหน่วยงานท้องถิ่นอย่างนายกเทศมนตรีกรุงโคลัมโบเข้าร่วมด้วย

นายกุมาวารี รัฐมนตรี กระทรวงแผนเมือง ซึ่งเดินทางมาเป็นประธานในงานกล่าวว่า รัฐพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือ และสนับสนุนกิจการของธนาคารอย่างเต็มที่ตลอดไป รวมทั้งให้ความหวังว่า ต่อไปนี้เขตชนบทจะมีน้ำดื่ม น้ำใช้ โดยรัฐจะเป็นผู้ดำเนินการให้ ชุมชนสมทบเพียงหนึ่งรูปเท่านั้น (ค่าน้ำประปาหน่วยละ 21 รูปี) ส่วนในด้านการพัฒนาชุมชนเมืองจะเป็นการลงทุนร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชนในอัตราเท่ากัน

ในขณะที่นายโจคิน อารุปรธรรม เจ้าของรางวัลแม็กไซไซ จากองค์กรสโลมโลกประเทศอินเดีย กล่าวว่า จะต้องมีการวางแผนระยะยาว โดยชาวชุมชนเองเพื่อแสดงให้เห็นถึงความพร้อมของชาวชุมชน ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง แล้วค่อยๆ พัฒนาความเป็นภาคีกับภาครัฐต่อไป ในวันนี้ผู้หญิงศรีลังกาได้แสดงให้เห็นความจริงอันนี้แล้ว

บ่ายวันนั้นผมเห็นผู้หญิงศรีลังกา เกือบหมื่นคนนำข้าวที่ห่อออกมากิน ตามด้วยต้มน้ำจากก๊อก มองไปด้านข้างเห็นรถบัสเก่าๆ ที่หมกกันมาเป็นคณะ ผมคิดว่าการจัดงานครั้งนี้ใช้เงินน้อยมาก

ความพยายามที่เกิดขึ้นทำให้เห็นพลังของสตรีชาวศรีลังกา ที่ได้กลายเป็นหัวหอกสำคัญในการพลิกฟื้นชีวิต ผู้ความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว และชุมชนเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ที่ไม่เคยเห็นที่ไหนมาก่อน

“ การพัฒนาแบบนี้ไม่ยุ่งยากอะไร แต่ก็มีความสำคัญที่ว่า
เมื่อตรอกซอกซอยเรียบร้อยขึ้น ก็จะเป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้าน
หันไปปรับปรุงบ้านให้หน้าอยู่ยิ่งขึ้น ”

“สภกรม” ในกับพูซา สุวัฒน์ คงแป้น

การเผาสลัม “บาสาค” ชุมชนแออัดที่ใหญ่ที่สุดกลางกรุงเทพมหานคร เมื่อปลายปี 2544 ทำให้ประชาชน 4,000 กว่าครอบครัวไร้ที่อยู่อาศัย และอีก 4,000 ครอบครัว ซึ่งไม่โดนไฟไหม้ ยังคงปักหลักต่อสู้อยู่ในที่ดินเดิม บริเวณริมแม่น้ำบาสาค

เหตุการณ์ครั้งนั้น ก่อให้เกิดความตื่นตัวของชาวสลัมในกรุงเทพมหานคร ในอันที่จะรวมตัวกันเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้น

ย้อนอดีตไปเมื่อวันที่ 7 มกราคม 2522 เป็นวันที่นายเสงสัมรินปลดปล่อยแผ่นดินเขมรจากเงื้อมมือของเผด็จการ พอลพต ที่กดขี่ชาวเขมรมานาน 3 ปี 8 เดือน 20 วัน และเป็นวันที่รัฐบาลเสงสัมริน ประกาศให้ชาวเขมร เข้าจับจองที่ดิน อาคารต่างๆ ที่ถูกทิ้งร้างมารวม 4 ปี เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัย

ภาพคาราวานผู้คนที่ถูกใช้แรงงานอยู่ในชนบท เคลื่อนตัวเข้าสู่เมืองอย่างไม่ขาดสาย บ้างก็เข้ายึดที่ว่างเปล่า เพื่อก่อร่างสร้างตัว บ้างก็เข้ายึดตึกร้าง ซึ่งอดีตเคยเป็นโรงแรม โรงพยาบาล สถานที่ราชการจนกลายเป็นสลัมลอยฟ้าไม่น้อยกว่า 200 อาคาร

บ้างก็เข้ายึดพื้นที่ริมแม่น้ำป่าสักและแม่น้ำทะเลสาบต่อเรือลำน้อย หาบปลาเลี้ยงชีวิต จนกลายเป็น ชุมชนแออัด กระจายไปทั่วทั้งกรุงเทพมหานครมากกว่า 500 ชุมชน

วันเวลาผ่านไปความเจริญเข้ามาเยือนกรุงเทพมหานคร ความจำเป็นต้องใช้ที่ดิน เพื่อการขยายตัวทาง เศรษฐกิจ และเพื่อสร้างระบบสาธารณูปโภครองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจมีมากขึ้น ยุทธการไล่ที่สลัมจึง เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเผา บาสาด หรือการเผา “อากั้มกรอง” สลัมลอยฟ้าที่ใหญ่ที่สุดในกรุงเทพมหานคร ประมาณการว่ามีสลัมที่อยู่ในความเสี่ยงถูกไล่ที่ถึง 80 แห่ง

ปัญหาดังกล่าวทำให้ชาวชุมชนแออัด มารวมตัวกันตั้ง แต่ปี 2535 เพื่อแก้ปัญหาของตนเอง เนื่องจากหน่วยงานของรัฐ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านอื่นๆ มากกว่า โดยเริ่มจาก ตั้งองค์กรชุมชนของตนเองขึ้นมา (สหกรรม) เช่น การออมทรัพย์ ร่วมกันในชุมชน มีการเชื่อมร้อยกันระหว่างชุมชน จนพัฒนาไป สู่การก่อตั้ง “สหพันธ์คนจนในเมือง หรือ SUPF” ในปี 2537 โดย SUPF ได้พัฒนากิจกรรมของชาวชุมชนจากการออม ทรัพย์ไปสู่เรื่องอื่นๆ เช่น การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชน การ พัฒนาที่อยู่อาศัยแก้ปัญหาการถูกไล่ที่ และอาชีพของชาวชุมชน ซึ่งแต่ละกิจกรรมจะมีการตั้งคณะกรรมการ ขึ้นมาดูแล โดยมีการเชื่อมร้อยขบวนการกว้างขวางทั่วทั้ง 7 ชั้นท์ (แขวง) ในกรุงเทพมหานคร

จากการทำงานอันยาวนานร่วม 10 ปี ได้ก่อให้เกิด “สหกรรม” ขึ้นในชุมชนแออัดในลักษณะกลุ่ม ออมทรัพย์แล้ว จำนวน 200 ชุมชน สมาชิกรวม 15,000 คน

นอกจากสหพันธ์จะทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการพัฒนาชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานครแล้ว ในปี 2541 ยังได้มีการบันทึกความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ เช่น เทศบาลกรุงเทพมหานคร มูลนิธิศูนย์ศึกษาที่อยู่อาศัย แห่งเอเชีย (ACHR) ก่อตั้งกองทุนพัฒนาคนจนในเมืองหรือ UPDF ขึ้น เพื่อเป็นองค์กรที่จะให้การสนับสนุนการออมทรัพย์และสินเชื่อแก่คนจนในเมือง โดยมีเงินทุนประเดิมจากหลายแหล่งมารวมกัน เช่น จากชุมชนเทศบาล ACHR จากเครือข่ายสลัม นานาชาติ ซึ่งกองทุนนี้ในระยะต่อมา นายสุนเซน กิตัดเงินเดือนของท่านเดือนละ 5 ล้านบาท เข้าสมทบเป็นประจำทุกเดือน ปัจจุบัน UPDF มีเงินกองทุนทั้งสิ้น 16 ล้านบาท

กิจกรรมของ UPDF นั้นจะใช้กองทุนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาขบวนการคนจนในเมือง ในลักษณะของการให้เงินทุนแก่ชุมชนนำไปพัฒนาชุมชนของตนเองในหลายลักษณะ เช่น สนับสนุนเงินให้เปล่าไปพัฒนาสิ่งแวดล้อมและสาธารณูปโภคในชุมชน การให้สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำเพื่อนำไปพัฒนาที่อยู่อาศัย สินเชื่อประกอบอาชีพทำปลาฮ็อก (ปลาร้า) สินเชื่อซื้อที่ดินในกรณีถูกไล่ที่ และสินเชื่อเพื่อการกรสิกรรมและเลี้ยงสัตว์

นางป้า สะเรียม แกนนำชุมชนที่เป็นตัวแทนสหพันธ์ กล่าวว่า UPDF ได้เปิดโอกาสให้คนจนได้กู้เงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ซึ่งเมื่อก่อนคนจนอย่างเราไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกันที่จะเข้าถึงแหล่งทุนในระบบอีกทั้ง UPDF ยังทำให้คนจนอย่างเราได้เรียนรู้ระบบการจัดการกองทุนของตนเองอีกด้วย

เช้าวันที่ 24 พฤษภาคม 2546 ภาพผู้คนกว่า 6 พันคนหลั่งไหลมารวมตัวกัน ณ สถานที่ราชการแห่งหนึ่งกลางกรุงเทพมหานคร ทุกคนล้วนเป็นสมาชิกของสหพันธ์คนจนในเมือง แยกผู้ใหญ่จากองค์กรพัฒนาต่างๆ ทั้งจากองค์การสหประชาชาติ ACHR UNDP ตลอดจนพี่น้องคนจนจากหลายๆ ประเทศ เช่น ไทย อินเดีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และประเทศในแอฟริกา มาร่วมเป็นเกียรติในงาน

วันนี้พี่น้องจากสหพันธ์หมายมั่นปั้นมือที่จะเสนอทิศทางการพัฒนาชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานครต่อผู้นำประเทศของเขา

ป้ายข้อความ “พัฒนา 100 สลัมในหนึ่งปี” ที่เขียนด้วยภาษาอังกฤษ ภาษาเขมร และหลากหลายภาษาที่พี่น้องชาวชุมชนแออัดจากทั่วโลกช่วยกันเขียนถูกนำไปติดไว้ตามรั้วและอาคารสถานที่จัดงาน

ราวๆ 10 โมงเช้า นายฮุนเซน นายกรัฐมนตรีเขมรก็เดินทางมาถึงก็ได้ชมนิทรรศการแสดงผลงานของชาวชุมชนและเดินทักทายประชาชนในงานอย่างเป็นกันเอง ก่อนเข้านั่งในปริมพิธีฟังคำบรรยายของชาวบ้าน โดยมีเนื้อหาสาระสำคัญอยู่ที่ขบวนการชาวชุมชนแออัดจะเป็นหลักในการพัฒนาชุมชนที่อยู่อาศัยของตนเอง โดยมีเป้าหมาย 100 สลัมภายใน 1 ปี

นายสุนเซน กล่าวกับชาวบ้านในวันนั้นว่า ตนก็เป็นคนจนคนหนึ่ง จึงเป็นไปไม่ได้ที่จะไม่เข้าใจคนจนด้วยกัน แต่ในฐานะที่เป็นรัฐบาล จึงต้องแก้ปัญหาควบคู่กันไปทั้งเมืองและชนบท และรัฐบาลยินดีที่จะร่วมกันผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาสลัมร่วมกันทุกท่านให้ได้ร้อยแห่งในหนึ่งปี

พลันที่นายสุนเซนประกาศนโยบาย “พัฒนา 100 สลัมในหนึ่งปี” ออกไป ขบวนการพัฒนาชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร มีความคึกคักเป็นอย่างยิ่ง หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมสนับสนุน ชาวชุมชนมิได้โดดเดี่ยวอีกต่อไป

เพื่อให้การทำงานเป็นจริงเห็นเป็นรูปธรรม ชาวชุมชนจึงได้ร่วมกันพัฒนาชุมชนนำร่อง ขึ้นที่ “รูเรย” เป็นแห่งแรก โดยการชวนชาวบ้านมาช่วยปรับบ้านให้เป็นระเบียบ ทาสีบ้าน สร้างท่อระบายน้ำทางเท้าและถนนในชุมชน แล้วช่วยกันปลูกต้นไม้หน้าบ้าน เพียงเท่านั้นก็ทำให้ “รูเรย” เปลี่ยนโฉมหน้าไปชั่วพริบตา โดยใช้เงินเพียงไม่มากนัก “รูเรย” จึงเป็นรูปธรรมที่ทำให้หน่วยงานท้องถิ่นอย่างเทศบาลเกิดความเชื่อมั่นในทิศทางการพัฒนาแบบที่ชาวบ้านเป็นหลักมากขึ้น

รูปธรรมที่ “รูเรย” ได้กลายเป็นสถานที่ศึกษาดูงาน ของชาวชุมชนต่างๆ ทั้งในพจนมเปญ และต่างประเทศ หลายชุมชนได้นำแบบอย่างของรูเรยไปดำเนินการไม่ว่าจะเป็นชุมชนที่มีตอมเพียบ สามัคคี 1 และอีกหลายชุมชน

สมศักดิ์ พลภักดี เจ้าหน้าที่จาก UPDF เล่าว่า นับตั้งแต่รัฐบาลประกาศนโยบาย “พัฒนา 100 สลัมในหนึ่งปี” เป็นเวลาเพียง 2 ปี พบว่า การพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนแออัดคืบหน้าไปมาก มีการอนุมัติโครงการแล้วถึง 50 ชุมชน ซึ่งพอที่จะจำแนกได้เป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ

ประเภทแรก เป็นการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค และสิ่งแวดล้อมในชุมชน ตามสภาพของแต่ละชุมชน โดย UPDF สนับสนุนงบประมาณแบบให้เปล่า แล้วชาวบ้านสมทบเงินหรือออกแรงทำงานกันเอง ซึ่งใช้เงินไม่มากเฉลี่ยชุมชนละ 200,000 บาท เช่นการขยับบ้านเพื่อทำทางเท้าให้เป็นระเบียบ ทำท่อระบายน้ำ ทาสีบ้าน ปลุกต้นไม้ เป็นต้น

“การพัฒนาแบบนี้ไม่ยุ่งยากอะไร แต่ก็มีนัยยะสำคัญที่ว่าเมื่อตรอกซอกซอยเรียบริบร้อยขึ้น ก็จะเป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านหันไปปรับปรุงบ้านให้น่าอยู่ยิ่งขึ้น” เช่นการพัฒนาที่ชุมชนเนสาด 10 เมตรเพียบ เป็นต้น

ประเภทถัดมาเป็นการขยับบ้าน สร้างใหม่ในที่เดิม เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบพร้อมกับการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคควบคู่กันไป เช่น ที่ชุมชนสามัคคี 1 รุเรย เป็นต้น

นางคง ดารา กรรมการชุมชนสามัคคี 1 เล่าว่า ที่ดินบริเวณนี้อยู่ริมทางรถไฟ ทุกคนที่นี่ต้องซื้อจากทหารเก่าผู้หนึ่ง โดยหน้ากว้าง 1 เมตร ราคาเท่ากับทองคำหนักหนึ่งจี้ (ประมาณ 1 สลึง) ส่วนด้านลึกก็ยาวจนติดกับที่ดินของผู้อื่น

“ตอนแรกๆ ก็อยู่ติดทางรถไฟ น้ำท่วมทุกปียุ่งก็มาก ก็ชวนกันขยับบ้าน เพื่อพัฒนาบ้านใหม่ ชาวบ้านก็

เห็นดีด้วย ลูกๆ จะได้ปลอดภัยจากรถไฟ ภายใน 2 วัน พวกเราก็ย้ายบ้านห่างจากที่เดิม ประมาณ 10 เมตร พร้อมๆ กันทั้ง 49 หลัง”

นางคง ดารา บอกอีกว่า ในการขยับเพื่อสร้างบ้านใหม่เราได้รับเงินสินเชื่อจาก UPDF ประมาณหลังละ 2 ล้านเรียล (20,000 บาท) ทุกหลังจะสร้างบ้านเอง ยกเว้นบ้านหลังไหนไม่มีผู้ชายก็จะจ้างคนในชุมชนมาช่วยสร้าง วัสดุเดิมก็นำมาใช้สร้างบ้านด้วย เพื่อเป็นการประหยัด

“ตอนนี้บ้านทุกหลังสร้างเสร็จแล้ว ทุกคนได้บ้านใหม่ จึงทำโครงการของบพัฒนาสาธารณูปโภคสร้างทางเท้าจาก UPDF ความยาว 296 เมตร โดยชาวบ้านทุกคนร่วมกันสร้าง”

“ทำไมชื่อว่า สามัคคี 1 นั้นหรือ ก็เพราะเมื่อก่อนต่างคนต่างอยู่ แต่พอรวมตัวกันเป็นสหกรรม (กลุ่มออมทรัพย์หรือชุมชน) ทุกคนจะเห็นอกเห็นใจกันสามัคคีกัน เราย้ายบ้าน 49 หลัง ภายใน 2 วัน เพื่อนบ้านคน

ไหนไปทำงานรับจ้าง หากมีลูกอ่อนเพื่อนบ้านก็ช่วยกันดูแล” นางคง ดารา กล่าวอย่างภูมิใจเมื่อถูกถามว่าทำไมจึงใช้ชื่อว่า ชุมชนสามัคคี

สามัคคี 1 ยังเป็นบทพิสูจน์ว่า การที่ชาวบ้านยอมขยับบ้านห่างจากรางรถไฟ และปรับปรุงบ้านให้เป็นระเบียบช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดี ก็เป็นการทวงสิทธิในที่ดินอย่างหนึ่ง โดยมีต้องเรียกร้อง

ประเภทที่ 3 เป็นการสร้างชุมชนใหม่ในที่ใหม่ และการสนับสนุนการกสิกรรมและการเลี้ยงสัตว์ ในชุมชนชนานเมือง โดยลักษณะเช่นนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนที่จำเป็นต้องย้ายไปสร้างชุมชนใหม่ รัฐจึงจัดสรรที่ดินและสร้างระบบสาธารณูปโภคให้ UPDF เข้าไปสนับสนุนในสิ่งที่ชาวบ้านยังขาดอยู่ เช่น เงินทุนประกอบอาชีพ และเงินสร้างบ้านบางส่วน เช่น ชุมชนโตนดตรุม 5 ซึ่งมีความเป็นอยู่ไม่ปลอดภัย เนื่องจากอาศัยอยู่บนกองขยะเหมือนกองขยะที่อ่อนนุชบ้านเรา ส่วนชุมชนชนานเมือง ก็จะเข้าไปสนับสนุนเรื่องปรับปรุงถนน ขุดสระเลี้ยงปลา ปลูกผัก เป็นต้น เช่น ชุมชนอลองกางาม ซึ่งย้ายไปอยู่ชนบทหลังการเผาไล่สลัม บาสาค เป็นต้น

ส่วนประเภทสุดท้ายเป็นการพัฒนาสลัมลอยฟ้าหรือสลัมบนตึก ในลักษณะของการปรับปรุงพื้นที่ส่วนกลางให้เกิดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย

ที่ชุมชนชกเมียนเจีย ซึ่งเป็นโรงแรมเก่าตั้งอยู่บนถนนสตรีท 107 (ชกพก) ภาษาที่ทางการจดทะเบียนเรียกว่า กลุ่ม 1 ภูมิ 5 จะมีชาวบ้านอาศัยอยู่ถึง 32 ครอบครัว เฉพาะชั้นดาดฟ้าจะมีอยู่ถึง 11 ครอบครัว ชาวบ้านที่นี่จะมาซื้อสิทธิต่อจากเจ้าหน้าที่การประปา ซึ่งมาจับจองไว้ก่อน

อังกฤษเมียนเจีย เป็นอีกหนึ่งชุมชนบนตึกที่อยู่รวมกันถึง 87 ครอบครัว ชาวบ้านผู้หนึ่งที่อาศัยอยู่บนชั้นดาดฟ้า เล่าว่า ชุมชนนี้เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการอพยพเข้าเมืองเมื่อปี 2522 แรกๆ ก็อยู่ตามชั้นต่างๆ จนเต็ม แต่พอมีคนมาขอซื้อก็ขายแล้วไปต่อเดิมอยู่ที่ชั้นดาดฟ้า

“จริงๆ แล้วไม่อยากอยู่บนตึก แต่ไม่รู้จะไปอยู่ที่ไหน ลูกหลานก็ไม่มีที่วิ่งเล่น ส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนหนังสือ เพราะฐานะยากจน” ชาวบ้านคนเดิมเล่าต่อ

นายองค์ ทน ประธานชุมชนชกเมียนเจีย เล่าว่า UPDF มาส่งเสริมให้พวกเรารู้จักการรวมกลุ่มโดยตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมา ทำให้พวกเราได้พูดคุยกันสม่ำเสมอ รู้จักกัน และเห็นอกเห็นใจกัน ก็มาคิดว่าลูกหลานเราอยู่บนดาดฟ้า ไม่มีที่วิ่งเล่น ทางลงบันไดก็มีช่องลม ลูกหลานอาจตกหล่นได้ ก็เลยร่วมมือกันพัฒนาทางเดินขึ้นตึก ซ่อมแซมบันได และทำตะแกรงป้องกันไม่ให้เด็กตก รอบๆ ดาดฟ้า ก็จะไปปลูกพืชสวนครัวไว้กินและทำให้วิวทัศน์สวยงาม

“ชั้นดาดฟ้า เราจะเว้นที่ว่างไว้เป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน และให้ลูกหลานได้วิ่งเล่นคล้ายสนามเด็กเล่น เราคิดว่าถ้าเราพัฒนาที่อยู่ของเราดีขึ้น หน่วยงานต่างๆ ก็จะเข้ามาสนับสนุนเรามากขึ้น อย่างเราปรับปรุงตึก ก็ได้รับเงินสนับสนุนจาก UPDF เพียง 490 US ดอลลาร์ ชาวบ้านช่วยกันสมทบ 40 US ดอลลาร์”

ตอนนี้การพัฒนาสลัมลอยฟ้า มีทิศทางที่ชัดเจนยิ่งขึ้น หากพัฒนาดีๆ ก็คือ “อพาทเมนต์เราดี ๆ นี้เอง” แต่เมื่อชาวบ้านมาทำเองก็จะเป็นอพาทเมนต์ ที่มีชีวิตชีวาคนรู้จักกันทั้งตึก ซึ่งขณะนี้ สลัมบนตึกเกิดการรวมตัวกันมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น ชุมชน ประชาทบิก มอริดา สุเมียนเจีย เป็นต้น

สมศักดิ์เล่าอีกว่า ตอนนี้ไม่เพียงงานที่ UPDF ทำอยู่เท่านั้น แต่องค์กรพัฒนาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น SCAP UN Habitat ก็มีการนำแนวทางการพัฒนาที่ให้ชุมชนเป็นหลักไปใช้กันมากขึ้น แต่เนื้อหาความเข้มข้นอาจแตกต่างกันออกไป รวมๆ แล้ว จะมีอยู่มากกว่า 100 ชุมชน

ไม่เพียงในกรุงเทพมหานครเท่านั้น รูปธรรมที่เกิดขึ้น การศึกษาดูงาน ก่อให้เกิดความสนใจและนำไปทำในชุมชนแออัดในเมืองต่างๆ อีก 4 เมือง เช่น ปอยเปต อุดรมีชัย เป็นต้น

“ตอนนี้ UPDF มีการปรับขบวนการทำงาน เพราะงานกำลังขยายไปทั่วเขมรไม่จำเพราะที่พนมเปญเท่านั้น คือ จะเน้นให้มีการสำรวจปัญหาทั้งเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในต่างจังหวัดระดับ อบต. สำคัญมาก เมืองเล็กๆ ปัญหาไม่ซับซ้อน ก็จะมี อบต. ชาวบ้าน มาวางแผนร่วมกัน แล้วชวนพัฒนาทั้งเมือง ส่วนเมืองใหญ่อย่างพนมเปญก็จะดูกันเป็นซันท์ (แขวง) ซึ่งทำอยู่แล้ว โดยทุกหน่วยงานในตำบล หรือแขวงมาร่วมเป็นคณะทำงานวางแผนพัฒนาร่วมกันโดยให้ชาวบ้านเป็นหลัก

ด้วยแนวทางเช่นนี้เชื่อว่า จะแก้ปัญหาชุมชนแออัดในเขมรให้หมดไปได้